

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JOHS. S. DALSAGER

HELINGØR

ST. MARIÆ KIRKES
HISTORIE

1450-1950

HELSINGØR
ST. MARIÆ KIRKES
HISTORIE

HELSINGØR
ST. MARLÆ KIRKES
HISTORIE

1450-1950

Jobs. S. Dalsager

ET HALVT TUSINDE AAR I TEKST
OG BILLEDER

H. HAGERUP . KØBENHAVN
MCML

Kalkmaleri fra Kirkens Midterskib.

*St. Mariæ Menighed
i Taknæmmelighed tilegnet.*

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	9
I. Klosterkirkens Genrejsning	11
II. Kirken i Munketiden	21
III. Fra Rejsestald til Hofkirke	31
IV. Kirkens tyske Præster	35
V. Danske Præster ved den tyske Kirke	107
VI. Sognepræster ved St. Mariæ Kirke	125
VII. Kirken under Menighedsraadslovene	149

FORORD

Da Karmelitermunkene 1430 begyndte at bygge Kirke og Kloster paa den Grund, som Kong Erik af Pommern havde skænket Ordenen i Helsingørs nordlige Udkant, tænkte ingen, at en Ilds-vaade 20 Aar efter skulde lægge hele det paabegyndte Bygningsværk i Ruiner, saa der maatte begyndes forfra.

Derfor fremkommer ogsaa den enestaaende Situation, at vi kan fejre et 500 Aars Jubilæum i 1950 for Kirkens og Klosters Genopbygning.

Det nuværende Kirke- og Klosterkompleks er bygget paa Grundlag af Kong Christian den Førstes Kongebrev af 24. Maj 1450. I det store Værk: »Helsingør i Sundtoldstiden«, udgivet af Laurits Pedersen, har Magister Chr. Axel Jensen beskrevet den bygningshistoriske Udvikling.

Men Kirkens Menighedshistorie har ikke før været skrevet.

Nu er der en Anledning til at se tilbage paa et halvt Tusinde Aars kirkelige Udvikling.

Visse Perioder har været vanskelige at belyse paa Grund af manglende Kilder, men takket være Landsarkivets vel bevarede Materiale og den Velvilje, jeg har mødt baade derfra og fra Nationalmuseet, er der her fremdraget historiske Dokumenter, som aldrig før har været trykt.

Med Hensyn til Inskriptionerne i Kirken, særlig de slidte og nu tildækkede Ligsten, har jeg maattet bygge paa Fr. Kaas: Indskrif-ter fra Karmeliterklostrets Kirke, 1909.

Iøvrigt takker jeg Kirkeministeriet og Undervisningsministe-riet samt Helsingør Magistrat og Byraad for økonomisk Tilskud til Bogens Udgivelse. Tak ogsaa til St. Mariæ Sogns Menigheds- raad for Velvilje og Bistand. Fotograf Mølgaard, Helsingør, har

været mig til stor Hjælp med Billedstoffet og Kunstmaler Jobs. Nørretranders med Tegninger og Vignetter.

Ligeledes takker jeg Klichèfabrikant Holger Jensen (Wendt og Jensen) og Bogtrykker Rud. Pallesen samt Hagerups Forlag.

Det er mit Haab, at denne »Menighedshistorie« maa give den nulevende og de kommende Slægter en stor Kærlighed til den skønne gamle Kirke, der sammenbygget med Klostret er et enestaaende Bygningsværk i Norden.

Faa Menigheder i Danmark har saa skønt et Kirkehus. Maatte Gud da velsigne den Menighed, som har sit Hjem her.

Jobs. S. Dalsager.

I.

Klosterkirkens Genrejsning

Medio Maj 1450.

Den unge Konge Kristiern den Første er paa Rejse til Krogen Slot i den gode Stad Helsingør.

To Aar før var den 22 aarige Grev Kristiern af Oldenburg valgt til Danmarks Konge.

Den 28. September 1448 blev han hyldet paa Viborg Ting og det følgende Aar, den 28. Oktober, kronet i København til Danmarks Konge af Ærkebisp Thue Nielsen Juul af Lund.

Samme Dag fejrede han sit Bryllup med den attenaarige Enkedronning Dorotea, der 6. Januar 1448 var blevet Enke efter Kristoffer af Baiern. Og nu i Maj 1450 holdtes i Halmstad en Forsamling af 12 danske og 12 svenske Rigsraader, som skulde afgøre, om Kongen af Sverige, Karl Knutson, eller Kongen af Danmark skulde være Konge af Norge.

Da Karl Knutson ikke nød særlig Anseelse eller Velvilje hos den svenske Adel, faldt Valget paa Kong Kristiern af Danmark, som 2. August 1450 kronedes til Norges Konge i Trondhjem. Intet Under, at han betegnes af en samtidig som »en glad Fyrste«.

Men da han midt i Maj 1450 holdt sit Indtog i Helsingør, hvor han var Begivenhederne i Halmstad paa nærmere Hold, mødte der ham et Syn, som ikke var opmuntrende.

Søndag før Palmesøndag samme Aar var det nye Karmeliterkloster mellem Hestemøllestræde og Kongensgade brændt ned til Grunden. Naar Kongen paa Vej til Krogen kom til den Allé, som langs den lille Vig førte ud til Fæstningen, maatte det virke

forstemmende at se saa skønt et Bygningsværk, der netop var paabegyndt 20 Aar før og næppe fuldført, ligge i røgsværtede Ruiner.

Heller ikke var den unge Konge døv for de Klager, som lød fra Karmeliterklostrets Prior og fra selve Provincialmesteren for Ordenen, der havde sit Hovedsæde i Helsingør.

Kongen, der gerne vilde vinde Kirkens og Folkets Gunst, udstedte da allerede den 24. Maj 1450 paa Krogen Slot følgende Forordning:

1450, 24. Maj.

Wy Cristiern meth Gudz nathe Danmarks, Norghes, Wendes och Godes koning, greffue j Oldenborgh ok Delmenborst, helssæ betherlige fæthre ærchebis(c-) op, biscoeppe, abbethe, prelate, ridderscape, fogbede, æmbitzmæn ok alle andre wore ælskelige underdane, som bygge ok boo j wore righe Danmark ok Norghe, kerlighe meth Guth och wor nathe.

Kære fæthre ok wæne, æffter thet ath till Gudz ok jomfru Marie loff, ære ok tiæniste ær begynt eth closter j Hælsingør aff the Carmeliter orden, som kallis Marie brøthre de monte Carmeli, och nw ær brænd j grunden for dem then søndagh nest for palmesøndagh, ok de ey swa dan bygning kunne fuldkomme vthen gothe mænniskes biælp, trøst ok almøse, thy bethe wy »forn.« ærchebischoppe, biscoeppe ok prelate, j hwæs biscopis biscoeps dømme, lææn, foghetij eller nerwærirelsse »forn.« closters rætffærdighe ok wisse brødre ok buth hænde till at komme om »forn.« closters almøsse ok biærning at søghe, at the them till stædhe ok unde at thygge ok bethes Gudz ok gothe folks almøsse ok biælp til »forn.« closters nytte ok bestandelsse, ok at man »forn.« closters buth ok brødre ther vti kerlighe fordere ok fremme, swa som the thette ærende till closters nytte gudhelige ok schælige fore staa ok fuldfølghe. Och forbiuthe wy alle, c hwo the helst ære them at bindre eller i noghre mathe her imoth vforætte vnder Wort hyldestæ.

Datum castro nostro Kroghen die pentecostes, nostro sub secreto presentibus appenso, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo.

Original paa Pergament med et Brudstykke af Seglet (Diplomatarium Christierni primi, Tab ii Nr. 1) i rødt Vox.*)

Hermed er det juridiske Grundlag i Orden for Genopbygning af Karmeliterklosteret og Kirken, der grundlagdes af Kong Erik af Pommeren 1430 og stadfæstedes ved Pavebrevet af 16. Oktober 1431.

*) Se Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearkiv ved C. F. Wegener, fjerde Bind MDCCCLXX. Tillæg Pag. 4.

*Kalkmaleri fra Kirkens nordre Sideskib.
Englen Gabriel.*

Kong Erik skænkede Karmelitermunkene et ret stort Grundareal i Byens nordøstlige Udkant.

Om disse første tyve Aar af Karmeliterklosterets Liv og Virke ved vi saare lidet udover det, Grundstenene fortæller.

Men sikkert er det, at Kloster og Kirke lige fra Begyndelsen har haft samme Plads som nu. Jordarealet har været den Firkant, der begrænses af St. Annagade, Kongensgade, Havnegade og Hestemøllestræde.

Nogle Grunde er frasolgt mod Kongensgade og en enkelt mod Hestemøllestræde.

En Del af dette Areal har været benyttet til Kirkegaard. Dette gælder saavel mod Syd som mod Vest, og Fratergaarden har sikkert været det sidste Hvilested for mange af Munkene, ligesom Buegangene har været benyttet til Gravsteder.

Det Kloster, der brændte »Søndagen næst for Palmesøndag« 1450 har næppe været saa anseligt som det senere. Kun faa Levninger i Grunden er bevaret fra det oprindelige, og de nuværende Mure baade i Klosteret og i Kirken er paa den gamle Grund opførte efter 1450. Derfor er Kristian den Førstes Befaling af 24. Maj 1450 *Kongebrevet for det Bygningsværk, som staar i Dag.*

Selve Opførelsen og Fuldendelsen har efter alt at tyde strakt sig over de følgende 50 Aar. Maaske har det næppe været tilendebragt, da Reformationen brød ind og forandrede det Liv, der levedes bag Murene.

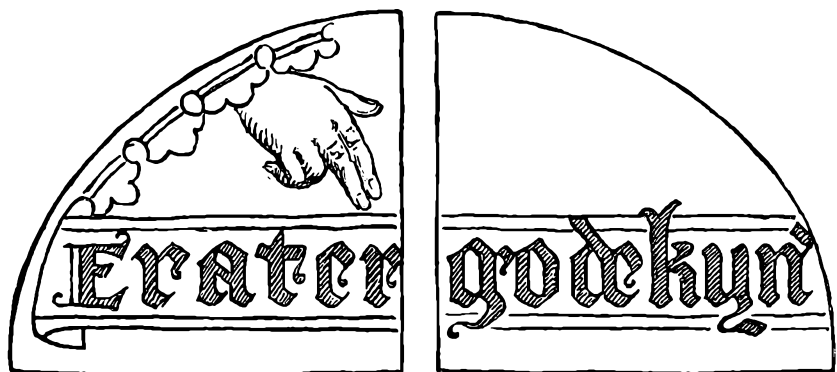
Kun i Forbigaaende skal her den arkitektoniske Side berøres.

Den følgende Skildring tilsigter væsentlig *Kirkens Historie* gennem 500 Aar, og kun hvor Kloster og Kirke tangerer hinanden, vil Klosteret blive nævnt.

At der i selve Opbygningen var en nær Forbindelse, fremgaar af de to Navne, der er knyttet sammen i Hvælvingerne over Kirkens Hovedalter: Povl Laxmand og frater Godekyn, den første ved sin Vaabenskjold, den anden ved Navn.*)

Kirkens og Klosterets store Donator i denne Bygningsperiode

*) Angaaende Hospitalets Historie se: J. S. Dalsager. Helsingør almindelige Hospitals Historie 1541—1941.

Frater Godekyn, Lokalprior 1482.
Kalkmaleri over Alteret.

er Rigshovmester Povl Laxmand, som i 1482 blev Lensmand paa Krogen. Den tredje November samme Aar giver Provincialpriorren Niels Christiernssøn og Klosterprioren Godekæ med alle Konventsbrødre følgende Brev:

Alle men thette breff see eller høre læssæ helser jegh brodher Niels Christiernssøn prior prouincialis owær jomfrv Marie ordæns closther i Danmark, brodher Godekæ prior localis i Helsinghør och alle meneghæ conuentus brødhære sammestedhz och ordhen kerlighæ meth Gudh. Gøre wittherligt alle nerwerendes och kommendes meth thette wort oppnæ breff, ath wj meth samtøcteligh rodh och willæ haffuæ anamedh och wætageth och siærdæls anamæ och wætaghæ meth thette wort oppnæ breff ath synghæ dawligghæ dagh til ewighæ tiidh indhen wort for screffnæ closther Helsinghør jomfrv Marie loff, som kalles gaude Maria, meth prosis jnuiolata och collecta de beata virgine ffor bedherlig och welburdighæ man Powil Lazsszman poo Oghæropp och nw hoffsman þonnæ rigæns wægnæ poo Kroghen, Gudh til loff, jomfrv Marie och alle Gudz bellyn, hanum och hans for eldherne och alle Christen siellæ til en ewighæ hielpp, trøsth och lisæ: Ffor hwilkæn forscreffwænæ tiænsthæ wi wæærkændhæ oss meth thette samme wort obne breff ath haffuæ opp boreth ful och wærdh och betalingh, soo ath oss aldæls nõwæss, och tackæ wi hanum for godh betalingh. Jtem war thet och soo, thet Gudh for bydhæ, ath prior och brødherne, wi som nw æræ eller wor effther kommær, bleff forsømmelig ath screffwænæ tiænsthæ ey bleff soo fulkommelig holleth, som for screffweth stoor, tha til bynnæ wi oss prior och brødherne, som nw ær och wor efftherkommær, i ghen ath giffuæ welbørdighæ man Powil Lazsszman och hans rættæ arwinghæ poo Ogberopp hundridh mark þenninghe och werhd inghen halth aarss dagh effther fornøwendhæ tiænsthæ for sømth bleffwæ, thet Gudh for bydhæ, til godhæ nõwæ och betalingh. Ath thette skal soo stadighæ och ewighæ

bliffwæ, tha hengher jegh mith insiællæ meth prioris localis och commvnitatis conuentus nedben for thette breff. Scriptum in conuentu noctro Helsingbørensi anno Dominij mcdlxxxij dominica infra octauas omnium sanctorum gloriosorum.

(Afskrevet efter »Diplomatarium Helsingoranum«).

Originalen paa Pergament med tre Segl; det første i rødt, de andre i grønt Vox.

Men elleve Aar senere, 20. September 1493, giver Povl Laxmand en ny Pengegave til Genopbygning af Kloster og Kirke.

Som Tak for disse ni Hundrede lybske Mark, »for hwicke penänge worth closther kirke oc omgang worde opbight meth mere gode folcks hielp«, lover Provinsialprior Niels Mord og Priorimester Pæder Perssøn tillige med alle menige Konventsbrødre, at synges hver Lørdag en Jomfru Marie Messe og alle andre Dage at læse den for Dagen bestemte Messe ved Helligtrefoldighedsalteret, som staar næst efter Kordøren mod Siden. Disse Sjælemesser skal læses for Povl Laxmand og for hans Hustru Inger Holgersdotter, deres Børn og begges Forældre.*)

I sin Egenskab af Rigshovmester havde Povl Laxmand skaffet sig mange Fjender og Misundere.

Under et Ophold i København 1502 blev han overfaldet paa Højbro af Lensmand Ebbe Strangesen og Adelsmanden Bjørn Andersen Bjørn til Stenalt. Efter at de havde dødelig saaret ham, kastede de ham i Kanalen med de Ord: »Du hedder Laxmand, og du hører hjemme i Vandet. Svøm nu.«

Kong Hans viste ham den Ære at sende sin Vogn med Ligtoget til Helsingør, men kort Tid efter rejste Kongen Klage mod sin tidligere Rigshovmester for at have staaet i forræderisk Forbindelse med Svenskerne. Rigsraadet tildømte Kronen alt hans Gods.

Men Hvidebrødrene i Helsingør bevarede trofast Mindet om deres store Velgører, uden hvis Hjælp de ikke kunde have fuldført Kirkebygningen, og hans Minde bevares baade i Klosteret, hvor Laxmandssalen endnu bærer hans Navn, og i Kirken, hvor hans Vaaben, en svømmende Svane med en Ring i Næbbet, findes

*) (Aarsberetninger fra Det kgl. Geheimearkiv III Bind. Tillæg Side 13 og 18).

*Kirkens gamle Altertafle.
Nationalmuseet.*

i Hvælvingen over Alteret. Derimod er Ligstenen over Povl Laxmand i Kirkens Midtergang forsvundet ved Restaureringen 1744.

Imidlertid var det ikke alene Stormænd, der stod bag Genopbygningen.

Naar Kongen gav Klosterbrødrene Tilladelse til Indsamling, kan man være sikker paa, at de har benyttet sig deraf over en bred Front, men det er i sig selv et Stortværk, der er øvet, naar man i Løbet af dette halve Aarhundrede ved frivillige Gaver har rejst et Kloster og bygget en Kirke, der i Skønhed og Harmoni er enestaaende i Norden.

Karmelitermunkene var i Almindelighed velsete. De gik i en sort Kjortel, men med en hvid Kappe over, hvorfor de her i Danmark kaldtes Hvidebrødrene. Desuden bar de et Skapulér, der efter Sigende skulde være skænket dem paa mirakuløs Maade af selve Jomfru Marie, der mentes hver Lørdag at gaa ned i Skærsilden for at udfri dem, der bar dette. For Jomfru Marie Dyrkelsen var de ivrige Forkæmpere, hvorfor de ogsaa ofte kaldtes »vor kære Frues Brødre«.

Ikke saa mærkeligt, at ogsaa Klosterkirkens Navn blev »St. Mariæ Kirke«.

Underligt nok blev Kirkens første Altertavle ikke et Maria-billede, men en Fantasi over Dommedag med Kong Kristian II og Dronning Elisabeth i Forgrunden. I en af Figurerne, en Kvindeskikkelse i Forgrunden til højre, har man villet se Dyveke. Den eneste historiske Tilknytning, der er til en saadan Formodning, er den, at Dyveke fik sin Grav i Karmeliterklosteret 1517.

Efter en gammel Tradition skal hun være begravet indenfor den nordvestlige (nu tilmurede) Klosterindgang ved det saakaldte »Fugleværelse«. Saa sent som i Slutningen af det 19. Aarhundrede huskede man, at de gamle Lemmer i Hospitalet spyttede mod et bestemt Hjørne, naar de gik gennem denne Indgang, fordi der var begravet en »falden Kvinde«.

Den nyere Tid har givet Dyveke en Glorie, som ældre Tider ikke kunde se.

Angaaende Dyvekes Grav: 1) Hvidtfeldt: Fol. Udg. S. 1117. 2) Mørmora Danica F. 133. 3) Danske Atlas II, 267.

En meget udførlig Redegørelse for »Dyvekes Gravsten« har vi i Henry Petersens Skrift: »Gravstenen fra Timgaard, Dyvekes Ligsten kaldet«.

Særskilt Aftryk af Aarbog for nordisk Oldk. og Historie, 1879.

Traditionen har udpeget en nu delvis ødelagt Gravsten som Dyvekes.

I en lang, historisk Udredning søger Forfatteren at godtgøre, at Stenen ikke er Dyvekes, men Sigbrits. Den er ført fra København til Timgaard af Knud Pedersen Gyldenstjerne, der sammen med Torben Oxen var fængslet som mistænkte for Mordet paa Dyveke.

Sigbrit maatte ved Christian den Andens Fald flygte og efterlod sig en Gravsten, som hun havde »forudbestilt« til sin egen Grav. Dens Stykker er siden ført til København og findes i Nationalmuseet.

*Poul Laxmands Vaaben.
Kalkmaleri over Alteret.*

*Kalkmaleri fra Sydskibet.
Symbol paa Indvielse.*

II.

Kirken i Munketiden

Kun faa Kirker i Danmark har undergaaet saa lidt Forandring i det Ydre som St. Mariæ Kirke.

Da Professor Storck 1900—1909 restaurerede Kirken og Klosteret, søgte han at føre begge tilbage til den oprindelige Skikkelse. Det krævede en kyndig Haand og et sikkert Øje. Professor, Arkitekt Storck havde begge Dele, tilligemed en fast Haand. Og selv om visse Enkeltheder fik et nyt Præg, har allerede de forløbne femti Aar lagt en Patina over Stenene, saa det monumentale Bygningsværk fremtræder som en ubrydelig Helhed, skøn i sin Harmoni og med stilrene Konturer baade i Ydre og Indre. Man maa undres over det Mod, der ligger i selve Anslaget. De forholdsvis faa Karmelitermunke, fattige paa ydre Midler, men nidkære i deres Tro, har vovet store Ting for Gud og ventet store Ting af ham og opnaaet meget.

Naar man betænker Transportvanskeligheder med de mange Materialer, Pengemidlernes Usikkerhed og Samfundsforholdenes urolige Karakter, er det i sig selv et Vovestykke at udkaste en Byggeplan, der tilstræber et fuldkomment firefløjet Klosterkompleks afsluttet i Syd ved den imponerende Klosterkirke.

Og alt tyder paa, at der er arbejdet samtidigt paa Kirken og Klosteret dog med en vis Prioritet for Kirken. Det ses heraf, at Klosterlængerne er øgede til Kirkemurene. Men netop derved kommer Kirke og Kloster til at staa som et ualmindeligt helstøbt Bygningsværk.

Selve Kirken er i sin Plan et Rektangel bestaaende af et Hovedskib og to Sideskibe i otte Hvælvingsfag. Koret ligger i Hovedskibet uden nogen Korudbygning, og alle tre Længdeskibe er forenede under det samme Tag, skønt Hovedskibet er næsten

dobbelt saa højt som Sideskibene. De mægtige Gavflader er formet i sengotisk Stil og fremtræder med de høje Vinduer og Blendinger i saa storladet Skikkelse, at de har været Forbillede for senere Tidens Kirkebygninger. Kan man se Østgavlens »Orgelpiber« uden at tænke paa Grundtvigskirkens vældige Taarn, hvis Bygmester ikke har kunnet finde et værdigere Forbillede i hele Norden.

De otte store Vinduer mod Syd giver fri Adgang for Lyset ved Højmesstid, medens Morgen- og Aftensolen finder Vej gennem Gavlenes høje Spidsbuevinduer.

Nordsiden ud mod Fratergaarden er ganske uden Lysaabninger, hvilket giver den gamle Klosterkirke en forunderlig Lys- og Skyggevirkning efter Dagens og Aarstidernes Lyskilde.

Det er kun faa Kirker, der har saa skiftende Lysbrydninger som denne.

Den, som første Gang træder ind i Kirkerummet, overraskes mest ved Midterskibets imponerende Højde.

Hvælvingerne bæres oppe af stærke firkantede Piller, der danner en vældig Portal over Alter og Prædikestol.

Og her i dette fem Hundredaar gamle Kirkerum har Slægterne i Kalkmalerier, Epitafier, Ligsten, Orgel, Alter og Prædikestol ydet den ypperste Kunst, som særpræger hver enkelt Tidsperiode.

Fra den førreformatoriske Tid finder vi den gamle Ligsten fra 1448 ved Sakristiets Indgangsdør paa Nordvæggen over Raadmand Nicolaus Olafsen.

Senere kommer Kalkmalerierne, der alle stammer fra Slutningen af 1400 Tallet. Muligvis har en af Tidens Søfarere, den vidtberejste Hans Pothorst ladet Sydskeibets Kalkmalerier bekoste til Kirkens Prydelse til Guds Ære og til sin Sjæls Frelse. I hvert Fald finder vi hans Billede og Navn i en af Blomsterkalkene. Maaske har han paa sin Grønlands- (og Amerika) Fart begaaet saadanne Handlinger, at de maatte sones paa en særlig Maade.

Kalkmalerierne*) er tegnet med en Mesters Haand, men Bibelkundskaben har ikke været imponerende. Dog skønner man paa

*) Kalkmalerierne, se R. Broby Johansen: Den danske Billedbibel Side 30, 90, 92, 93, 94, 95, 110, 223.

Kirkens Vestgavl.

den gode Vilje, naar den ukendte Kunstner paa Fadet ved Paaske-maaltidet har lagt et Vildsvinehoved i Stedet for et Lam, og alle Personerne i Jesu Vandring mod Korset bærer Samtidens civile og militære Dragter, saa selv Narren har fundet sin Plads i Langfredagens Optog.

I Hjørnerne findes Vrængmasker med aabne Munde, der sikkert har gjort det ud for Luftkanaler og saaledes er et Forbillede for den senere benyttede »anvendte Kunst«.

Hvorledes Kunstneren har formaaet at dekorere Hovedskibets Hvælvinger med Priorens Navn »Frater Godekyn« og Povl Laxmands Vaaben tilligemed Vrængemasker, vil for mange være en Gaade. Men de færreste tænker paa, hvilket Arbejde der ligger i disse ophøjede Loftsdekorationer.

Og her under disse Kirkehvælvinger levede saa Hvidebrødrene deres Klosterliv.

Herinde i Kirken kom de i Procession fra Fratergaardens Buegange eller Sakristiet, læste deres Messer og sang deres Hymner. Kirkerummet er bygget til Orgelmusik og Sang mere end til Prædikebrug. Naar Orgelbruset og Salmesangen lyder, er det, som om Hvælvingerne synger med.

Et saare flittigt Munkeliv levedes her med Studier, Afskrivning af Bibler og andre Bøger og under Udøvelse af Barmhjerlighedsgerninger, særlig Sygepleje.

Gennem det store Vindue fra Musiksalen ind til Kirken i Klosterets Østfløj kunde de syge Munke følge med i Messen fra Hovedalteret, og ved Sidealtre læstes der Sjælemesser for de afdøde Munkebrødre og for Kirkens Velgørere (bl. a. Povl Laxmand).

Og Buegangene omkring Fratergården har ikke blot været et Forbindelsesled mellem Cellerne og Kirken, men under disse Hvælvinger har Diskussionens Bølger gaaet højt, da den nye Tid brød frem.

Da det var Karmeliterordenens fornemste Kloster i Danmark, boede Provinsialmesteren her, f. Eks. den lærde Dr. Anders Kristiernsøn, der drev humanistiske Studier. Det skyldes saaledes ham, at den i Helsingør fødte Kristiern Pedersøn, »den danske Litteraturs Fader«, blev bekendt med det Saxo Haandskrift, som 1514 tryktes i Paris.

Af Klosterpriorer kender vi omkring 1482 Godekyn, i 1493 Peder Pedersøn og 1518—19 Antonius Franckesøn.

Ejendommeligt er det, at Karmeliterklosteret synes at leve videre paa katholsk Grund et Aar efter, at Reformationen i 1536 var gennemført.

Saaledes udsteder fornævnte Ordensprior Anders Kristiernsøn 20. September 1537 et Lejebrev paa en Klosteret tilhørende Grund i Helsingør til »fornumstigh Mand Erick Mwnck, borgere i Helsingør«, der lejer »en af wor frowe closters jord och

Kirkens sydlige Sideskib med Kalkmalerier.

grundh, ligendes i och op til vort closters kyrcke gaards mur sønden for Lass Dwn«.*)

Ligeledes fik Munkene Lov til at forblive i Klosteret indtil 1537, da man ikke havde andre, der kunde paatage sig at passe syge Søfolk, som landsattes her fra forbisejlende Skibe, og udøve Sygepleje mod Byens Borgere i det Sygehus, som Munkene byggede 1516 ved Hestemøllestræde.

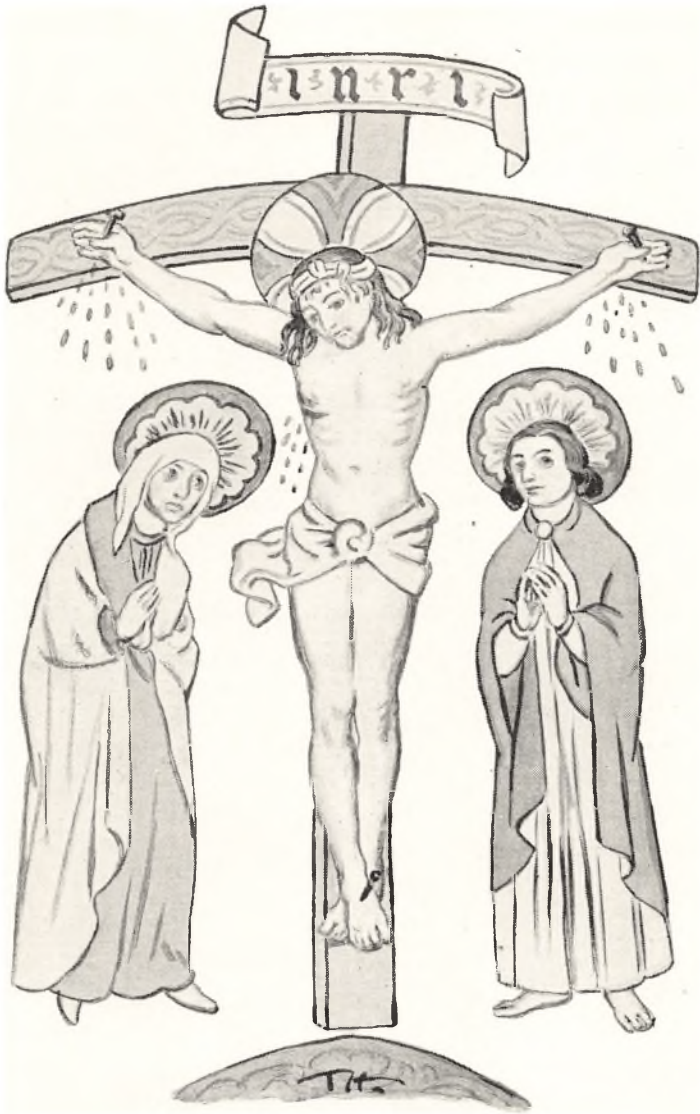
Hvor fredeligt Reformationen gennemførtes i Helsingør kan ogsaa ses deraf, at den sidste katholske Sognepræst ved Sct. Olai Kirke, Anders Jepsen, fik et Tillidsvotum fra Menigheden i 1530, skønt han ivrigt bekæmpede de nye Lærdomme.

Da en frafalden Karmelitermunk i 1530 begyndte at prædike den lutherske Lære, vilde Borgerne ikke høre ham, men holdt sig trofast til den gamle Præst og søgte baade Konge, Lensmand og Biskop om Tilladelse til at beholde »Mester Anders«, der uantastet fik Lov at varetage sit Embede og læse sine Messer, til Kongen i Marts Maaned 1536 kaldte Mogens Hansen som den første lutherske Sognepræst ved Sct. Olai Kirke.

Et særligt Kapitel i Karmeliterklosterets Historie er Lektor Povl Helgesen, der i 1519 var Forstander for det Kollegium, som laa i Sct. Pedersstræde i København, kaldet Hvide Kloster (nuværende Valdendorfs Kollegium), der i Samarbejde med Universitetet skulde uddanne de unge til Præstegerningen. Som Anerkendelse for de Studier, Karmelitermunkene saa flittigt øvede, skænkede Christian den Anden 1517 Karmeliterne i Helsingør Sct. Jørgensgaarden udenfor København paa Betingelse af, at Klosteret opretholdt en Lærestol i Theologi ved Universitetet. Det var denne Stilling, som Povl Helgesen beklædte i 1519.

Han stammede fra Varberg i Halland, en lærd Mand med de bedste Kvalifikationer til fornævnte Gerning. De humanistiske Studier havde aabnet hans Øjne for Kirkens øjeblikkelige Mangler, og hans Maal var ved grundige Studier at raade Bod paa disse. Men den Tillid, han nød blandt de studerende, kunde han

*) Se Wegeners Aarsberetning for Geheimearkivet, IV Bind, Tillæg Side 10.

Kalkmaleri fra Hvælvingerne i Sydskeibet.

ikke fastholde, fordi han stadig førte dem længere frem, end han selv vilde gaa med. Han blev derved Opdrager for nogle af den lutherske Kirkes første Mænd, medens han selv blev staaende i den katolske Kirkes Lære.

Hans Disciples Overgang til den lutherske Tro gjorde ham endog mere konservativ, og det kom til et aabent Brud. Han var egentlig ikke den »Vendekaabe«, mange vilde gøre ham til, men for Samtiden blev han et Symbol paa dem, der vilde skrue Udviklingen tilbage.

Det kom ogsaa til et Brud mellem Povl Helgesen og Kongen. Paa Sct. Hans Halshuggelsesdag (29. August 1522) prædikede han nemlig saa aktuelt, at Kongen fandt Ordene møntet paa Blodbadet i Stockholm. I hvert Fald følte Kongen sig ramt og tilbagekaldte otte Dage derefter sit Gavebrev, og hermed faldt ogsaa Klosterets Forpligtelse til at holde en Docent ved Universitetet bort, og Povl Helgesen, der ikke stode paa Kongens Lune, forlod København.

Under Kong Frederik den Første blev Povl Helgesen Karmeliterordenens Provinsialmester for Norden. Paa Herredagen i 1533 bekæmpede han Hans Tavsens, men sagde samtidig den romerske Kirke nogle drøje Sandheder.

Den sidste store Karmelitermunk fra Helsingør kæmpede for en sædelig Reformation indenfor Romerkirken ledet af en oplyst og højnet Præstestand, og den Hovedtanke fastholdt han overfor baade den romerske og den lutherske Kirke.

Han maatte kæmpe med Front til to Sider, men en Taage-mand eller en Vendekaabe var han ikke.

Povl Helgesens Person og Livsværk er paa en Maade et Udtryk for selve Hvidebrødrenes Kirke og Kloster i Helsingør.

De voksede op paa Grænsen til en ny Tid.

For Eftertiden staar Kirken og Klosteret her som et af de sidste formskønne Udtryk for en Kulturperiode, der er afsluttet.

En anden af disse Karmelitermunke var Franz Vormordsen, der endte som Biskop i Lunds Stift (født i Amsterdam 1491, død 1551).

I November 1536 modtog Prioeren Anders Christiernsøn »med alle Karmeliter i Helsingør« et Kongebrev, hvis Indhold ikke i Enkeltheder kendes, men rimeligvis har været som det, de andre Klostre fik, at al Messe og katolsk Gudstjeneste for Fremtiden skulde ophøre. Der var ikke Tale om nogen voldelig Uddrivelse, og endnu i 1537 havde Prioeren praktisk talt Raadighed over Klostergodset. Men Kongens Reces af 30. Oktober 1536 maatte gennemføres.

Her bestemtes bl. a., at det skal staa frit for Munke at gaa ud af Klosteret. Bliver de, skal de føre et godt, ærligt og kristeligt Klosterlevned, og Guds Ord skal prædikkes for dem. Hvormange Karmelitermunke, der er gaaet over til den lutherske Lære, ved vi ikke, men meget tyder paa, at nogle er gaaet ind som lutherske Præster. Givet er det, at Klosteret stod tomt, da Kristian den Tredje 10. Maj 1541 gav sit Kongebrev paa, at Hvidebrødrenes Kloster skænkedes til Hospital og Sygehus for »fattige, syge og saare Mennesker«.

Hermed afsluttes den katolske Tidsperiode baade for Klosteret og Kirken.

Hospitalet gik ind under Administration af en Hospitalsmester, d. v. s. Forstander, som skal gøre Regnskab for Byens Borgmester og Raad.

Om Kirkens Skæbne i disse Aar ved vi kun lidt. Men da Sognekirken, Sct. Olai Kirke, omfattede hele Byen, og der ikke var Brug for mere, stod Hvidebrødrenes Kirke tom, ja i den Grad, at den i et Kongebrev, udstedt af Frederik den Anden 29. November 1573, kaldes »en øde Kirke ther udi Byen, kaldet wor frue closter Kirke«. Det tillades ved dette Kongebrev Forstanderne for Hospitalet, at de straks maa nedbryde fornævnte Kirke og dermed bygge mere til Hospitalet, saa det kan indtage »flere fattige wedertorftige hospitalslemmer«. Dog maa Kirkens Sten og Tømmer ikke bruges til noget andet Formaal.

Dermed synes Kirkens Skæbne beseglet. Men selv et Kongebud kan forandres.

Kirkens Segl.

III.

Fra Rejsestald til Hofkirke

Helt øde var Kirken dog ikke. Saa vidt vi kan se af det første Aars Kirkeregnskab, brugtes den slet og ret til Rejsestald. Naar Omegnens Bønder kom til Marked med deres Dyr, søgte de Natteherberge her.

Derfor ophobede det ene Lag Halm og Gødning sig efter det andet og skjulte de Ligsten, der fandtes fra Kirkens første Tid.

I dette første Kirkeregnskab fra 1577 skrives: »1577 er først i Guds Navn begyndt at lade oprydde udi den tyske Kirke«. »371 Læs Halm og anden Urenlighed kørtes ud paa Sanden«.

Naar den tidligere Klosterkirke nu kaldes »den tyske Kirke«, hidrører dette fra, at Kongen i Aaret 1576 havde givet den tyske og nederlandske Menighed i Helsingør Lov til at holde deres Gudstjenester i denne »vor Frue Kirke«.

Den historiske Baggrund for det, der her sker, er ganske sikkert et Kongebrev fra 13. Juli 1574 til Borgmestre og Raad i Helsingør.

Heri gør Kongen Byens Styrelse opmærksom paa, at han har erfaret, at der til Byen er kommet »mögit fremmit folk«, baade Nederlændere, som er for Religionens Skyld fordrevne, og andre, som har nedsat sig i Byen iblandt »wore undersatte«.

Og skal en stor Part af disse fremmede sjældent søge Kirken, men under Gudstjenesten findes de hjemme og holder Gæstebud og Gilde eller spadserer paa Gaderne, hvorfor de udtrykker Rin-geagt for Religionen og forstyrrer Søndagsfreden.

Kongen henviser til sit aabne Brev om, at ingen fremmede maa bo i Riget med mindre de er »ens med wore undersatte udi

Religionen og wilde were thend Kirkeordning, som er i disse lande, undergiffuen«, (jvf. Fremmedartiklerne af 1569).

Disse fremmede Folk skal Borgmestrene og Raadet nu holde til at søge Kirkerne »naar prediken holdes, med anditt folk, saa framptt the icke wille forvises fron byenn«.

Desuden skal Raadet have Indseende med, om nogen under Gudstjenesten findes at gøre Gæstebud eller spadsere paa Gaden eller tager Vare paa andet.

I saa Fald skal de alvorlig paaminde dem og i Gentagelses Tilfælde lade dem straffe og bortvise fra Byen.

De vil ved dette finde Medhold og Naade hos Kongen.

Givet paa Frederiksborg 13. Juli 1574.

Samme Dag udsteder Kongen et Paabud til Raadmænd og Borgmestre i Helsingør om »løsagtige Kvindfolk«, som søger did til Byen »for thett fremmede folks schyld.« Dette er til stor Forargelse og saadanne aabenbare og grove Synder maa forhindres, at ikke Guds Fortørnelse skal opvækkes.

Disse løsagtige »quindfolk« skal »stubes til byens kag och siden byen forvises« — andre til et Exempel.

Kommer saadanne forviste siden til Byen »tha lade I skerre begge øren af thennom . . . och lade thennom binde udi en seck oc forsenke«, d. v. s. drukne.

Hvis nogen Borger i Byen huser disse løsagtige fremmede, skal han straffes og forvises fra Byen.

Atter her er det de fremmede, der volder Kongen Betænkeligheder angaaende Moralen i Helsingør.

Men naar baade Religionen og Moralen er i Fare, hvad kan da Kongen gøre bedre end at give disse fremmede en Kirke, hvor de kan høre Evangeliet paa et Sprog, som de forstaar.

Oprettelsen af den tyske Kirke maa ses paa denne historiske Baggrund.

Hertil kom, at der fra de mange tysktalende Købmænd og Officerer har været et positivt Ønske om at faa en Kirke, hvor de kunde høre Guds Ord i deres Modersmaal.

Den Støtte, der ydes »Den tyske Kirke«, ved Gaver og frivil-

Udgiffet mod først indtegt

Anno 1577 thend 9 Octobris er først wdj
 guds uffen begyndt at lade vprødde wdj
 thend tydske Kircke oc wdødde halmdus oc andet
 frennlighed ther inde fanndis, oc till same
 arbeide er leydt arbeitd folch, plichtskarlle,
 oc andre som ther wdj haffuer arbeitd oc
 wprøddet atskillige tider oc dage, effter
 regenskaffs

14 vi t
 — vii R

Denne betulle for 372 lsd aff forne wmpet
 om lade nye wstiff kirckem oc nye Dindrum
 oc sunt lsd betulle 2 p lsd Dindrum

12 t t
 — ii R

Denne giffen till minnempere dom suffne lunde
 kircke yntiffne wd minnempere uffne alle, oc andre
 sng nye bestiff giord wd sng mod ut wdnid
 wmpstuffs dumsold, oc pnt betulle om dugne
 sba digne kant 12 p lsd pnt 10 p lsd pnt
 sba in Dindrum

12 t t
 — vii R

Denne giffen for 20 solwa Dindrum, sngt Dindrum
 kirckem oc lade bygge stolsuff oc ande tie dindrum
 bestiff, oc lade kistid 12 p lsd Dindrum

12 t t
 — vii R

Den tyske Kirkes første Regnskab. 1577.

Udgiffet mod forskreffne indtecht.

Anno 1577 thennd 9 Octobris er først wdj guds
 naffn begynnt at lade vprødde wdj thend
 tydske Kircke oc wdødde halmdus oc andet
 frennlighed ther inde fanndis, oc till same
 arbeide er leydt arbeitd folch, plichtskarlle,
 oc andre som ther wdj haffuer arbeitd oc
 wprøddet atskillige tider oc dage, effter
 regenskaffs

Inneholdt Oc giiffuit huer Karll om dagen paa hans eigen Kaast, Beløb Suma	xxvi mk. vij sk.
Peninge betallt for 371 les aff forskreffne wrensell att lade age wtaff Kirckenn ud paa Sandenn for huert les betallt j sk. Er Summa	xij mk. ij sk.
Peninge giiffne till muremestere som haffue laugdt Kircke gullffuitt meth mursten offuer allt, oc andet hues tha behoff giordis whd slig made att arbeide Effter regenskaffs Innehold, en part betaldt om dagen paa eigen kaast 12 sk. En part 10 sk. En part 8 sk. beløb in Summa	xvj mk. vj sk.
Peninge giffne for 20 tylter deller, først Kløvis(?) Kircken att lade bygge stole aff oc andet til Kirkens behoff, tylden kostid iij mk. (2 ¹ / ₂ mk.). Er summa Wagenleie att lade sanme deller op age	L mk. ij mk. vj sk.

lige Ofre, viser tydeligt, at det for mange af disse fremmede har været en Hjertesag at faa en saadan Gudstjenesteordning, og her har de fundet Støtte hos Dronning Sophie, der stammede fra Mecklenburg. Dronningen skænkede til Kirkens Alter den skønne, forgyldte Alterkalk og Disk, som nu findes i Nationalmuseet.

Og ser man paa de kostbare Prydelser til Alter og Kirkerum, der stammer fra disse første Aar omkring 1600, er det aabenbart, at der har staaet en virkelig Offertrang og Offervilje bag Kirkens Genindvielse, selv om Menigheden talmæssigt ikke har været saa stor i de første Aar.

At der samtidig er Brug for en Præst til den nye Kirke, som bygges paa Kronborg Slot, kan kun fremme Sagen, og det tyske Sprog volder ingen Vanskeligheder, da Militærsproget er det samme.

Hvad Præstelønnen angik, havde Kongen jo Øresundstolden at tage Udgiften fra, — og den øvrige Kirkebetjening kunde erholde Løn ved Kirkens Udlejning af Stolestader, Salg af Gravsteder og de aarlige Jordskylds-Afgifter.

Vi har Regnskaberne fra disse første Aar. De taler ikke om Præsteløn, men om Organist og Kantor, et Udtryk for, at Præstelønnen afholdes af »Kongens Kasse« og Betjentenes af Kirkens. Desuden er der »Tavlepengene« til Fattigpleje og andre Udgifter.

IV.

Kirkens tyske Præster

Den første Præst, der kaldtes til »den tyske Kirke«, var *Herman Malthan*, som var født omkring 1537 i det tyske Fyrstendømme Lippe.

Her gennemførtes den lutherske Reformation under »Greve« Simon V allerede omkring 1525, og Herman Malthan har saaledes i sin tidlige Ungdom mødt den lutherske Tro.

38 Aar gammel kaldtes han til Præst ved St. Mariæ Kirke (og Slotspræst ved Kronborg). Det sidste maa være sket paa et senere Tidspunkt, da Slotskirken først indviedes 15. April 1582.

Kronborg Slot blev bygget i Aarene mellem 1574 og 1585, netop i den Periode, da Herman Malthan var Præst.

I Johann. Laurentzens Skrift »Das preiswändigste Gedächtnisse des durchlautigsten Königes Herrn Friederich des Anderen«, Pag. 104, læses følgende: »Das wunderprächtige Hauptschloss Kronenburg, zu dessen Grund ihre Majestät Anno 1574 den ersten Stein gelegt und laut des Ueberschrift an der Schlosspforte: Anno 1577 aufgeführt, als auch Anno 1582 die Kirche daselbst den 15. April mit herlichen ceremonien und reicher Almossen spände unter Glocken Geläut und Kartaunen-Gedonner Gott zu sonderbaren Lob und Ehren eingeweihet«.

Da Herman Malthan døde 1583, kan det ikke være nogen lang Tid, han har virket i Kronborg Slotskirke, kun et Aar.

Men desto mere er hans Navn knyttet til St. Mariæ Kirke, som i hans Præstetid fik sin Indvielse til luthersk Kirke og blev draget ud af sin Fornedrelesstand.

Efter at de 371 Læs Halm og anden Urenlighed var kørt ud paa Sanden, blev Gulvet belagt med nye Mursten og Snedkerne Knud og Tyge forarbejdede nye Stole, medens Peter Maler ma-

lede 39 Hofjunkeres Vaabner i Kirken til Erindring om deres Pengegaver, og Hans Guldsmed gjorde en ny Kalk og Disk. Jvf. Lauritz Pedersen, Helsingør i Sundtoldstiden I. Side 234 og 235, og Kirkens ældste Regnskaber.

Først nogle Aar senere, 1586, skænkede Dronning Sophie den skønne og kostbare Alterkalk fra 1333, som efter Traditionen skal være taget i Ditmarsken, og som nu paa Grund af sin skrøbelige Emaillifarve opbevares i Nationalmuseet sammen med en tilhørende lille Vinkande, der dog aldrig har været i Mariæ Kirken.

Sølvforgylt Alterkalk med tilhørende Disk. Er nu deponeret i Nationalmuseet i København, hvor en tilsvarende Alterkande findes. Alle tre Stykker er fuldt emaillerede — fransk Arbejde (Limoges) — og af meget betydelig Kunst- og Pengeværdi. De stammer fra et Kloster ved Heide i Ditmarsken, hvorfra de under Kong Frederik II.s Krigstog i 1559 er blevet ført til Danmark. Som en senere tilføjet Indskrift angiver, er de 1586 skænkede til Kirken af hans Dronning Sophie, Hertuginde af Mechlenborg-Schwerin, f. 1557, d. 1631.

Indskrift. Langs Diskens Rand: † Hostia salvtaris qve hic et vbi cvmqve pro fidelibvs immolatvr fratri Petro Regneri et omnibvs sibi jvnctis amore sev debito speciali † tam vivis qvam mortvis prosit efficaciter ad veniam et salvtem eternam amen. MCCCXXXIII Ihesvs, d. v. s. Gid den frelsende Nadver, som her og overalt ofres for de Troende, maa gavne Broder Peter Regner og alle med ham i skyldt eller særdeles Kærlighed forbundne, saavel i Livet som efter Døden, virksomt til den evige Naade og Frelse. Amen. I Bunden af Kalken: Sophia von Gottes Gnaden Herzoginne zv Mechlenbvrg Koniginne z. Dennimarcken vnd Norwegenze haben diesen Kelck zvr devtschen Kirchen i Helsingver zv Gottes Ehren geben 25. Jvlii Anno Salvatoris 1586. Desuden Dronningens Familie-Vaaben.

Fra den tyske Gudstjenestes første Dage er der kun bevaret lidet.

Forsvundet er ikke blot Stoleværket men ogsaa Henrik Snedkers Fontelaag, Jacob Snedkers Korgitter og meget andet. Om

Herman Malthan. 1577-1583.

Indskrift. Paa Rammen: Dn. Hermannvs Malthani Salzenarivs Lippiae annos octo pastor regius et quidem primvs qui mortuus est anno 1583. Docvit ecclesiam Coronæbvgensem et Helsingorencem hanc Germanicam. Svmtibvs Mariæ Frostes ex avnculo neptis. D. v. s.: Herr Herman Malthan fra Zalzenau i Lippe, i 8 Aar første Hofpræst, som døde i Aaret 1583. Han lærte i Kronborg- og i den tyske Kirke i Helsingør. Paa hans Sønnedatter Marie Frosts Bekostning.

man i denne første Tid har benyttet Kristiern den Andens Dommedagstavle eller muligvis helt har manglet Alterbillede og Opsats, kan ikke oplyses. En ny Altertavle fik Mariækirken i 1592, forarbejdet af Hans de Brügge, og Aaret efter malet og staferet af Holger og Hans Maler. Siden 1636 har den gjort Tjeneste i Søborg Kirke, hvor Trærammen med de to tunge Korinthiske

Søjler endnu vidner om Kronborg Tiden. Det oprindelige Alterbillede er erstattet med et nyere.

Kirkens Regnskaber for disse Aar er ført af Kirkeværgen Jacob Willumsøn og viser, som naturligt er, kun smaa Summer.

Da Møntforholdene i denne Tidsperiode var meget ustabile, er Regnskaberne i de første Aar paaført en Bemærkning om, hvor mange Mark der gaar paa en »Daller«, som Regel to.

»Item er ald mønnterne udi thette regenskaff beregnet som nu gaar, ij mrk. paa een gamell Daller«.

(Af Regnskabet 1588—1589 i Landsarkivet).

Kirkens Indkomst er 1590—1591: 106 Daler 4 Sk., og Udgiften: 87¹/₂ Daler 2 Sk.

Præstens Løn udredes som nævnt af Kongens Kasse gennem Øresundstolden og udbetales af Kongens Tolder i Helsingør.

Ved Kongebrev af 6. Maj 1582 befales Tolderen i Helsingør maanedlig at give den tyske Præst, som Kongen har antaget til Kronborg Slot, og som nu skal være ankommen, de ham tilkommende Kostpenge. Ligeledes skal der betales maanedlig fire Daler Kostpenge til de fire Skolebørn, som skal synge ved Gudstjenesten paa Slottet.

At der ikke har været Overflod for Præsten ses paa de Regnskaber, der følger i Aarene efter Herman Malthans Død, idet hans Enke maa have Understøttelse fra Tavlepengene, der ogsaa administreres af Mester Jacob Willumsøn, Kirkens Værge.

1588—1589, fra Jul til Jul, indkommer i Kirkens Bøsser 74 Daler 1 Ort 2 Sk. 1 Alb.

Blandt Udgifterne nævnes:

»Giffued salige Hr. Hermandts, den tyske Prædikants Efterleverske (Anne), som hende bevilget for hendis Armods Skyld til hielp til sin husførelse 13 Daler«.

Rimeligvis er denne Præsteenke, Anne, død 1594, da Skifte er afholdt 24. Januar 1595. Af deres Børn blev to Sønner, Hector og Hans Hermandsen, Præster, medens en Datter, Sophia, blev gift med Poul Olsen, Bartskeer.

Af Kirkens ældste Regnskaber fremgaar, at der er tre Indtægtskilder:

*Dronning Sophies Alterkalk.
Nationalmuseet.*

Kirkens Jordskyld (for 1590)	16 Daler	
Indtægt efter Jordebogen		4 Sk.
For Gravsteder og Klokkeringning	90 Daler	
	Ialt 106 Daler	4 Sk.

Disse første Aar er der altsaa ikke Overflod paa Kirkemidler. Men to Aar efter 1592—93 er Indtægten oppe paa 443 Daler 15 Sk.

Men de 325 Daler indkommer ved »Ligsteder« og Klokkeringning.

To Ligsten er nedlagt i Kirken og gav 18 Daler.

For første Gang nævnes Salg af Stolestader. To Stolestader indbringer 7 Daler.

Nu er Frue Kirke blevet saa rig, at den til Asminderød Kirke nævnte Aar betaler 26 Daler og til Søborg Kirke 60 Daler. Resten af Udgifterne er Fornyelse og Reparation paa Kirkens Inventar.

En Sølvkande er repareret og delvis fornyet for 8 Daler 4 Sk., medens Klokkestøberen, Bernhardt, har modtaget 12 Daler.

Men Kirkeværgen gaar ud af sit Regnskabsaar med et Overskud paa 224^{1/2} Daler og 3^{1/2} Sk.

Det synes, som Jacob Willumsøn har været en dygtig Administrator og Kirkeværge. I hvert Fald har Kirken ikke altid haft saa gode Midler sidenefter.

Angaaende den i Kirkeregnskaberne opførte Jordskyld oplyser et Kongebrev af 23. August 1586: »Gert Rantzow fik Brev paa en Kirkegaard, Urtehave og en Omgang med den tyske Kirke at forordne at blive ved den tyske Kirke og af nogle Huse og Boliger, som skal betale Skyld til samme Kirke.«

I dette Kongebrev bestemmes altsaa, at den Have og Kirkegaard, der ligger op til Kirken, skal forblive ved den, og alle de Huse og Boliger, der er bygget paa Sandet udenfor Byens Rettigheder, skal give en aarlig Skyld, som de nu allerede betaler, eller i Fremtiden takseres til.

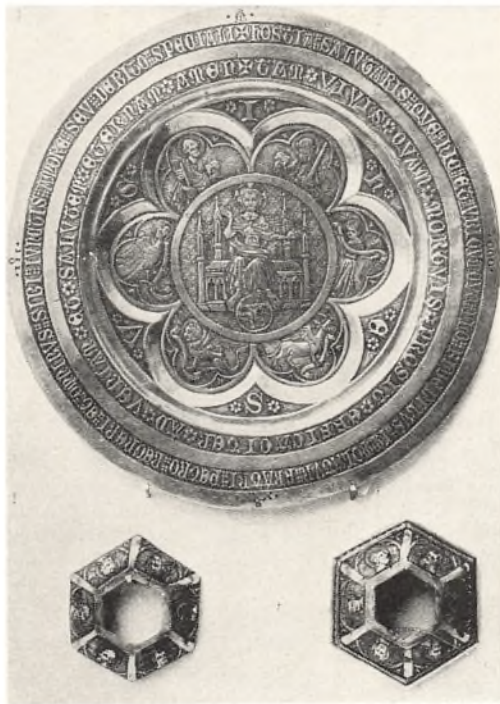
Kongen byder sin Lensmand Gert Rantzow at drage Omsorg for, at dette sker, saa Kirken kan faa Nytte deraf. Han skal ansætte en »billig«, d. v. s. rimelig, Jordskyld paa de Huse, der tillægges Kirken, og forordne, at Jordskylden »giffuis thil forne kircke och aarligen thil samme kirckis forstandere fornöyes (se Aarsberetningen fra det kgl. Geheimearkiv 3. Tillæg S. 72).

Men hvor stor Værdi selve Mønten har, er for den jævne Mand et stort Problem i den sidste Halvdel af dette Aarhundrede.

Det fremgaar ogsaa af Regnskaberne, som snart regner med to Mark paa en Daler og snart med tre.

Den 15. Januar 1574 udsteder Frederik den Anden et aabent Brev, hvori det bestemmes, at siden Mønten er omsat, har der været Uenighed i Helsingør, idet Kirkeværgerne, Hospitalsforstanderne og andre, som har Huse, Gaarde, Boder og Jorder at udleje, endnu efter Møntens Omsætning begære den samme Leje som før, Mark for Mark.

Borgmestre, Raad og menige Borgerskab der i Byen har derfor efter kongelig Bevilling, mange Fattigfolk til Bedste, som ikke har stor Næring og ikke formaar at besværes med stor Hus-

*Dronning Sophies Alterdisk.
Nationalmuseet.*

leje, gjort den Skik og Ordning der i Byen, at hvor der før i Husleje gaves tre Mark for en Daler, som før gik, skal der nu gives for en enkelt Daler to Mark, som Mønten nu er omsat.

Denne private Ordning lovfæster Kongen hermed.

Af Regnskaberne fremgaar det som før nævnt ved flere Paategninger, at een Daler omsættes til to Mark, f. Eks. ved Indbetaling af Jordskyld til Kirken, men netop disse Paategninger viser Usikkerheden.

Om Gudstjenesterne i Kirken foreligger der et mærkeligt Kongebrev af 6. Januar 1582.

Kongen har erfaret, at der i Helsingør ikke holdes Gudstjenester efter den gældende Ordinans, idet den tyske Prædiken holdes Tirsdag og Torsdag.

Kongen befaler, at herefter skal Gudstjenesterne ske i begge Byens Kirker Søndag og Fredag. Der tillades ingen Afvigelser

fra Ordinansen. Det er under et Besøg paa Kronborg, han har erfaret denne »nye Skik«, som han ikke i nogen Maade vil tillade.

Hermed er Gudstjenesterne i den tyske Kirke lagt ind i et bestemt Spor, som senere er fulgt efter gældende Lov.

Hvem der oprindeligt har hørt til den tyske Menighed, kan ses af Regnskaberne og Ligstenene fra den Tid, hvoraf dog de fleste er forsvundne eller slidte. Men i en Optegnelse fra 1723 over Ligsten i St. Mariæ Kirke kan ses, at det har været Embedsmænd fra Kronborg og Officerer samt Toldskrivere, Ammunitionsforvaltere, Skibskaptajner, Raadmænd, Kanonstøbere («Lavetmacher»), en Apotheker og en Borgmester. Mest er det dog Officersfamilier, der ligger begravet under de slidte Stene, hvilket jo ogsaa er naturligt, da »den tyske Kirke« gennem alle disse Aar har været Garnisonskirke.

Herman Malthan døde 46 Aar gammel. I Kirken er bevaret en Gravsten i Sydskibet.

Indskrift. Øverst: Dn. Hermanni Malthani Salzenavi Lippiæ post donatam genti German. Frederici II etc. regis mvnificentia et sacrosancto cvltvi dicatam hanc ecclesiam pastoris primi fideliss, ad tvbæ clangorem l. t. ossib consecrat. Herunder et Skjold med »memento mori«, Bomærke samt Bogstaverne B. E. Nederst: Tota vita dies vnvs. Docvit ann. VIII., ob. MDLXXXIII ætat XLVI. Langs Randen: Anna Hessa vidva monvmentvm hoc conjvgalis amoris ergo marito pjentiss et sibi p. qvæ qv. ann. MD —. D. v. s.: Øverst: Her hviler, indtil Basunen lyder, de gravlagte Rester af Herr Hermann Malthan fra Salzenau i Lippe, som var den første tro Præst, efterat denne Kirke ved Kong Frederik den 2dens Gavnildhed var blevet skænket til det tyske Folk og indviet til højhellig Gudstjeneste. Nederst: Hele Livet er kun en Dag. Lærte (Præst) i 8 Aar, død 1583, 46 Aar gl. Langs Randen: Enken Anna Hessa indviede dette Minde om ægteskabelig Kærlighed til sin fromme Mand og til sig selv Aar 15—.

Til denne første tyske Menighed kom ogsaa nogle nederlandske Handelsmænd.

Alterkalkens Fodstykke.

Om det skete frivilligt eller ved Tvang fra Kongens Side skal ikke siges.

Men et Kongebrev udstedt paa Koldinghus 1586 vidner om Kong Frederik den Andens stadige Nidkærhed for, at Fremmed-artiklerne efterkommes.

Det lyder som følger: Frederik. Vor Gunst tilforn. Da vi har forfaret, hvorledes blandt de Nederlænder, som er boende i vor Købstad København (Helsingør), der skal findes en Del, som det ganske Aar over eller ogsaa aldeles ikke kommer til Kirke at høre Guds Ord eller sammen med andre Kristne gør deres Bøn og Gudstjeneste, og meget mindre bruger det hellige højværdige Alters Sakrament, men leve som hedenske i deres ugudelige Mening, andre Kristne til Forargelse og Gud til Fortørnelse, og efterdi vi ingenlunde vitterlig vil taale saadanne forargelige Mennesker i vore Stæder og Lande . . . da har vi befalet os elskelige, hæderlige og højlærde Mand, dr. Poul Madsen, Superintendent i Sjællands Stift, at skulle tage til sig de tre Prædikanter til vor Frue, Helliggejst og Sct. Nicolaj Kirker, saa og den tyske Prædikant (i Helsingør), og de skal udspørge og forfare om, hvem der findes i et saadant forargeligt Levned eller Religion . . . og saamange, som findes i saadan forargelig Mening og ikke er paa den

rette Vej og ikke vil lade sig undervise men vil blive i deres Forsæt, at de straks skal forvises og ikke blive boende længer. »Ther met schier wor alffuorlige Wilge och befalling«.

Actum Koldinghus, dend XXj November aar 86.

Denne Forordning gjaldt altsaa ogsaa for Helsingør, og den »tyske Kirke« fik sin Menighed ogsaa fra Nederländerne, en Kendsgerning, Gravstenene endnu vidner om. Epitafier og Ligsten i Kirken viser tydeligt, at det nederlandske Element i Menigheden har været ret stærkt ikke mindst i økonomisk Henseende.

Hermann (Pistorius) Becker, 1583—1592, født i Westphalen 1542.

Med Hermann Becker holder de lærde Præster deres Indtog. Hans Præstetid falder i Frederik den Andens sidste Aar og under Kristian den Fjerdes Formynderregering. Navnet Becker er latiniseret til Pistorius (Bager).

Det er Ortodoxiens og Lærdommens Blomstringsperiode, og den tyske Menighed har i den Henseende fulgt Tidens Strømninger, saa vidt som alle fremmede, der vilde bosætte sig, i Landet, først maatte godkende de 25 Fremmedartikler, der sikrede Rettroenheden i Landet.

Præstebillederne fra disse Aar viser da ogsaa Bibelen paa Bordet eller i Haanden paa Præsten.

Særlig er det Kryptocalvinismen, der kæmpes imod.

Derfor trængtes der ikke blot til rettroende man ogsaa til lærde Præster, og Hermann Becker har, som hans Ligsten siger, været en »fornem og god Mand, højt uddannet ved Studier i Religion, Dyder og Lærdom«. Før han kom til St. Mariæ Kirke, var han i 11 Aar Rektor ved Haderslev Skole, Hovedsædet for den lutherske Ortodoxi i Jylland.

Fra denne Skole udgik adskillige Præster, idet Latinskolerne uddannede Præster, inden den teologiske Embedseksamen indførtes under Kristian den Fjerde.

Hermann Becker kom til at virke ved »Den tyske Frue Kirke«

Hermann Becher Pistorius. 1583-1592.

Paa Rammen: M. Hermannvs Pistorivs Torpensis Westphalvs pastor regivs isqve annos 9 qvi obiit 1592 verbvm dei prædicavit ecclesiae avlicae et vrbicae, d. v. s. Magister Herman Pistorius fra Byen Westfalen, som i 9 Aar var Hofpræst, døde 1592 og prædikede Guds Ord i Hof- og Bykirken (her).

Forneden: Svmtibvs d. svccessoris, d. v. s. Paa hans Efterfølgers Bekostning.

i 9 Aar, og er den første, som kaldes Hofpræst, en Titel, som stammede fra Kongens jævnlige Ophold paa Kronborg.

Da Embedet som Præst ved den tyske Kirke var forbundet med Slotskirken paa Kronborg og dermed tillige som Garnisonspræst, havde Kongen Kaldsretten, naturligvis i Samraad med Sjællands Biskop. Denne var fra 1569 til 1590 den lærde Dr. theol. Poul Madsen, som i denne Egenskab 1572 viede Frederik II

til Sophie af Mecklenburg og døbte 1577 Prins Christian (den senere Chr. IV).

Det er denne Biskop, der har Hovedæren for »Fr. IIs Bibel«.

Det er da ikke saa underligt, at Kongen og Biskoppen vælger den lærde Rektor fra Haderslev til den første Hofpræst paa Kronborg.

Og i den Stilling har Hermann Becker, saa vidt vi kan se, gjort udmærket Fyldest.

Den anden tyske Præsts Kaldsbrev:

Af St. Mariæ Kirkes Arkiv (paa Tysk).

Vi Frederik den Anden af Guds Naade Konge af Danmark og Norge kundgør hermed, at vi den værdige og vellærde, vor kære, tro Mag. Herman Pistorius aller naadigst beskikker til vor Prædiker og Guds-Tjener ved den tyske Kirke, som er i vor Stad Helsingør, hvor han skal tjene alle Søndag Formiddage, og paa en særlig Dag i Ugen skal han prædike i vor Slotskirke samme Steds efter vor Kirke Ordinans, som vor sjællandske Biskop har meddelt de andre Præster og Kirketjenere, og med skyldig Lydighed og i Liv og Lære være som saadant Embede kræver af ham

Og skal han aarlig fra Dato erholde 200 Daler af vort Rente-Kammer i Løn samt fri Bolig i vor Stad Helsingør, og fra vort Slot samme Steds 4 Pd. Rug, 6 Pd. Malt, en halv Tønde Smør, en Oxe, 10 Lam, 20 Gæs m. m. Naturalydelse.

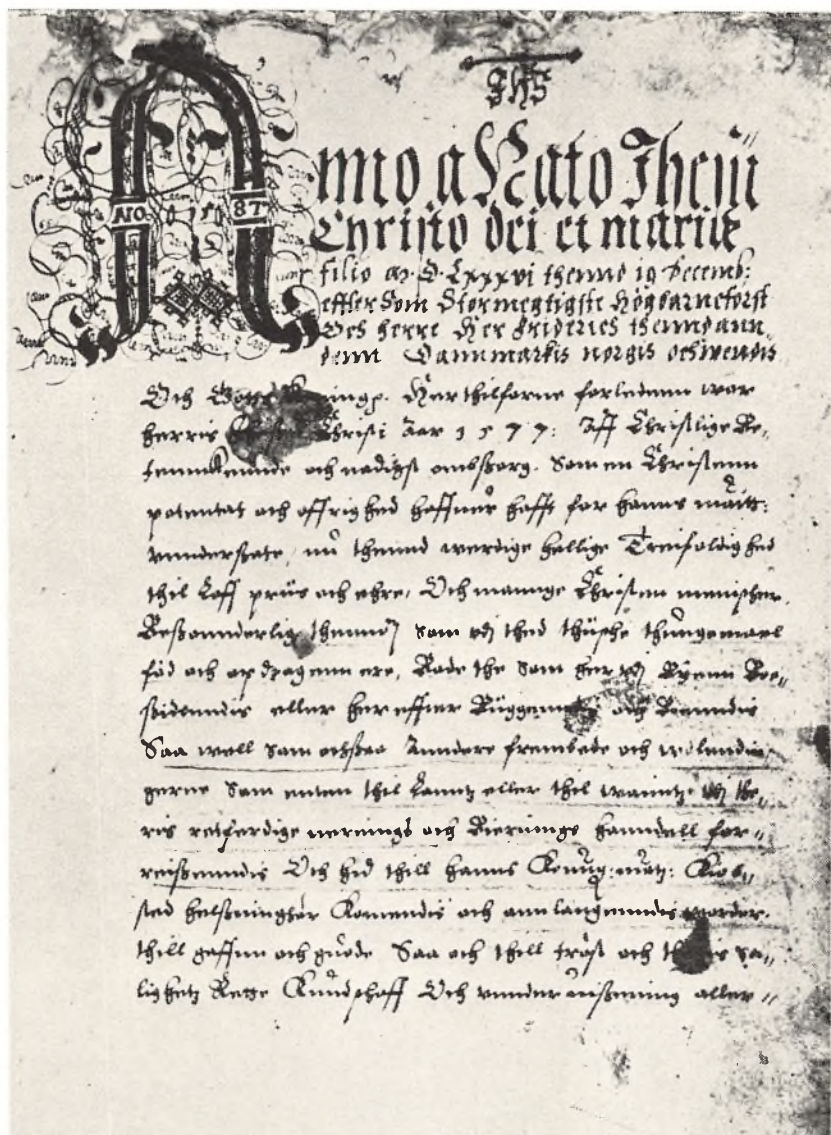
Desuden stiller Kongen ham allerede i dette Kaldsbrev et Kanonicat i Roskilde i Udsigt.

(Dateret Haderslev den hellige Paaskedag 1584).

Kirkens ældste Regnskabsbog begynder 1587 og indledes med en Henviisning til Kongens Omsorg for sine Undersaatters kirkelige Tarv, der i 1577 har fundet saa værdigt et Udtryk deri, at Kongen overlader »Thenom, som vdi thed túscke Tungemaal ere fødte och opdragen« vor Frue Kirke i Helsingør.

Hertil føjes den første Inventarieliste over Kirkens hellige Kar og Alterudstyr.

Selve Ordlyden gengives efter Originalen i Landsarkivet:

Den første Side i Kirkens Regnskabsbog. 1587.

1587. Anno a nato Jhesu Christo dei et Mariæ filio mdlxxxvi thennd 19. decemb: efftersom stormegtigste høgbarne først och herre, her thilforne forledenn wor herris Jhesu Christi aar 1577 aff christlige betennckennde och nadigst omsorg, som en christenn potentat och offrighed haffuer hafft for Hanns Maitte: vnndersate, nu thennd verdige hellige Treifoldighed thil loff, pris och ehre, och mange christen menischer besonderlig thennom, som vdj thed thüsche thungemael fød och opdragenn ere, bode the som hervdj byenn boesidenndis eller

herefter buggendis och boendis, saa well som ochsaa andere frembede och wldendingerne, som enten thil lanntz eller thil wantz vj theris retferdige nerinnings och bierinnings handdell foreisenndis och hid thill hans Konng: Matz: Kjøbsted Helsingghør komendis och annlanngendis worder, thill gaffnn och guode saa och thill trøst och theris salighetz rette kundschaff och vnnderuisning allernaadigst haffuer beffallet, at wor Fruwe kircke hervdj forschreffne Helsingghør, som sidenn thennd papistische handel udj religionen bleffe affschaffuet haffuer werit staennis øde, nu egenn at schulle thennd repareris och tilflis och hereffter therwdindenn at schulle hollis thüske thiennste med messe och predickenn, efftersom vj sanct Oluffs kircke, som er sognekircke hersambstetz, seduanlig schick och brug er, och med thend almindelig kirckordinantz, som høgst bemelte Konng. Matz: wdgiffuet, och Danmarckis Rigenns inndbøgger widtaget haffuer, kannnd offuerens komme. Thaa at efftersom same kircke nu vj disse forledenn aaringer vj sa mader effter Konng. Matz. nadigst befallning er bleffuet nogennlunde thilflid, saa ther er hollet thiennste vj och flux er bekostit och annwennt paa same kircke, och heremod aff guode mend, bade aff adell och andere, er giffuet och forehrit thill thes ombkostning och bünngnings behoff, saa och som er giffuet effter huis affdøde menischer for theris leigersted vj kirckenn och vj kirckegaarden, thisligeste giffuet paa thafflenn omb sondagene och vj andere mader inndkomit och opborit, saa haffuer nu erlige och welbiurdig mand Gert Ranntzou thill Breidennberg, Konng. Matz. befallningsmand paa Kronenborg, offuerwerendis borgemestere Franntz Schriffuer och Jurgenn Maher vj Helsingghør sambt mester Harmen Pistorius Konng. Matz. prædicant paa Kronenborg, hørd forschreffne wor Fruwe kircke, som nu kallis thennd thüsche kircke, henndis kirckewergerne theris regenschaff frann thend octob: anno 77 och nu thil forschreffne 19. decemb: nerwerendis aar 1586, och effterthj ther fanntis nu ingen sønderlig fundatz eller andere bøger huos same kircke, haffuer forthj saa welbemelte welbiurdig Gert Ranntzou forordinerit at schulle giøris enn boeg, som hereffter stetz och alltid schulle were vj guod forwaring huos kirckenn och borgemester och raad med same kirckens predicant vj giemb schulle haffue, therwdindenn at schulle schriffues kirckens inuentarium, thisligste hues aarlige wisse inndkomst kircken nu haffuer och hereffter haffue kannnd, saa ochsaa huad aarligen same kircke, naar regenschaffuet høris, och wdgifften emod indtechtenn er lignet och laugt, formaer och huos hender finndis vj forradt, paa thed mand stetz herefter kannnd wide, huorledis med same kirckens inndkomst handelet och forhollet er. Och er nu effter forschreffne welbiurdig Gert Ranntzou befallning thermed forhanddelett, vt sequitur: For thed første vdi disse forschreffne guode menntz nerwerelse sambt och begie kirckewergerne theris er beschreffuit, huis som finndis vj forschreffne wor Fruw kircke behollenndis, som er:

- 1 kalck med sinn disk aff sølff forgüllt och amelerit, wog lxx lot.
- 1 messehagell aff huid blomit fluicell med et stoppit guld crucifix paa rugstøchit.
- 1 altarklede offuenn paa altarit aff samme slaug.
- 1 altarklede for ombkringning altarit och aff samme slaug.
- 1 altarlest aff same slaug.

Thenne forschreffne kalck med sin disk sambt disse altarkleder och meshagel haffuer stormegtigste høgborne forstinde och fruwe, frouwe Sophia, høgstbemelte Konng. Matz. elskw: drotning och gemal, nadigst ladet schencke och forehre thil same kircke anno 1586.

Ennd fanntis

- 1 kalck med sinn disk aff sølff forgült, wogh xxx lot.
- 1 kalck med sinn disk samt enn flaske aff huit sølff thill at besøge the siug med, weiger thilsamen xxxij lot.
- 1 messehagell aff blaet blomit fluell med et stoppet guld crucifix.
- 1 altarklede offuenn paa altarit aff thed same slaug.
- 1 altarklede for ombkringning altarit aff thed same slaug.
- 1 altarlest aff same slaug.
- 1 gamel meshagel aff sidenn atlas.
- 1 altarklede aff grøn dammask, som er lannt frann s. Oluffs kircke.
- 2 recklinn, thed enne gamell.

2 stor mesinng liusstager, finndis vdj Willum Kremers regensschaff kjøfft och koster x daller.

2 liusstager aff thenn, Henrich Rotman haffuer kjøfft, koster iij mr.

1 fürgekiste med las for, at legge kirckens kleder vdj.

1 positiiff.

1 missinngs becken vdj dabenn.

2 store klocker, som Konng. Matz. nadigst haffuer forehrit thill kirckenn.

Ennd fanntis huos kirckenn, som er kjøfft och finndis vdj kirckewergerne theris regensschaff betalld, som er:

41 støcher wogenschud.

4 thølter saugdeller.

Huilcke disse wogenschud och deller kirckewergerne schulle thil nestkommende regensschap forklare, huad ther aff bliffuer giort.

Herman Becker (Pistorius) var gift med Margrethe Jacobsdatter von Sivulens.

Af deres seks Børn døde to som smaa. En Søn, Antonius Becker, blev Sognepræst i Högsmödt i Skaane.

Det af Kongen lovede Kanonikat i Roskilde blev ikke til noget paa Grund af Præstens tidlige Død. Hans Hustru, der overlevede ham, satte ham et smukt Minde paa Gravstenen i Koret i St. Mariæ Kirke, hvorefter hun efter Tidens Skik giftede sig med Eftermanden i Embedet, Hr. Augustinus Sand.

Ligstenen er nu tildækket i Koret, men den er ret stor og bærer i Hjørnerne Evangelistmærkerne. Til højre et Skjold med en Fugl siddende paa en Gren, til venstre et Skjold med Bomærke og i Midten et: memento mori.

Indskriften lyder:

I Midten: D. T. V. S. Hermanvs Pistorivs vir pivs et bonus religionis virtvtvm doctrinæ qve stvdiis probe excvltvs scholæ Haderslevbianæ per XI. annos rector deligentiss dein hvivs Germanicæ ecclesiæ pr. IX. annos pastor fideliss, lætvs spe meliores vitæ his ærvmnis excessit XVI. Septemb. anno Chr. MDXCII aet L. qvem indolis formæqve elegantissimæ filiae Abigael tertia septimana anno aet XIV optimiq., ingenii filiols Brvno qvinta septimana aet an. X svbseqvebantvr, d. v. s.: Herren dit Livs Frelser. Den fornemme og gode Mand Herman (Becker) Pistorius, højt uddannet ved Studier i Religion, Dyder og Lærdom, i 11 Aar en omhyggelig Rektor for Haderslev Skole, dernæst i 9 Aar en fuldtro Præst ved den tyske Kirke. Glad i Haabet om et bedre Liv forlod han denne Jammerdal den $^{16}/_{9}$ 1592 i sin Alders 50 Aar.

Han fulgte hans Datter Abigael, af fremragende Skønhed og Begavelse i den 3die Uge af hendes Alders 14 Aar, samt hans udmærket begavede Søn Bruno i hans Alders 10 Aar og 5 Uger.

Langs Randen: Monumentvm hoc perpetvum vidva materqve moestiss cvm lacrvmis p. marito meritissimo liberisq. dvlciss honoris et amoris sinceri, d. v. s.: Dette evige Minde satte den bedrøvede Enke og Moder under Taarer over sin højtfortjente Mand og sine kære Børn som Tegn paa oprigtig Ære og Kærlighed.

Johan Kraft, 1592—93, var kun Præst et Aar ved den tyske Kirke. Han kaldtes til Præst ved Petri Kirke, hvor han virkede til 1606.

Derefter var han Rektor i København til 1612.

Hans Eftermand Augustinus Sand udnævntes 15. September 1593, og da Herman Becker døde 16. September 1592, kan det kun være knapt et Aar, Johan Kraft virkede som Præst ved den tyske Kirke.

Det mest betydningsfulde i hans Præstetid var maaske, at et kgl. aabent Brev af 4. Juni 1592 fastsatte Forholdet mellem den danske Sognepræst og den tyske Præst saaledes, at den sidste intet har med Byens bosiddende Folk, ligegyldig af hvad Nation, at skaffe og heller ikke med Slottets daglige Tjenere.

Denne Ændring var maaske allerede traadt i Kraft, inden Becker døde.

Augustinus Sand, 1593—1624, var født i Wittenberg 1567 og kom til at virke ved den tyske Kirke i 32 Aar.

»Hofpræst« Augustinus Sand var født i Wittenberg og kaldes »Saxer«. Han blev født ca. 20 Aar efter Luthers Død.

Formynderregeringen og Sjællands Biskop har maaske set en Garanti paa Rettroenhed deri, at man til den tyske Kirke i Helsingør og Slotspræst paa Kronborg fik en Mand fra Wittenberg, fra Barndommen indlevet i den lutherske Tro. Og alting tyder paa, at man ikke skuffedes heri.

Augustinus Sand var Slotspræst fra 1593 til 1624, da han entledigedes og blev kaldet til Kanonicus i Roskilde.

*Kirkens Altertavle.
Rammen fra 1592.*

Under Kalmarkrigen 1611 fulgte han med Kongen i Krigen, og en Præst, Martinus Worpel, var i den Tid konstitueret i Embedet.

Det var meget naturligt, at Hr. Augustinus som Hofpræst og Garnisonspræst fulgte sin Konge i Felten, men meget tyder ogsaa paa, at der mellem dem var et Baand, der bandt til personligt Venskab.

Det er vel mere end en Høflighed, naar Kongen i et aabent Brev af 28. Juni 1619 kalder den tyske Prædikant »os elsch. her Augustinus Santt«.

Det drejer sig om Forholdet til Sognepræsten ved St. Olai Kirke, Mester Hans Kruse. Den tyske Præst foreholdes ikke at gaa uden for sin »bestillings liudelse« m. H. t. Betjeningen af de fremmede og udenlandske Beboere ved Barsedaab og Begravelser, jvf. det kgl. aabne Brev af 4. Juni 1592.

Muligvis har Augustinus Sand ved sit mangeaarige Ophold i Helsingør bedre Kontakt med Befolkningen end Sognepræsterne ved St. Olai Kirke, der skifter ret hyppigt i disse Aar; men forøvrigt er Paamindelser af den Art meget hyppige i Forholdet mellem Sognepræsterne og de »tyske Præster«.

Et Udtryk for kongelig Gunst findes ogsaa i det Forleningsbrev, som Kongen den 7. December 1614 gav Augustinus Sand, Sognepræst til den tyske Kirke i Helsingør, paa et Kannikedømme i Lund Domkirke, som er ledigt efter Oluf Kock, forhen Sognepræst ved St. Nicolai Kirke i København.

Der tilføjes hertil:

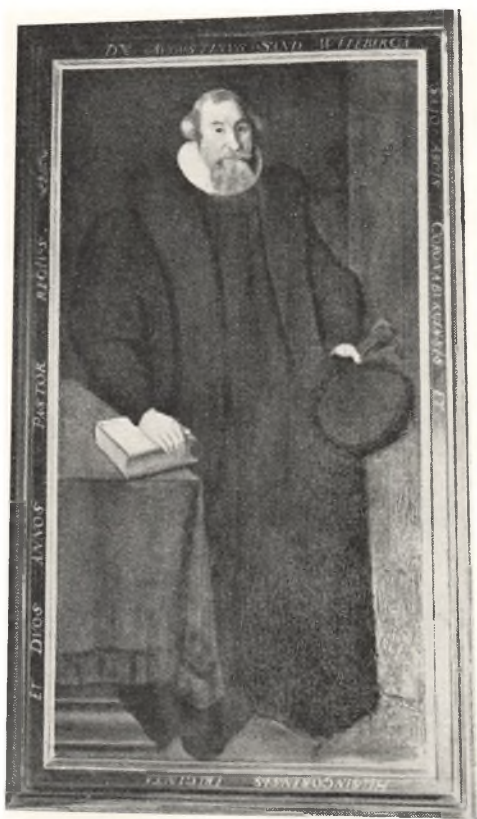
»Naar han ikke længere er forhindret ved sin Bestilling, skal han residere ved Domkirken«.

(Kancelliets Brevbøger for 1614 S. 754).

Denne Forlening blev ikke effektiv. Derimod traadte i Aaret 1624 det Forleningsbrev i Kraft, som Kongen 26. April 1612 havde givet paa et ledigt Vikariat ved Roskilde Domkirke.

Muligvis er denne Udnævnelse en Art Belønning for den Daabshandling, der fandt Sted paa Kronborg Slotskirke den 15. Februar 1624, da Kongens Datter, Elisabeth Augusta, blev døbt.

Faddere var Adelsmændene Frederik Reedtz og Axel Urne,

Augustinus Sand. 1593-1624.

Død 31.-12.-1649.

Indskrift paa Rammen: Dominus Avgvstinvs Sand Witeberga Saxo arcis coronaebvrgensis et templi hvjvs germanici Helsing. triginta et dvos annos pastor regivs, d. v. s.: Herr August Sand fra Wittenberg, en Saxer, i 32 Aar Hofpræst paa Kronborg og (i) denne tyske Kirke i Helsingør.

samt Fruerne: Ane Brochenhuus, Lisbeth Sophie Rantzou og Clare Sparre. 30 Adelsmænd »uden Fruentimmere« og 8 Adelsfruer var indbudt »for efter Daaben at gøre sig lystige med de andre Adelige og Dagen efter at overvære Embedsmand paa Kronborg Jørgen Urne til Alsløfs Bryllup med Jomfru Margrete Marsvin.

(Kancelliets Brevbøger for 1624 Pag. 4).

Ikke længe efter udnævnte Kongen Augustinus Sand til Konicus i Roskilde, hvor han forblev ved Domkapitlet til sin Død 31. December 1649. Han var da 82 Aar gammel og »Jubellærer«.

Han var gift først med Margrethe Jacobsdatter von Sivulens, der var Enke efter Forgængeren i Embedet Hermann Becker (Pistorius).

Hun døde 1611, og derefter ægtede Augustinus Sand 1614 Anna Rhumann, født 1557. Hun var 10 Aar ældre end sin Mand og Datter af Hofskræder Hans Rhumann.

Hun døde i Roskilde 10. December 1648, 91 Aar gammel. Ved Testamente skænkede de 1000 Rdl. til en Regens i Roskilde.

Augustinus Sand efterlod sig ingen Børn.

Næsten hele hans Præstegerning faldt i Kong Christian den Fjerdes Regeringstid, og han var Kongen en fuldtro Tjener baade i Krig og Fred.

Der synes at have været Forandring ved Boligforholdene paa den Tid for Præst og Degn.

I September 1616 udstedte Kongen en Skrivelse til Tolder Christen Hansen om ved første Lejlighed at lade det Stenhus ved Kirken i Helsingør, hvori Slotsdegnen hidtil har boet, istandsætte, saa den tyske Præst herefter kan have sin Bolig i dette Hus. Bekostningen derved skal han lade føre til Udgift i sit Regnskab.

(Sj. T. 21. 186).

Angaaende den tyske Kirkes øvrige Embedsmænd paa den Tid ser vi, at Kongen den 5. Maj 1619 udsteder Bestalling for Erik Hieronimusen som Degn baade paa Kronborg Slot og ved den tyske Kirke i Helsingør.

Han skal i Løn erholde 30 Rdlr, 10 Alen Engelst og Foderdug til Klædning, 4^{1/2} Alen Sardug og 4^{1/2} Alen Lærred, at udrede af Tolderne i Helsingør.

Til sin Underholdning skal han yderligere af Klosteret have 1^{1/2} Td. Rug, 1^{1/2} Td. Malt, 1 Okse, 1 fedt Svin, 1/2 Td. Aal, 1 Fjerd. Smør, 1 Td. smaat Salt og 1 Td. groft Salt.

I de Aar, Augustinus Sand var »Hofpræst paa Kronborg og denne tyske Kirke i Helsingør« styrede Lensmanden Ditlev Holck Kronborg Len.

Han var fra 1580—1586 Hofjunker hos Frederik den Anden og blev derefter Hofmester hos Dronning Sophie.

*Prædikestolens Indgang. 1597.
Med Ditlev Holcks Vaabenskjold.*

Som Lensmand paa Københavns Slot og Kronborg roses han for sin gode Styrelse.

At han interesserede sig for den tyske Kirke, fremgaar bl. a. deraf, at han skænker Kirken dens nuværende Prædikestol.

Efter Restavreringen 1900—1907 er den anbragt paa Midterskibets Sydside, men oprindelig var den paa Nordsiden.

Over Opgangen staar under Familien Holcks Vaaben: »Ao 1597 da der edle undt erentuchste Detloff Holck Oberamptmann auf Kroneburg war, ist dieser Predig Stuhl bevilliget und gemacht«.

Prædikestolen er efter Regnskaberne forfærdiget af Tyge Snedker og kostede 100 Daler. Den bærer efter Tidens Skik Rigsvaabnet og Kongens Navnetræk og Valgsprog: R. F. P. I Træ-

skærerarbejdet er den paavirket af Kronborgstilen, men bærer forøvrigt Vidnesbyrd om Helsingør Haandværkernes høje Standard. Den hører til Kirkens skønneste Prydelser.

Thomas Lund (1625—1636).

Med Thomas Lund fik den tyske Kirke en af sine lærdeste Præster. Han var født i Flensborg 1583 og studerede ved Universitetet i Rostock, hvor han blev Magister.

32 Aar gammel blev han Konrektor ved sin Fødeby Latin-skole, hvor han gjorde sig bemærket som Forfatter til en metrisk latinsk Grammatik. Af sin Samtid skildres han som en veltalende Mand med et tydeligt Foredrag, men ogsaa af et heftigt Sind.

Han kom til Helsingør paa en Tid, hvor Byen stod i Hekseprocessernes Tegn.

I Aarene 1625 og 26 blev ikke mindre end otte »Hekse« brændt i Helsingør.

Hvordan den tyske Præst stillede sig til disse Processer, kan ikke bestemt siges, da det var Sognepræsten ved St. Olai Kirke eller dennes Kapellan, der maatte holde for ved Forhørene.

Men det er en Tid med stærke Brydninger, og det sætter Spor ogsaa i den tyske Præsts Gerning.

Den tyske Menighed er paa den Tid blevet forøget saa meget, at der aarlig døbes ca. 30 Børn, vies ca. 10 Par og begravnes ca. 25 Personer, hvoraf henved en Tredjedel er Børn.

Det er Kronborgs Militærbesætning, der giver de fleste kirkelige Handlinger.

Kong Kristian den Fjerdes Deltagelse i 30 Aars Krigen krævede en stor Hær, og Kronborg Garnison fik sin Del.

Og selvom Jyderne led mest under Wallensteins Indtrængen og Plyndren, bærer dog ogsaa Helsingørs Historie Vidnesbyrd om den Forarmelse og Usikkerhed, Krigen medførte.

I Thomas Lunds Præstetid indtraf ogsaa Kronborg Slots Brand, den 24. September 1629. Da Kirken var dækket af Hvælvinger, brændte den ikke, og dens Inventar blev for største Delen skaanet.

Men foreløbig er Kirken lukket, og den blev, saa vidt man kan se, ikke aabnet mere i den Tid, Thomas Lund var Præst.

Muligvis er det denne Begivenhed, der bevirker, at Thomas Lund søger bort.

Den 18. Januar 1632 udsteder Kongen et Ekspektancebrev for Hr. Thommis Lund, Sognepræst til den tyske Kirke i Helsingør, paa det første ledige Kanonikat i Roskilde Domkirke »de tidligere udstedte Ekspektancebreve dog dermed uforkrænket«. Naar han ikke længere er i Præsteembede, skal han residere ved Domkirken.

At Thomas Lund begunstiges ved denne Udnævnelse, maa sikkert ses i Sammenhæng med den Rundskrivelse til Danmarks Bisper, som udsendes Dagen efter, 19. Januar 1632.

Thomas Lund har med stor Bekostning ladet trykke en »Grammatica Poetica« til Bedste for den studerende Ungdom. Denne Grammatik kan han ikke faa afsat i det forventede Omfang.

For at faa denne Bekostning erstattet skal nu Bisperne anbefale Købet af Bogen, der skal være gavnlig for baade gejstlige og for den studerende Ungdom. Det er dog tvivlsomt, om denne kongelige Anbefaling og Bispernes Bistand fremmede Afsætningen af Thomas Lunds latinske, poetiske Grammatik, der dog er tilegnet Gud Fader, Søn og Helligaand og Christian IVs to Sønner Christian og Ulrich.

Derimod medførte Religionskrigen i Tyskland, at en Del fordrevne Lutheranere søgte Tilflugt i Kongeriget. Mange af disse Flygtninge befandt sig saa godt i Danmark, hvor de fandt god Modtagelse, at de ikke tænkte paa at vende tilbage, men blev her ogsaa efter Krigens Ophør.

Kong Kristian den Fjerde nærede en levende Deltagelse for disse betrængte Trosfæller, og da han ikke efter sin ulykkelige Deltagelse i Trediveaarskrigen (1625—29) kunde støtte den militært, ydede han dem den Hjælp at give dem Tilflugt i sit Rige, hvor han understøttede dem paa forskellig Maade.

Den tyske Menighed i Helsingør fik ogsaa herved nogen Tilgang. Da nogle flensborgske Præster og Lægfolk 1628 blev fordrevet af de kejserlige Tropper, søgte de til Helsingør, hvor Præsten Thomas Lund og hans Menighed underholdt dem ved egne Midler, indtil Kongen kom dem til Hjælp med en Understøttelse af Helsingør Hospitals Kasse.

Da den franske rejsende, Ogier, 1634 besøgte Helsingør, traf han ogsaa Præsten Th. Lund og overværede hans Gudstjeneste. Han skildrer Præsten som en veltalende Mand med et tydeligt, men noget heftigt Foredrag. Han havde teologiske Samtaler med Lund i dennes Studereværelse, og skildrer ham som en »velstuderet og beleven« Mand.

Men samme Aar paadrog Th. Lund sig Kongens Mishag. Under et Besøg paa det nedbrændte Kronborg overværede Kongen Gudstjenesten i St. Mariæ Kirke nogle Gange og fandt i Lunds Prædikener nogle »fremmede, mistænkelige og i Guds Ord ugrundede Meninger«.

Sagen blev overgivet til Biskoppens og det theologiske Fakultets Undersøgelse. At denne Mistanke for Vranglære ikke fik uheldige Følger for Præsten fremgaar af en Skrivelse til Lensmand Frederik Urne paa Kronborg og Biskop Hans Resen lydende:

Vor synderlige Gunst tilforn:

Vider, at vi naadigst haver bevilget os elskelige M. Thomas Lund, tysk Præst udi vor Kjøbstad Helsingør, at maa fri og entlediget blive for hvis Tiltale til hannem kunde have, anlangendes hvis mistænkeligt han udi sin Prædiken senest udi Kjøbenhavn kan have proponeret, saa og sit Kald herefter som tilforn at maa forestaa, dog at han sig alt sligt saavel privatim som publice efter sin udgivne Forpligtslydelse herefter entholder.

Datum Koldinghus 3 Januar 1635.

(Ny Kirkehist. Saml. Bind III, Pag. 224).

Thomas Lund kom aldrig til at beklæde sit Kannikeembede i Roskilde.

I Aaret 1636 rasede Pesten i Helsingør og bortrev 755 af Byens Borgere og blandt dem Præsten ved den tyske Kirke.

I Koret ved Døbefonten ligger Th. Lund begravet. Ligsten: I Hjørnerne Evangelistmærkerne. Øverst 2 Vaaben; imellem disse et »agnus dei«. I Vaabnet til venstre, der er tværdelt, i øverste Felt en Stamme med en Gren, om hvilken en Slange snor sig, i nederste Felt en Gren med Blomster. I højre Vaaben en bøjet Arm udstrakt fra en Sky; over Armen en Stjerne, under samme 2 Stjerner. Under Vaabnene en større og to mindre Tavler.

Mag. Thomas Lund. 1625-1636.

Rammens Indskrift: Mag. Thomas Lvndivs Flensbvrgo Holsatvs pastor regivs et quidem annos dvodecim qui in domino mortvvs est 1636. Divino verbo et pio exemplo rexit Germanicam arcis et vrbis hvjvs ecclesiam svntibvss dni. svccessoris, d. v. s.: Magister Thomas Lund fra Flensborg i Holsten, Hofpræst i 12 Aar, som døde i Herren 1636. Ved sit guddommelige Ord og ved sit fromme Exempel styrede han denne tyske Kirke paa Fæstningen og i denne By. Paa hans Efterfølgers Bekostning.

Indskrift: Under Vaabnene: Sv̄ hoc monvmentum dormivat, d. v. s.: Under dette Mindesmærke sover. Paa den største Tavle: Reverendvs et clarissim. M. Thomas Lundivs Flensbvrgo Holsatvs vir ad exemplvm pivs et religiosvs qui postqvam regiae qvæ Christo in arci Coronobvrgo colligitvr et hvic Ecclesiæ Germanicæ svmma fide et vivo vitæ exemplo non sine insigni emolvmento pastor docendo præfverat dvodecim annos qve 53 menses 3 et 5 dies. peregeat peste abiit 31 Avgvsti anno 1636, d. v. s.:

Den ærværdige og berømte Magister Thomas Lund fra Flensborg i Holsten, en enestaaende from og religiøs Mand, som efter at han havde forestaaet den kgl. Menighed, som samles i Christus paa Kronborg og i den tyske Kirke i Helsingør, med største Tro-skab og efter sit Livs levende Exempel ikke uden udmærket Ud-bytte som Præst ved sin Prædiken i 12 Aar, og havde levet 53 Aar, 3 Maaneder og 5 Dage, døde af Pest den ³¹/₈ 1636.

Paa den mindre Tavle findes Gravskriften over hans Eftermand, Georg Meiland, som ægtede Th. Lunds Enke, Marieke Owens. Hun var født i Flensborg 11. Jan. 1594 og altsaa 11 Aar yngre end sin Mand.

I dette Ægteskab var der to Døtre. Magdalene gift med Jørgen Harder, Sognepræst i Magleby, og Lisbeth, gift med kgl. Maj. Bygningsskriver David Klage.

Ved sin Mands Død var hun 42 Aar og ægtede 19. Nov. 1637 Eftermanden i Embedet den 32 aarige Georg Meiland.

I dette Ægteskab var der ingen Børn.

Hun overlevede sin anden Mand i 16 Aar og kunde saaledes sætte Gravminde over dem begge.

Paa den mindre Tavle til venstre: Reverendvs Mag. Georgivs Meilandvs vir ergæ proximvm sincervs ergæ pavperes beneficvs et amirandis concionandi domis. clarvs qvi post qvam ærvmnosa fidelitate officio pastorali in acre Coronæb. et templo hoc Ger-man. annos 14 docendo fvncvs est annos qve 46 vivendo exegit animulam piam exhalavit 18. Marti anno 1651, d. v. s.: Den ærværdige Magister Georg Meiland, en Mand ærlig og oprigtig mod sin Næste, velgørende mod Fattige og berømt ved sine udmærkede Prædikener, som, efter at han med største Nidkærhed havde besørget Embedet som Præst paa Kronborg og den tyske Kirke i 14 Aar, og havde levet 46 Aar udaandede sin fromme Sjæl den ¹⁸/₃ 1651.

Paa den mindre Tavle til højre: Hiervnter zwischen ihren zweyen Ehemännern liegt begraben die hoch ehren tvgendsahme Matrone Maria Ovwen geböhren zv Flensbvrg Ao. 1594 und nach deme sie mit ihren ersten Eheherren 20 Jahr eine mit 7 Kindern geseegnets Ehe gehabt avch mit ihren letzten Eheherrn

avffs 14 Jahr vnd im Wittwen Stande avss 17 Jahr Christelich gelebet, hat Sie Got ihre Seele vnd dieser Stele ihren Körper zvr Rvhe übergeben im 74 Jahr ihres Alters vnd erwartet eine fröhliche Avferstehvng zvm ewigen Leben 1667.

Langs Randen: *Decrepiti mennis qvum venerit vltima mvndi ivncta vt ei alternvm carmina grata canant hoc qvae svb cippo ivnixit mens provida rervm corpora coelesti sede aliquando locet*, d. v. s.: Naar den døende Verdens sidste Høst indtræffer, gid da Forsynet maa anbringe endelig en Gang i den himmelske Bolig de Legemer, som det har forenet under denne Ligsten, for at de i Forening kan synge det taknemmelige Sange.

Efter en Fortegnelse fra 1773 hviler i Sakristiet Datteren Magdalene, født $\frac{8}{5}$ 1617, død $\frac{5}{6}$ 1618, og Sønnen Christian, født $\frac{19}{10}$ 1628, død $\frac{14}{7}$ 1633, og i Koret hos Forældrene en Datter.

Georg Meiland (1637—1651).

Med Georg Meiland begynder vi at faa Lys over Begivenhederne fra Aar til Aar og fra Dag til Dag. Den ældste Kirkebog begynder nemlig med hans Tiltrædelse 1637 og Overskriften:

J'ova juva: Herre, hjælp!

Med disse Kirkebogsoptegnelser, der er ret fyldige, faar vi at vide baade hvormange Børn, der døbes, hvormange Par, der vies, og hvormange døde, der begravnes i Kirken eller paa Kirkegaarden.

I 1637 døbes saaledes 28 Børn, 1638: 34 Børn, men allerede 1639 er Tallet vokset til 72. Gennemsnittet ligger paa 60 de følgende Aar.

1637 vies 12 Par. Det sidste Bryllup dette Aar er Sognepræsten Georg Meiland og Marieke Owens ($\frac{19}{11}$ 1637).

Der vies gennemsnitlig 15 Par aarlig og begravnes 40 Personer.

Navnene i Kirkebøgerne og de øvrige Oplysninger viser, at de kirkelige Handlinger væsentlig gælder Militæret paa Kronborg.

Desuden er Handelen og Søfarten repræsenteret med tyske Navne.

Men netop her, hvor det drejer sig om Byens Borgere, opstaar der Brydninger mellem den danske Sognepræst og den tyske.

I Tidens Sprog hedder det, at der er »ulige Meninger«, og den

Afgørelse, der blev truffet i 1619 mellem Sognepræst Hans Kruse ved St. Olai Kirke og Hr. Augustinus Sand, var ikke særlig klar. Det paalægges her den tyske Præst at holde sig sin Bestalling efterrettelig, og den danske Sognepræst skal ikke have noget at gøre med Krigsfolket paa Kronborg og de fremmede Haandværksfolk, som opholdt sig midlertidigt i Byen.

Men hvad nu med de Handelsfolk, som slog sig ned med Familie og blev Borgere i Byen?

Kort efter Thomas Lunds Embedstiltrædelse ansøgte de tyske Borgere i Helsingør Kongen om Udvidelse af deres Præsts Rettigheder, saa han maa betjene dem i alle forefaldende Tilfælde uden Offer til den danske Sognepræst.

Men der blev ikke taget Hensyn til denne Petition.

Først ved det kgl. aabne Brev af 24. Maj 1642 skabtes der nogenlunde faste Retningslinier, idet det tillades de tyske Borgere at benytte sig af den tyske Præsts Tjeneste ved alle kirkelige Forretninger imod, at de forud skulde »betænke og belønne« den danske Præst ligesaa fuldt, som om han selv havde forrettet Tjenesten.

Kun Sygebesøg gaves helt fri.

Men heller ikke denne Afgørelse var skikket til at bringe Fred. Thi da der ikke var faste Gebyrer for de kirkelige Forretninger, fandt den danske Præst sig ofte tilsidesat ved den Erstatning, han fik fra de tyske Borgere.

Da den danske Sognepræst ved St. Olai Kirke, Peder Rasmussen Lange, ikke opnaaede noget ved sine private Henvendelser til de tyske Familier, indstævnedes han nogle af den tyske Menighed for Retten, for at de der kunde aflægge Vidnesbyrd om, hvad de havde givet den tyske Præst i Offer.

Da der 1645 indsendtes Klage over denne Fremfærd til Kongen, lod denne Lensmanden rejse Tiltale mod den danske Præst, og da der stadig kom Klager over Peder Lange til Kongen, rejstes der Sag mod ham. Denne Proces endte dog med, at den danske Sognepræst delvis fik Medhold, idet Kongen og Rigsraadet 17. Oktober 1645 udstedte »en Forordning«, hvorved det aabne Brev af 1642 stadfæstedes, og desuden bestemtes det, at den danske Præst maatte som tilforn prædike i den tyske Kirke over de

Georg Meiland. 1637-1651.

Indskrift paa Rammen: In Germanica arcis vrbis Helsingorensis ecclesia regii pastoris officio ærvmnosa fidelitate fvinctvs magist. Georgivs Meilandvs Glavca Missnicvs annos qvatvordecim qvi pie obiit anno 1651 die 18. Martii, d. v. s.: I den tyske Kirke paa Byen Helsingørs Fæstning beklædte Magister Georg Meiland fra Claucha ved Meisen en Stilling som Hofpræst med pligtopfyldende Trøskab i 14 Aar og døde i Fromhed i Aaret 1651 d. 18. Marts. Nederst paa Rammen: Pietate et svmtv avditorvm, d. v. s.: I Kærlighed (udført) paa hans Tilhøreres Bekostning.

Ved Hovedets højre Side: $\left. \begin{array}{l} \text{natvs} \\ \text{pictvs} \end{array} \right\} \text{anno} \left\{ \begin{array}{l} \text{MDCV} \\ \text{MDCXI} \end{array} \right\} \text{aprilis XIX.}$

d. v. s.: Født 19. April i Aaret 1605, malet samme Dag i Aaret 1640.

Omkring et »agnus dei»: Ecce patientam et victoriam, amor meus crucifixvs est, d. v. s.: Sku hans Taalmodighed og hans Sejr, Korset er min Kærlighed (den korsfæstede er min Kærlighed).

Paa en Bibel, han bærer i Haanden: Biblia noster amor, d. v. s.: Biblen er vor Kærlighed.

(Det er sikkert helt rigtig med den Kærlighed baade til den Korsfæstede og til Biblen, men der kunde godt være tilføjet: Kirken er vor kærlighed. Thi det er i disse første Præsters Tid, den største og mest betydningsfulde Del af Kirkens Udsmykning er sket, og de fleste af disse Prydelser findes i Kirken velbevarede til denne Dag: Side 64 flg.).

Borgeres Lig, som havde eller fik Lejersted der, og at naar Brevet af 1642 havde tilladt tyske Borgere at benytte den tyske Præst, naar de først havde ydet den danske Præst hans Rettighed, saa forstodes ved tyske Borgere ikke saadanne, som var fødte i Riget af tyske Forældre, samt at der med Borgerskabets Tjenestefolk skulde forholdes som med deres Herskab.

(Aarsberetn. fra Geheimearkivet III, Til. Side 113—15).

De to Præster, der førte Striden, blev snart efter afløst af andre.

Peder Lange døde 25. April 1646, og Georg Meiland blev 1647 kaldet til Hofpræst hos Prinsesse Magdalene Sibylla, Enke efter den udvalgte Prins Christian i Nykøbing F.

Georg Meiland døde 18. Marts 1651 og blev bisat i St. Mariæ Kirke 25. Marts. Angaaende Ligsten se Side 60.

Tiden omkring 1600 er rig paa Fornyetelser af Inventar og Epitafier.

Sandstensdøbefonten, der er præget af Kronborg Slots Stenhuggerkunst, stammer fra Aarhundredets Slutning, omtr. 1584.

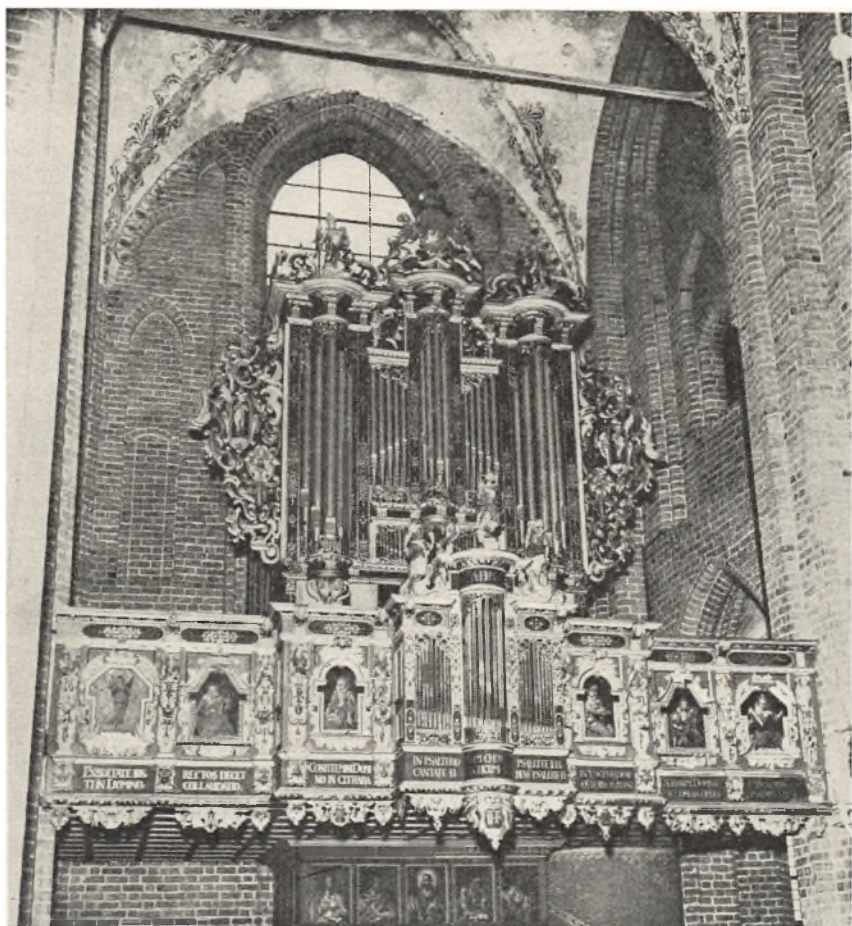
Fra Tiden omkring 1600 er der bevaret en Del Gravstene bl. a. over Kongens Fodermarskalk Peder Pedersen, som i 1618 blev skudt ned af en Uven paa Vejen mellem Helsingør og Kronborg.

Der opstaar nu en sand Kappelstrid mellem St. Olai Kirke og den tyske Kirke om, hvem der kan opsætte de fornemste Epitafier.

Træskærerkunsten henter sine Motiver syd fra og vel ogsaa Haandværkerne, selv om den danske Billedskærerkunst paa den Tid staar højt.

Prædikestolen i St. Mariæ Kirke fra 1597 er et værdigt Exempel til Efterfølgelse. I den følgende Tid bliver Barokstilen mere fremherskende, som det ses i Epitafiet over Heinrich Homeister fra 1623. 1635 faar Kirken sit nye Orgel, der med sine to Orgelhuse kostede Kirken 1422 Rdl., en uhyre stor Sum i den Tids Penge.

Det udførtes af Johan Lorvrents, Orgelbygger i København.

St. Mariæ Kirkes Orgel fra 1635.

Aaret efter, 1636, skænkede Lavrents Michelsens Enke Vestdørens malmstøbte Dørhammer med den delfinridende Dreng. Fra samme Aar stammer Casper Finkes jernklædte Pengeblok med Bogstaverne C. F. Fra 1638 er Altertavlens Rammer, et sjældent Billedskærerarbejde, der dog falder lidt udenfor den øvrige Stil i Kirken.

Kirkeregnskaberne fra disse Aar gaar ikke i Detailler. Ej heller ved vi, hvad de kostbare Epitafier stod deres Givere i.

Det dyreste er vel det, som Dyfken Hygensdatter 1634 opsatte i Midterskibets Nordside over sin Mand, Willem Hyben,

sine Forældre og Søskende. Det fylder hele Buen. Et Ægtepar med sine 13 Børn knæler paa den malede Kobberplade foran Kristi Gravlæggelse. Og Inskriptionen gaar over paa den modsatte Side af Buen, hvis øverste Del er tilmuret.

Muligvis dette Borgerepitafium har vakt en Del Forargelse blandt Byens Beboere, men det blev samtidig Aarsag til ny Kappestrid.

Fra 1636 har Kirken bevaret Mindetavlen i Malm over kgl. Kanon- og Klokkestøber Hans Kemer.

Fra denne Tid stammer ogsaa den af Feltchirurg Blasius Müller skænkede Fadderstol, som nu findes i nederste Del af Nordskibet.

Nævnte Chirurg Blasius Müller mistede 1637 en Datter, Jomfru Ursula, som blev begravet i St. Mariæ Kirke 29. August.

Dette sørgelige Dødsfald er Aarsag til, at Blasius Müller lader et ældre Epitafium restaurere og opsætte i Kirken, og det vidner endnu ved sin Stilrenhed om den Tids Kirkekunst. Nogle vil mene, at det er Kirkens skønneste Epitafie. Det er nu anbragt over det nordlige Sideskibs nederste Dør.

En Ligprædiken paa tysk over Jomfru Ursula af Georg Meiland vidner mere om Tidens overstrømmende Udtryksformer end om ægte kristelig Fromhed, selv om den kalder sig »en kristelig Ligprædiken«. Det ejendommeligste er maaske, at den siges at være holdt i »den *kgl. tyske Stadskirke* i Helsingør«. Vist nok det eneste Sted St. Mariæ Kirke kaldes ved dette Navn.

Georg Meiland udgav yderligere et Par christelige Ligprædikener og et latinsk Digt (1648), der mere udmærker sig ved sin Form end ved sit digteriske Indhold.

Muligvis er det denne »Renæssance« i Kirkekunst, der bevirker, at Kirkens tidligere Præst, Augustinus Sand, der siden 1624 var knyttet til Domkapitlet i Roskilde, lod Maleren Caspar Keilhau, en Borger i Helsingør, male Billederne af sig selv og sine to Forængere i Embedet i Aarene 1645—48.

Denne Skik fulgtes senere af de følgende Præster eller deres Enker, saa det endog paavirkede St. Olai Kirke, der nu ogsaa fik legemsstore Præstebilleder. De vidner ikke blot om Portrætkunstens Udvikling paa Kristian den Fjerdes Tid, men ogsaa om den

Myndighed, Præsterne havde. De knæler ikke mere foran et Krucifix eller et Alter som i den katholske Tid, men staar op med Bibel i Haand.

Det er sandt, hvad der er sagt, at de er mere præget af Myndighed og Nidkærhed end af Ydmyghed. Det var maaske som en Modvægt herimod, at Casper Keilhau 1650 skænkede Kirken det fine og ejendommelige Billede over Sakristidøren, hvor Synderinden knæler ved Jesu Fødder, et Sindbillede paa det, der burde ske med dem, der gik til Skrifte derinde, og for de Præster, som gik ud og ind gennem denne Dør.

Foruden disse større Kunstværker skænkes der til Kirken Lysestager og Alterkar.

De to største Alterstager er givet 1643 af de to Kirkeforstandere, og 1641 faar Mariækirken sin forgyldte Sølvkalk, der bærer Kongesønnen Hans Ulrik Gyldenløves og Fru Regitse Grubbes Vaabner. Vinkanden fra 1657 er skænket af Kaptajn Rolof Petersøn.

De senere Aarhundreder har kun føjet lidet til, og mere end de fleste andre Steder er der med Pietet værnet om det nedarvede, der paa den smukkeste Maade vidner om, at »Kirken den er et gammelt Hus, staar, om end Taarnene falde«.

Mathias Velhauer (1651—55).

Da Georg Meiland blev kaldet til Hofprædikant hos Prinsesse Sibylla, beholdt han sin Stilling som tysk Præst ved St. Mariæ Kirke, men Embedet betjentes af Mathias Velhauer, der altsaa først blev Sognepræst ved Meilands Død 1651.

Han var født i Demin i Pommern 1611. Som Student kom han til Universitetet i København og studerede der nogle Aar. 1643 blev han antaget som Prædikant hos Grev Valdemar (Christian IVs Søn med Christine Munk).

Kongen hørte ham engang prædike og beskikkede ham til Vikar ved den tyske Kirke i Helsingør 1647.

(Jvf. Sjæll. Tegn. Tillæg Nr. 4 og Ny kirkehist. Saml. I, 509).

41 Aar gammel ægtede han 7. November 1652 Lægedatteren Anna Below, og i dette Ægteskab fødtes to Døtre, Margrethe,

født $\frac{4}{11}$ 1653, gift med Dr. Hammerich (hun døde 1729), og Marie, der fødtes $\frac{23}{9}$ 1655, seks Dage før Faderens Død.

Mathias Velhauer har ikke efterladt sig Skrifter, men hans Præstegerning har været præget af de vanskelige Aar i Slutningen af 30 Aarskrigen og dens Afvikling.

I hans Præsteaar indtraf Kristian den Fjerdes Død. Den tyske Kirke havde Kongens Bevaagenhed, fordi han havde kæmpet for sine Trosfællers Sag i Tyskland.

Men en endnu større Støtte fik de indvandrede Tyske i Frederik den Tredjes Dronning Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg, hvis Navnetræk ved Siden af Kongens endnu pryder den Kongeloge, som de lod opsætte i den tyske Kirke i Helsingør.

Det synes dog ikke saa meget at være Mathias Velhauer, der befæster Forbindelsen med Kongehuset, som hans Eftermand i Embedet.

Velhauer har været en stille, flittig luthersk Præst, ikke nogen stor eller stærk Personlighed, men efter alt at dømmes en ærlig og from Kirkens Tjener.

Men var det kun faa Aar, Velhauer virkede her, er dog et af disse indskrevet i Helsingørs Historie.

Pesten 1654 krævede alene i den tyske Menighed 312 Menneskeliv. Og skal man tro Tue Jensens Optegnelser, døde der nævnte Aar i hele Byen 2168 Personer, de fleste af Pest. Men dette Tal er sikkert for højt.

Ikke underligt, om det kunde virke ind paa en Præsts Helbred, naar han saa ofte maatte følge sine Sognebørn til Graven, foruden Sygebesøg i Hjemmene med Berettelse og Trøst.

Muligvis skyldes de mange tidlige Dødsfald blandt de tyske Præster den Omstændighed, at de, der kom fra mildere Klima i Tyskland, ikke taalte de barske Storme fra det aabne Hav ved Helsingør.

Uopvarmede Kirker og kolde Kirkegaardstjenester har ogsaa ofte nedbrudt deres Helbred i en tidlig Alder.

Velhauers Billede tyder paa, at han netop hørte til de sarte Naturer, der ikke taaler for megen Barskhed i Klimaet.

Angaaende Gravstenen i St. Mariæ Kirke oplyses Side 75.

Matthias Velhauer. 1651-1655.

Indskrift paa Rammen: Mag. Matthias Velhavervs Demminensis Pommeranvs. Regiæ arcis Coronæbvr gensis et templi Germanici Helsingorensis annos qvatvor pastor qui obiit anno 1655 d. 20. Sept. a. aet. 44. Svmtibvs relictæ vidvæ, d. v. s.: Magister Matthias Velhauer fra Demmin i Pommern, i 4 Aar Præst ved det kgl. Slot Kronborg og i den tyske Kirke i Helsingør, som døde i Aaret 1655 d. 20. September i sin Alders 44 Aar. Paa hans efterladte Enkes Bekostning.

Kirkeregnskabet for 1654 udviser, at: Kirkens Beholdning og	
Indtægter er	2302 Rdl.
Udgifter	531 Rdl.
	Beholdning 1771 Rdl.

Der er hvert Aar en Kassebeholdning paa ca. 1500 Rdl.
 Blandt Udgifterne nævnes hvert Aar 50 Rdl. til Præsten for Anskaffelse af en ny »Præst-Kiøl«.

Det er vel heller ikke urimeligt i Betragtning af, at Præsten gik i sin Embedsdragt til daglig.

Men naar Forbruget til Altervin for 1651 angives til 37 Potter 3 $\frac{1}{2}$ Pgl., synes det efter vore Forhold lidt rigeligt. Udgiften til Altervin og Oblater er samme Aar 16 Rdl. 14 Sk.

Til Præstelønnen hører aarligt en Oxe, som vurderes til 40 Rdl.

Organisten Christian Schipmann 200 Rdl. aarlig.

Calcanten, d. v. s. Bælgetræderen, faar 10 Rdl. aarlig.

Johannes Cantor 20 Rdl. aarlig.

Just Valentin Stemann (1656—88) var født 20. Juni 1629 i København, hvor hans Fader, der stammede fra Hamborg, Mag. Johan Stemann, da var Diaconus eller Andenpræst ved St. Petri Kirke. Moderen, der døde snart efter Sønnens Fødsel, var en Datter af Præsten Valentin Wudrian i Hamborg. 1630 blev Faderen Arkediaconus ved Nicolai Kirke i Hamborg, og i denne By voksede Sønnen op og fik sin første Skolegang, indtil han 1645 afgik til Gymnasiet i Osnabrück.

Siden studerede han Theologi i Helmstädt, Wittenberg, Strasburg og Rostock.

1654 besøgte han sin Fødeby, København, og var paa Valg til Præst ved St. Petri Kirke, men da en anden blev foretrukket her, kaldte Kongen ham 16. Oktober 1656 til Slots- og Garnisonspræst paa Kronborg og Præst ved den tyske Kirke i Helsingør, hvor han 9. November samme Aar ægtede sin Formands Enke, Anna Below. Hun var Datter af dr. med. Joh. Below i Dorpat, Lifland.

1659 disputerede Stemann for Licentiatgraden i Rostock. Denne Afhandling havde en stærk Polemik mod den katholske Kirke og bærer Titlen: »Ecclesia Romana monstrum Triceps«. 1667 erholdt han ved samme Universitet den tyske Doktorgrad over samme Emne. Dr. theol. i København blev han 1687.

Licentiatgraden 1659 fik Stemann under et ufrivilligt Ophold i Rostock, hvorhen han med sin Familie maatte flygte, da Svenskerne besatte Kronborg, hvor de indsatte en anden Præst i Stemanns Sted.

1660 kom han tilbage til sit Embede, som han administrerede med stor Dygtighed og ikke mindst Myndighed.

En Kaldelse, han modtog 1668 til et theologisk Professorat i Rostock, afslog han, ligeledes en fremragende kirkelig Stilling i Mecklenborg som Superintendent.

Da hans første Hustru døde 1677, ægtede han 5. Maj 1680 Bente Jensdatter, en Borgmesterdatter fra Helsingborg, Enke efter Professor Oluf Bagger i Lund. Hun var Stedmoder til Sjællands Biskop Hans Bagger, i hvis Hus Brylluppet stod.

1686 fik Stemann Titel af Konsistorialassessor, og som før nævnt blev han 1687 (uden Disputats) af Biskop Bagger kreeret til Dr. theol. ved Københavns Universitet, hvorpaa han 1688 kaldtes til Generalsuperintendent og Kirkeraad i den kgl. Del af Holsten.

Men allerede 20. Maj 1689 døde han i Glückstadt, hvor Slotspræst Pet. Zitscher holdt Ligtalen over ham, udgivet under Tittelen: »Gekrönte Priester - Treu«.

(H. F. Rørdam: Danske Biogr. Lex. XVI Bd. p. 388).

(Personalhist. Tidsskr. 3 R. VI 2. ff.)

Angaaende hans Embedstid i Helsingør oplyser Arkivet, at han er kaldet til Embedet 18. Oktober 1655. Der gives ham Fuldmagt til at udføre kirkelige Handlinger og administrere de hellige Sakramenter og under Tilsyn af Sjæll. Biskop, alt efter den gældende Ordinans.

I Løn faar han fra Kronborg 200 Specier, der udbetales gennem Øresundstolden, og fra Lensmanden paa Kronborg hvert Aar. 4 Td. Rug, 6 Pund Malt, en halv Tønde Smør, 12 Sider Flæsk, 20 Gæs, et godt Faar, 80 Pund Salt samt Brænde fra Skovene.

Desuden nyder han som Løn fra den tyske Kirke de sædvanlige 200 Rdl. og fri Bolig i Præstegaarden. Hertil kommer ved særlig kgl. Bevilling af 30. August 1670 en aarlig Pengesum paa 93 Rdl. 2 Mrk. af Øresundstoldpengene.

Om Præsteboligen oplyser en Synsforretning fra 1707, at dens Udhuse er delvis ombyggede af Pastor Stemann, der forsynede

dem med »fjælle gulve« i Stedet for den tidligere Stenbelægning. Det er saa meget mere beundringsværdigt, som Tiderne var meget fattige i Helsingør efter Svenskekrigen, der fordrev saa mange Familier fra deres Hjem og Levebrød.

Efter sin Hjemkomst fra Rostock 1660 ansøgte Stemann i en Skrivelse af 8. September Kongen om, at hans resterende Løn fra Øresundstolden maatte blive ham udbetalt, da han i den svenske Tid ikke har modtaget »weder Heller noch Pfenning«, men derimod har haft baade Fare og Besvær ved den store Indkvartering.

Denne Løn har han ikke villet begære af de svenske, fordi han ikke blot var forvisset om at staa i deres Unaade, men ogsaa var sikker paa sin rette Konges Naade og »Liberalitet«.

Uden Tvivl har Kongen bevilget Præsten denne Restance. Naar dette Brev i H. F. Rørdams: Nye kirkehist. Saml. tredje Bind, Side 170, benyttes som Bevis paa, at Stemann slet ikke har været bortrejst, er dette sikkert urigtigt. Der er saa mange samtidige Vidnesbyrd for Rejsen til Rostock 1659 (Licentiaafhandl. fra Rostock, Ligprædikenen, Cimbr. lit. II 866—67 og andetsteds), at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Stemann maatte med sin Familie søge bort under den svenske Besættelse af Kronborg og Helsingør. Og Slutningen af Stemanns Brev til Kongen peger netop i Retning af en Tids Fravær: »damit ich die unterdessen bey meiner Kirchen und anderswo gemachten Schulden desto füglich abtragen möge«.

Rimeligvis er det ogsaa under denne Bortrejse, at en forhenværende Skibspræst fra et kurlandsk Skib har »trængt sig ind« og tiltaget sig Titel af »Stadtprediger« og nu gør Fordring paa at blive Stemanns Medhjælper og Kapellan. Denne Herr Laars Rhode beder Stemann sig fri for i et Brev til Kongen af 8. Oktober 1660 og senere 23. Oktober, idet han kun volder Uro og Uejlighed. Stemann er forvisset om, at Kongen ikke ønsker nogen anden tysk Prædikant paa Kronborg, og heller ikke har den tyske Menighed ytret noget saadant Ønske.

I et andet Andragende følger Stemann til med Henblik paa den tyske Menighed: »massen sie von Tage zu Tage mehr und mehr bey dieser Unfreyheit abnimt«.

Derfor beder han, at der ved Amtmanden paa Kronborg,

Dr. theol. Just Valentin Stemann. 1656-1688.

Indskrift paa Rammen: Iustus Valentinus Steman s. s. doctor fac. theologicæ et collegii consistorialis in academia Hafniensi assessor qui postquam ecclesiam arcis Coronæburgensis et urbis Helsingorensis Germanicam per XXXIII annos magna fide rexit hinc a. s. Reg. Maj. in Holsatam evocatus et ecclesiarum ducatus Holsatiæ superintendens generalis constitutus est ao. r. s. MDCLXXXVIII ætatis Lix, d. v. s.: Justus Valentin Steman, Doktor ved det theologiske Fakultet og Konsistorialraad ved Københavns Akademi, som efter i 33 Aar med stor Troskab at have styret Kirken paa Fæstningen Kronborg samt den tyske Kirke i Byen Helsingør, herfra paa kgl. Maj. Befaling blev kaldet til Holsten og der udnævnt til hertugelig Generalsuperintendent for Holstens Kirker i det Herrens Aar 1688 i hans Alders 59 Aar.

Oberst Holch, maatte paalægges bemeldte Hr. Lars Rhode at afholde sig fra al Prætension paa Stemanns Embede og Anmasselse af Slotspræstetitlen.

Som Svar herpaa fik Eiler Holch 31. Oktober 1660 Befaling om at »tilkalde Hr. Lauritz Rhode, at han Mag. Stemann ingen

Indpas gør i hans Bestilling, eftersom vi der sammesteds ingen flere tyske Præster vil have end bemeldte M. Stemann.

(Sjæll. Tegn. XXXVI, 13).

Senere (1668) fritoges Stemann indtil videre for at forrette Prædiken og Gudstjeneste paa Kronborg Slot, undtagen naar Kongen selv opholdt sig der.

(Kongebrev af 6. Maj 1668).

Den 16. Januar 1669 fik Stemann kgl. Tilladelse til at gøre en Rejse til Rostock i magtpaaliggende Ærinde, mod at sørge for Embedets Besørgelse i sin Fraværelse.

Naar Stemann i sin fornævnte Skrivelse til Kongen antyder, at den tyske Menighed forringes og tager af i Antal, er det sikkert mere end en Talemaade. I hvert Fald søger han sammen med Kirkeforstanderne 1669 Kongen om Lettelse for den trykkende Byrde, det er for den tyske Menighed, at dens Medlemmer ved Daab, Begravelse og Bryllup skal affinde sig med den danske Sognepræst først, skønt den tyske Præst udfører den kirkelige Handling og altsaa ogsaa faar sit Offer.

Ligeledes beklager de, at kun fødte Udlændinge kan være Medlemmer af Menigheden, og at den danske Præst ikke vil tillade, at kgl. Embedsmænd og Betjente slutter sig til den tyske Menighed.

Nu i disse slette Tider, hvor en hel Del af de i Helsingør boende Udlændinge flytter bort, er det at befrygte, at den tilbageblevne Del ikke magter Udgifterne ved Kirkens Drift.

Derfor ansøger Stemann om, at der maa gives den tyske Menighed i Helsingør samme Frihed, som den tyske Menighed i København har.

Til Slut henvises til, at disse Gudstjenester, som er indstiftede af Frederik II, har været mange inden- og udenlandske til Befordring i Gudsfrygt og Sjælesalighed, og det vilde være underligt, om dette skulde »ruineres« under Kong Frederik III's »højlovlige, souveræne Regering«.

(Aarsberetning for Geheimearkivet III, Till. 115—16).

Denne velskrevne Ansøgning blev imidlertid ikke bevilget. Dertil vejede Hensynet til St. Olai Sognekald for meget.

Der skulde gaa henved 70 Aar, inden den tyske Menighed i

Helsingør fik de samme Friheder som den i København, hvor der var flere Sogne at fordele Byrderne paa, og hvor Menigheden havde særlige Privilegier.

Men Sagen er rejst, og den dør ikke, fordi den endnu et Par Gange afvises.

Kernen i Sagen er, om Stemanns Forudsætning holder: Nødvendigheden af de tyske Gudstjenester i Helsingør og paa Kronborg.

Hans Forhold til Kong Frederik den Tredje har været meget hjerteligt. Den smukke Kongestol i St. Mariæ Kirke med Kongens og Dronningens Navnetræk bærer endnu Vidnesbyrd om, at de kongelige Herskaber under deres Ophold i Helsingør, der ganske vist blev sjældnere efter Svenskekrigen, meget gerne hørte den lærde Præst ogsaa i Garnisonskirken. Men Stemann forstod ogsaa at give sin Hyldest til Kongen et storladent Udtryk, som det fremgaar af hans Skrift fra 1660: »*Frederico magno, ejus nominis tertio*«.

Dr. Stemanns Disputats i Tyskland se Møller II p. 867 og Pontoppidan IV p. 129.

Anna Below døde 1677.

Rimeligvis er det ved den Tid, Gravstenen i Koret er nedlagt. Den er nu tildækket af en Gulvbelægning, men dens Indskrift kendes:

Øverst en af Engle baaret Krone med Indskriften: *Apoc II corona vitæ*. Derunder følger selve Indskriften: *J. N. R. J. Heic jvxta Ervviav viri pl. rever, clarissimi doctissimi qve domini M. Matthiæ Felhaveri ecclesiæ arcis Coronob, et vrbis simvl Helsingor German antistitis qvodom solertissimi qvi anno salvtis MDCLV ætatis XLIV inter mortales viveri disiit et ad beatam immortalitatem spiritvm svvm salvatori svo Christo Jesv pie tradidit placidam sperat quietem ac resvrrectionem olim gloriosam ejvs in officio svccessor M. Jvstvs Valentinvs Steman et theolog. lic. et vtrivsqve conjvx lectissima Anna Belovia vna cvm liberis carissimis qvos heic prope altare ad monvm hvivs pedem deposvere, d. v. s.: Livets Krone, Johs. Aab. 2., Jesus fra Nasaret Jørdernes Konge. Her ved Siden af den fromme og ærværdige Mand,*

den berømte og højlærde Herre Magister Matthias Velhaveris Levninger, — han som engang var en dygtig Forstander for Kronborg Kirke og for den tyske Kirke i Helsingør og som i Naadens Aar 1655 og i sin Alders 44 Aar ophørte med at leve blandt de Dødelige og fromt overgav sin Aand til sin Frelser Jesus Christus for evig Udødelighed, haabende paa en god Hvile og engang en glørværdig Opstandelse — (her) hviler hans Efterfølger i Embedet Magister Justus Valentin Stemann, der var Licentiat i Theologien, tilligemed begges fortrinlige Hustru Anna Belevia med deres kære Børn, hvem man har bisat her i Nærheden af Alteret for Foden af denne Ligsten.

Denne Gravsten har Pastor Stemann rimeligvis ladet bekoste og nedlægge efter Hustruens Død 1677 i den Tro, at han selv skulde hvile her. Han stod i det bedste Forhold til sin Menighed, og hans Trofasthed mod den havde bestaaet sin Prøve.

Da han 1689 døde som Superintendent i Glückstadt, blev han bisat der. Det var i Maj Maaned, og hverken St. Mariæ Kirkes Regnskaber eller Kirkebøgerne fra dette Aar nævner noget om, at han er ført til Helsingør.

Hvad Malerierne i St. Mariæ Kirke angaar er der tre, som sikkert er fra samme Mesters Haand. Sognepræst Stemann, Kapellanen Richardus, død 1677, gift med Anna Sophie Stemann, og den næste Kapellan, der blev Stemanns Efterfølger som Sognepræst, Boldick, der blev gift med Richardus' Enke.

Hvornaar de er malede, kan ikke siges, men Opstilling, Baggrund, Gulv og Anbringelse af Hjerteskjoldet er det samme. Rimeligvis stammer de to første fra Tiden lidt efter Richardus' Død. Han holder en rød Rose i Haanden som Symbol paa Opstandelsessaabet.

Men 1677 har været et Sorgens Aar i Præstegaarden. I Februar døde Præstens Hustru og i Juni Svigersønnen.

Hjerteskjoldet i det Stemannske Vaaben er en trearmet Alterstage med brændende Lys og en Jordklode med et gyldent Kors.

Hans Symbolum var: Numquam vidi justum derelictum (jeg har aldrig set en retfærdig ladet i Stikken) med Henvisning til Davids 37. Salme, hvor der i Luthers tyske Oversættelse netop staar

Poul Richardus, Kapellan, 1676-1677.

Hoffe auf den HERRN und thue gutes, bleibe im Lande (in deinem Beruff und Stande) und nehre dich redlich. (Mitt Gott und mit Ehren, dass du Gott fürchtest und niemand unrecht thust.) Befehl dem HERRN deine Wege und hoffe auf ihn . . .

Ich bin jung gewesen und alt geworden, und habe noch nie gesehen den gerechten verlassen oder scinen Saamen nach Brod gehen (v. 25).

Denne 37. Salme har været Dr. Stemanns Symbol og Rette-snor. Den vidner om en Mand, som i sin ortodoxe Tro trygt gik Vejen frem stolende paa Gud, men heller ikke gik af Vejen for en Strid, om den blev ham paatvungen. Og Dr. Stemann havde sine Meningers Mod.

Hans ældste Datter Anne Sophie blev som nævnt efter sin før-

ste Mand, Pastor Richardus' Død, gift med dennes Efterfølger som Kapellan, Ernst Christian Boldick, Stemanns Eftermand i Embedet som Sognepræst. Hun var Moder til Præsten i Bevtoft, Poul Christian Boldick, hvis Datter Christine blev gift med Præsten i Karlum, senere i Vilstrup, Claus Henrik Clausen, og saaledes Moder til Stiftsprovst Henrik Georg Clausen, og Bedstemoder til Henrik Nicolai Clausen.

(Personalhist. Tidsskr. III RK. 6. Bind).

(Angaaende Dr. Stemanns Forhold til Københavns Universitet se Universitetsprogram 22. Juni 1687 og 7. Juni 1689 samt Hundrup: Efterretn. om Doctores p. 36—37).

I Erich Pontoppidans Danmarks Kirkehistorie »Annales Ecclesiæ Danicæ Diplomatici«, 4. Del, første Bind, Pag. 127—29, der omhandler de slesvigske Superintendenter, gives der en Række Oplysninger om Stemanns Liv og Virke. Her oplyses bl. a., at hans Moder, den hamburgske Præstedatters Fromhed fulgte ham hele Livet. Pontoppidan nævner ogsaa Navnene paa de teologiske Lærere, han havde ved alle de tyske Universiteter, Tidens store Navne. Ligeledes siges her, at i 1659, da Svenskerne havde indtaget Byen Helsingør og Kronborg, vilde Stemann ikke svigte den Troskabsed, han havde aflagt til Kong Frederik den Tredje, hvorfor han blev tvunget til at drage bort indtil videre.

Hans Ophold i Rostock benyttede han til at erhverve den theologiske Licentiatgrad paa en Afhandling om den rom. Kirke (se: de Rom. Eccl. monstro tricipite).

Et Tilbud om et Professorat i Græsk afslog han »af Kærlighed til sit Fædreland og den helsingørske Menighed«, ligesom han senere afslog at blive Præst ved Domkirken i Hamburg, et andet Professorat i Rostock og Superintendent Embedet i Mecklenborg.

Meget oplysende siger Pontoppidan, at Stemann var afholdt ikke ved Smiger og Kærtegn overfor den i det onde liggende Verden, men derimod ved med Lys at straffe Mørkets Værk med saadan Alvor og Eftertryk, at den gamle Slange blev ham ret harm og vred og søgte at sværte ham overfor Øvrigheden som en Folkets Oprører, som en Elias overfor Kong Akab (1 Kong. 18,7), ja søgte at drage ham ud i Proces og to Gange at føre ham

for Højesteret, hvilket dog kun førte ham til en desto klarere Retfærdiggørelse og til Beskæmmelse for Modparten.

Som Bevis paa Kongens uforanderlige Naade og Tillid kaldtes Stemann til Biskop i Holsten. Men Herrens uransagelige Veje lod ham ikke længe blive i den stridende Kirke, thi 20. Maj 1689, Aarsdagen efter sin Ankomst til Glückstadt, døde han, smertelig begrædt af alle Guds Riges Venner.

I sin Ligtale siger Peter Zitzschern bl. a., at Stemann »Den rechten Weg vor allen Nebenwege sich erwöhlet«.

Det mest personlige, der af Samtiden blev sagt om Biskop Stemann findes i det lille Sørgedigt, som Svigersønnen Pastor Boldick har skrevet.

I Regnskabsbøgerne fra 1659 finder vi en meget specificeret Inventarieopgørelse, der viser, hvad Kirken ejede af vase sacra m. v.

1. En Kalk af Sølv forgyldt, som Dronning Sophie har foræret, holder udi Vægten.
2. En stor Kalk af Sølv forgyldt.
3. Et Sølvkar, hvori Oblaterne bliver lagt.
4. En stor Vinkande af Sølv, indeni forgyldt, som Kaptain Røluf har foræret.
5. En liden Sølvkande paa tre Tiller.
6. En liden Sølvkalk, saa og en Sølvflaske, bliver brugt, naar de syge i Huset meddeles Herrens Nadver.
7. Et Sølv Kirke-Segl eller Signet.
8. Tre Duge, hvorudaf en vinrød, bliver over Kalken lagt.
9. Tre Messehagler, en som bruges Højtidsdage, det andet kun Søndage, det tredje gammelt, som nu ikke bruges.
10. Tvende Lærreds Messeskjorter.
11. En Silkealterdug til Højtidsdagene.
12. En Alterdug til almindelige Søndage.
13. Et Alterklæde med rød Silke indstukket, som salig Magdalene Lünders har foræret.
14. Tvende Lærreds Drejls Duge til Alteret.
15. Tvende store Messing Lysestager paa Alteret, som velbaarne, Borgmester Johan Hansen og salig Johan Wilders har foræret.

16. Tvende store Messinglysestager, som udi Sakristiet blive brugt.
17. Fire andre Messingstager, som paa Julehøjtiden blive brugt.
18. I Daabskummen er et stort og et lidet Messingbækken, saa og en Haanddug.
19. Udi Kirken hænger tre Kroner.
20. Paa Prædikestolen to Pulte og et Timeglas.
21. Ved Klosterdøren er to Arme og hver Arm har to Piber (Lys).
22. Nok en Messingarm paa Pillerne ved Koret.
23. Nok en Messingarm ved Barnestolen.
24. Udi Sakristiet er forhaanden en jernbeslagen Kiste, hvorudi hver Søndag og Fredag de samlede »Klopperpenge« bliver lagt.
25. Nok er forhaanden et stort Skrin og derudi er et stort og et lidet Klæde med Fløjskors, som nogle af Kronborgs Officerer og Musqueterer for deres egne Penge har købt, hvorover en særlig Bog in 4to findes derudi. Deres Navne, som til disse tvende Klæder noget har givet, staar antegnet. Nok findes i dette Skrin fem andre sorte Klæder, som ej mere ere brugelige.
26. Udi Sakristiet staar endnu et gammelt Skrin, hvorudi intet findes.
27. I Sakristiet et Bord og en Bænk med en Bænke Dyne saa og en Skammel.
28. Paa Orgelværket staar et Skab.
Derefter følger en Fortegnelse over Kirkens Bøger og Orgelnoder.

Det er i Aarene 1660—68, Diderik Buxtehude er Organist ved Mariæ Kirken.

Hans Fader, Hans Jenssøn Buxtehude, var Organist ved St. Olai Kirke 1648—71.

Kaarene i det lille Organisthjem har ikke været overdaadige. Men Sønnen fik den bedste Uddannelse, Faderen kunde yde.

Orgelmusiken stod allerede dengang højt i Udvikling, og netop i Helsingør, hvor Hoffet samledes paa Kronborg og lod hidkalde

de fornemste Solister, Virtuoser og Komponister, fik den unge Buxtehude rig Anledning til at uddanne sine Evner.

Han fik til Lærer Johan Lorenz den Yngre i København. Dennes Fader var Orgelbygger og havde netop i Aarene før 1637 bygget Orgelet i Mariæ Kirke i Helsingør.

Da Embedet som Organist efter Claus Dængels Bortrejse 1660 blev ledigt, søgte Buxtehude det og blev efter en haard Konkurrence antaget 23 Aar gl. for en Løn af 200 Rdl. om Aaret. Hans første Værker stammer fra denne Periode.

Men den store Verden drog, og 1668 blev han hentet til en anden Mariekirke, nemlig i Lübeck, hvis mægtige Orgel med 54 Registre og 3 Manualer gav den store Komponist rigere Muligheder end Mariækirken i Helsingør.

En Mindetavle her minder dog stadig om Aarene, da en af Verdens mest berømte Orgelkomponister virkede ved denne Kirke. Om Samarbejdet mellem Organist og Præst ved vi intet.

Men sikkert har der bestaaet et godt Forhold mellem de to begavede Kirkens Tjenere.

Nogenlunde sikkert er det, at det var en Samvirken mellem den enes skønne Musik og den andens formfuldendte Forkyndelse, som drog Kong Frederik den Tredje og Dronning Sophie Amalie til denne Kirke.

Ernst Christian Johansen Boldick (1688—1706).

Da Just Stemann 1688 rejste fra Helsingør og overtog sit Embede som Superintendent over Holsten, blev hans Efterfølger i Embedet ganske naturligt Kapellanen *Ernst Christian Johansen Boldick*, Stemanns Svigersøn. Han var født i Sønderborg, hvor hans Fader, Johan Boldick, var Sognepræst og Provst.

Student blev han i Jena 1669 og Magister samme Steds 1672. Til Kapellan ved den tyske Kirke udnævntes han 1677 efter Richardus Død, og kort Tid efter blev han Stemanns Svigersøn. Han var saaledes godt kendt med sine Embedspligter og Befolkningen, da han 10 Aar senere blev Sognepræst.

I hans Ægteskab med Anna Sophie Stemann fødtes ni Børn, hvoraf to blev Præster: Poulus Christianus, født 6. Marts 1683,

Præst i Bevtofte, og Johan Ernst, født 27. Marts 1685, Præst i Hunseby.

Hele Boldicks Præstetid i Helsingør faldt i en af Byens fattigste Perioder. Krig og tunge Skatter havde forarmet Byens Borgere. Sundtrafikken gik tilbage paa Grund af Konkurrence med Rostock og Holland. Og Faren for en ny Krig med Sverige truede stadig efter Afslutningen af den skaanske Krig 1679. Det var derfor med stor Frygt, man saa hen til en ny Krig, da det rygtedes i Byen, at Karl den Tolvte den 4. August 1700 var gaaet i Land ved Tibberup Mølle, syd for Helsingør.

Nogle Dage senere fik Helsingør Ordre til at levere baade Fødemidler og Materialer til den svenske Hær.

Den svenske General »lod sig formærke med, at han var meget fortørnet over, at ingen fra Staden kom ud til Lejren«.

Da gik Borgmester Fr. Bartels og Byens Præster ud og bad om Skaansel mod Byen.

Lykkeligvis blev Freden i Travendal sluttet allerede den 18. August, saa Faren drev over denne Gang.

Det er forstaaeligt, at Kirken ikke i en saa fattig Tid er forøget med nye Prydelser. Og dog har vi fra Tiden omkring 1700 det smukke Altergitter, skænket af Købmand og Skibsreder Bendix Hansen, der ogsaa gav til Kirken den jernbeslaaede Kiste, som findes der endnu. Begge Dele bærer Vidnesbyrd om de stedlige Smedemestres Kunstfærdighed paa den Tid. Træskærerarbejdet, som et halvt Aarhundrede før anvendtes i de store Epitafier, er nu afløst af Ligkisteornamentiken, der har sin Blomstring omkring Aar 1700.

Til en af Kirkens smukkeste Prydelser fra samme Periode er der knyttet en særlig Historie.

1690 skænkede Tolddirektør Andreas Günthers Hustru, Margaretha Utermarck, det skønne Daabsfad af Sølv, som endnu benyttes i Kirkens Døbefond.

Den lange Inskription lyder saaledes:

Lang Randen: * Matrona nobiliss. Margaretha Vtermarck vxor generos nobiliss. atqve ampliss dni Andreæ Gyntheri consiliarii regii et telonii ad fretvm dan directoris pelvim hanc lvstri-

nighed, følte Aagaard sig forurettet. Han henholder sig til det kgl. Reskr. af 24. Maj 1642, hvori det bestemmes, at de Borgere, som ønsker at benytte den tyske Præst ved Daab, Bryllup eller Ligbegængelse, først maa »fornøje« den danske Præst med et Offer, der svarede til det, han vilde faa, om det var ham, der forrettede den kirkelige Handling.

Overfor dette hævdede Arvingerne, at de ikke mente at være den danske Præst noget skyldig.

Præsten ved den tyske Kirke, Boldick, var en fredsommelig Mand, som følte sig pinlig berørt af denne Sag. Af Arkivet fremgaar, at de to Præster i Forening skriver en Ansøgning til Biskoppen og Kongen om en tydelig Ordning, saa vil de »forbinde sig til i sand Guds frygt, i Broderkærlighed og Enighed at undgaa al forargelig Tvistighed og i Fællesskab hjælpe til at opbygge Guds Menighed under Ansvar for Gud i Himlen«.

Petitionen slutter med, at de ønsker Guds rige Naade over deres Biskop og underskriver sig som Biskoppens uafsladelige Forbedere.

Helsingør 11. Juli 1699.

Laurits Christian Aagaard. Ernst Christian Boldick.

I en Note til denne Broderstrid har Kapellanen ved Mariæ Kirke, Andreas Wöldike, skrevet: Da Pacem Domine! Herre giv Fred!

Som Svar paa denne Henvendelse henvises i kgl. Reskr. af 13. Januar 1700 til de tidligere givne af 24. Maj 1642 og 17. August 1670, men der træffes ikke nogen klar Afgørelse, saa Vejen er stadig aaben for nye Tvistigheder. Og i Virkeligheden var Forholdet mellem de to Kirker og Menigheder meget vanskeligt, saa der meget let kom Konflikter.

Det var ikke altid Præsternes Skyld. Ofte var det Borgerne indbyrdes, der afstedkom Vanskelighederne.

En klar Afgørelse kom først ved det kgl. Reskr. af 5. Februar 1740 (se senere), som ogsaa afgjorde Spørgsmaalet om Øresundstoldbetjentene, der jo var Stridens oprindelige Emne. Heri siges bl. a., at alle Øresundstoldbetjente (uden Hensyn til Nation) hører til den tyske Kirke.

cam argenteam in dei trinvni honorem s. baptismatis ornatiorum administrationem ædi German Helsingør. D. D. D. A. R. S.*) MDCXV. Ex grato in devm animo *, d. v. s.: Den ædelbaarne Kvinde, den ædle, fornemme og ansete Herr Andreas Günthers Hustru, han, som var kgl. Raadmand og Kongens Toldforpagter i Øresund, indviiede dette Sølvbækken til den treenige Guds Ære, for at denne hellige Daabshandling kunde foregaa under smukkere ydre Forhold, til den tyske Kirke i Helsingør til Gud Herren i Frelserens Aar 1690, og med taknemmeligt Hjerte til Gud. Hie nimt Gott Vater an zv Kindern seiner Gnaden die die befleckt Natvr zv Zorneskindern macht. Hie wäschet Jesv Blvth von Sünd vnd heilt den Schaden. Hie gevst der heilig Geist sich avs mit reichem Seegen. Den der betrübte Fall hat avf vns all gebracht. Avf die die Sünd vnd Flvch bis in die Hölle drückt zvm Himmel die die Tavff hie avs der Hællen rvkkt. Avs deiner Gnade fallen in die Verdammis hin. Führ o Dreyeiniger Gott die stets avf rechten Wegen. Las keines Menschen Kind das hie wird nevgobhren. Vnd las die hier vnd dort zvm Seegen seyn erkohren. Die dieses Bekken gab die edle Güntherin.

Det er »med et taknemmeligt Hjerte til Gud«, denne Gave er givet til Kirken. Rimeligvis har dette Ægtepar hørt til Menigheden. Margretha Utermarck, Enke efter Justitsraad Daniel Hausmann, var Andr. Günthers anden Hustru. De blev viiede 22. December 1688, og deres første Barn, Daniel Andreas, fødtes 17. Oktober 1690. Det er i Anledning af dennes Daab, Moderen skænker det nye Sølv-Døbefad, der er dannet efter den gamle Font.

Otte Aar senere, 22. December 1698, døde Tolddirektør Andreas Günther og blev begravet i St. Mariæ Kirke, hvor hans Gravsten ses i Kirkens søndre Sideskib nær ved Koret. (Indskriptionen udslidt).

I Anledning af denne Begravelse følte Sognepræsten ved St. Olai Kirke sig forbigaaet. Pastor L. C. Aagaard klagede til Kongen over, at han kun havde faaet »Følgepenge« som ved en almindelig Ligbegængelse, og skønt Günther var født i Halle i Tyskland og saaledes med Rette maatte høre til den tyske Me-

*) D(omino) D(eo) D(edicavit) A(nno) R(egis(?)) S(alvatoris).

Ernst Christian Boldich. 1688-1706.

Indskrift paa Rammen: Mag. Ernestvs Christianvs Boldich Sonderbvrgo Holsatvs postqvam primvvs per X annos cum dimidio vt comminister postea XVIII annos pastor regivs ecclesiae arcis Coronab. et Helsing. Germanicæ svmma fidelitate præferat obiit ao. r. s. MDCCCVI. XIX. martii aetatis LIV. VI. menses X. dies minist. XXVIII., d. v. s.: Magister Ernst Christian Boldick fra Sønderborg i Holsten. Efter at han først i 10 Aar, hvoraf Halvdelen som Kapellan og senere 18 Aar som Hofpræst, havde forestaaet Slotskirken paa Kronborg og den tyske Kirke i Helsingør med største Troskab, døde han i det Herrens Aar 1706 d. 19. Marts i sin Alders 54 Aar, 6 Maaneder og 10 Dage. Præst i 28 Aar.

Megen Bitterhed og Tvistighed kunde være undgaet i Byens kirkelige Liv, hvis de kgl. Reskripter havde været saa klart formulerede, saa der ingen Tvivl kunde opstaa.

Den tyske Præst bliver mindre og mindre »tysk« Præst og mere og mere Garnisons og visse Embedsmænds Præst, og hermed er Overgangen gjort til det, der skete i 1819, da Præsten ved St. Mariæ Kirke blev dansk Sognepræst, og Byen blev delt i to Sogne.

Der synes i disse Aar at være Vanskeligheder med Kirkens Økonomi.

I sit sidste Leveaar indsender Præsten, Mag. Boldick, en Ansøgning til Kongen om en aarlig Bevilling som Hjælp til Kirkens Drift.

Under 2. Februar 1706 giver Kongen denne Bevilling, idet Toldkassen i Helsingør »af de fattiges Penge, som udi Øresund gives af Skibene, aarlig skal udbetale 100 danske Rigsdaler til den tyske Kirke udi Helsingør«.

(Af Kirkens Arkiv).

Der findes fra Mag. Boldicks Haand kun det førnævnte Sørgedigt paa Tysk over Svigerfaderen, Dr. Stemann. Det viser os Boldick som en Sprogets Mester og en bibelkyndig Præst.

Men navnlig griber det Læseren ved en for den Tid usædvanlig Jævnhed og Varme. Det er ikke den lærde Doktor i Theologien, han skildrer, men Mennesket, Faderen og Bedstefaderen, han takker for alt det, han var for Børn og Børnebørn.

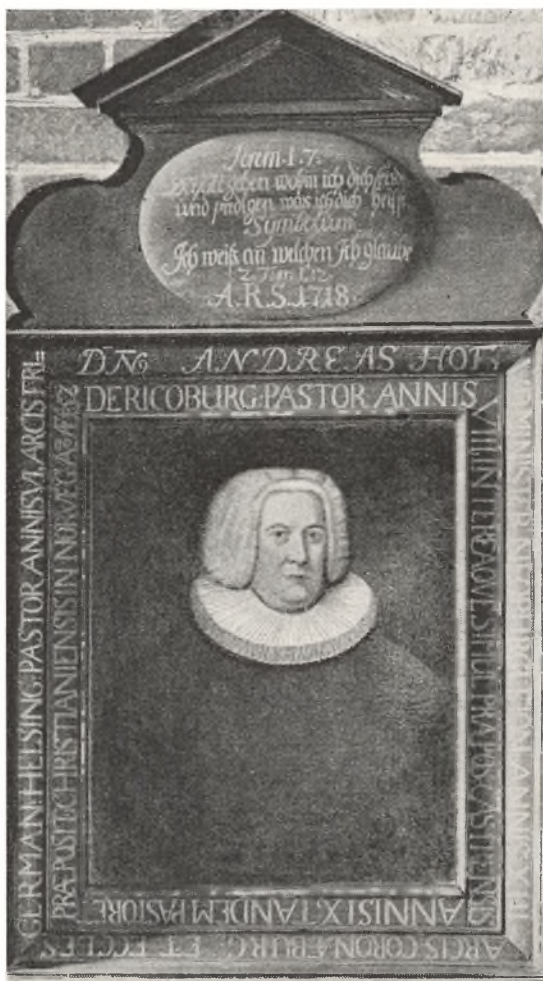
Gravstenen i Kirken er nu forsvundet, men i en Fortegnelse fra 1723 nævnes: Ernst Christian Boldick, Præst, død 19. Marts, begravet 29. Marts 1706. Desuden: Anna Sophie Boldick, begravet 27. Juni 1712. De blev begge jordfæstet i Kirkens Kor.

Over deres Grav hænger endnu den Lysekrone, som de skænkede til Kirken. Paa et Skjold staar: Donvm Herm. Christ. Boldich past. eivsqve vxoris Annæ Sophiæ Stemanniæ. A. R. S. MDCXC., d. v. s.: En Gave fra Pastor Herman Christian Boldick og Hustru Anna Sophie Stemann, i Frelserens Aar 1690.

Andreas Willumsen Hoff (1706—11), født i København 25. Januar 1667, virkede kun 5 Aar som Præst ved den tyske Kirke. Med ham begynder Danskheden at trænge mere ind i den tyske Menighed. Indvandringen af fremmede Handelsfolk er dalet, og Hærens Befalingsmænd er ikke mere rekruterede fra Tyskland.

I 13 Aar var han Kapellan i Nyborg og blev Sognepræst ved St. Mariæ Kirke 8. Maj 1706.

Han var gift med Kirstine Olesdatter Phars, hvis Fader var Præst i Næs i Norge.

Andreas Hoff. 1706-1711.

Indskrift paa Rammen: Dominvs Andreas Hoff v. d. minister Neobvrg Fion annos XIII arcis Coronæbvrg et ecclesiæ German. Helsing. pastor annos VI Fredericobvrg pastor annos VIII. Intereaqve simvl præpositvs castrensis annis IX, tandem pastor et præpositvs Christianensis in Norvegia anno ætatis 52. A. R. S. 1718, d. v. s.: Herr Andreas Hoff, den sande Guds Tjener, Præst i Nyborg paa Fyn i 13 Aar, 6 Aar Præst paa Kronborg Fæstning og ved den tyske Kirke i Helsingør, 8 Aar Præst paa Frederiksborg (Slot). Samtidig hermed Feltpræst i 9 Aar, og sluttelig Præst og Provst i Norge. (Malet) i sin Alders 52 Aar i Frelserens Aar 1718.

I Pestaaret 1711 kaldtes han til Frederiksborg, og fra 1718 til sin Død 1732 var han Stiftsprovst i Christiania.

Billedet i St. Mariæ Kirke er malet i 1718, da han kaldtes til Norge.

Over Rammen staar Ordene fra Jeremias 1ste: »Du skal gaa, hvorhen jeg sender dig.« Muligvis en Hentydning til, at han maatte følge sin Konge i Felten. Som »Symbolum«: »Jeg ved, paa hvem jeg tror« (2. Tim. 1,12).

Rimeligvis er dette Maleri bekostet af ham selv.

Fra Pastor Hoff's Tiltrædelse findes i Arkivet en Synsforretning over Præstegaarden med Tilbygninger og Have. Den er afholdt 2. Marts 1707 efter Befaling af Amtmand, Geheimeraad Johan Otto Raben i Nærværelse af den tyske Kirkes Værge Johan Daniel Berghoff, Sognepræst Hoff og otte »Dannemænd«, Borgere i Byen.

Det grundmurede Hus bestaar af »Tre Lofter«, d. v. s. tre Etager. Kælderen bestaar af 3 Rum, Stueetagen har et stort Kammer, en stor Stue, Spisekammer, Pigekammer og Køkken samt et temmelig stort Værelse, der bruges til Gennemgang ved Gavlen; den øverste Del bestaar af en liden og en stor Sal samt en Gang, hvorfra der er Opgang til Loftet.

Til Præsteboligen hører »en liden Huus af Bindingsværk, muurfast till dend store grundmurede Huus med en Tverbygning ofven paa.« Derpaa nævnes Forstuen og Dagligstuen med fem dobbelte Vinduer, hver med fire Ruder.

Gulvet er lagt med Brædder, som er bekostet af Dr. Stemann. Det synes, som om denne har forbedret Præsteboligen i næsten alle Dele.

I dette Udhus findes 7 Værelser.

Men den øverste Etage med en Sal og tre smaa Kamre er nu borte, og kun Loftet er tilbage. Ellers synes Udhuset det samme som nu.

Borte er ogsaa nu »dend meget brystfældige og af de andre Huuse separerede Huus, som ligger neden hen i Gaarden ved Lyst Haugen, med huilken dend ligesom annecteret er, efterdi Plankeværket til samme Hauge til dette Huus slutter og Enderne deraf derved anslagen er, og er 4 Fack deraf tre Loft høj«.

I denne nu forsvundne tre Etagers Bygning fandtes ikke mindre end fem Værelser, Køkken, Bryggers, Stald etc.

Præstegaarden før Restaureringen 1903-1908. Klosterets Nordgavl til højre.

Oven paa dette findes en liden Sal, to Kamre og Loftet, benyttet til Tørrestue.

Ogsaa om dette siges, at det er bekostet af Dr. Stemann.

Til Præstegaarden hører der en »Lyst Hauge« med adskillige Træer, Blomster og Urtevekster samt Buxbom, og en »Kiøken-Hauge«, der støder op til Kirkegaarden mod Syd og St. Annagade mod Vest.

Synsforretningen er underskrevet af Kirkeværgen Johan Daniel Berghoff, Købmand Dietrich Hinrichsen, Christian Krüger, som er kgl. Maj. Gartner ved Kronborgs Lysthauge, Frantz Pechell, kgl. priv. Apoteker, samt Haandværkerne, Snedker Johan Reichardt Ekert, Murmester Peder Jørgensen, Snedker Christian Kielsen og Tømrermester Bent Larsen.

De erklærer, at mange Bygninger er brøstfældige og trænger til Reparation.

I Helsingørs Historie er 1711 et mørkt Kapitel. Pesten bortrev henved 2000 Mennesker i Byen og dens Omegn. Den begyndte i Slutningen af 1710 og kulminerede i August og September 1711.

Rimeligvis er det en orientalsk Byldepest bragt hertil med et Skib.

Hvis man ser paa de Hjem, som var tilknyttet de to Kirker, faar man et Indblik i den almindelige Tilstand.

3. Februar dør Kantor ved St. Mariæ Kirke, C. Pfaffendorf.

5. August dør hans Efterfølger, G. E. Görlack.

16. Juni dør Klokker ved St. Mariæ Kirke, Martin Englau.

28. Juni dør St. Olai Kirkes Organist Radecks Hustru Abigael.

21. Juli dør Sognepræsten ved St. Olai Kirke, Aagaard.

11. August dør hans Eftermand, F. H. Schröder, fire Dage efter sin Udnævnelse (tidligere Kapellan ved Kirken).

2. August dør Pastor Aagaards Datter, Annelise.

5. September dør Organist ved St. Mariæ Kirke, L. Petresch, hvis Hustru er død 11. Aug. Begge deres Børn døde ogsaa i 1711.

Desuden mistede Klokker ved St. Olai Kirke, H. Bastian Woveren, tre Børn i 1711.

(Jvf. F. Mansa: Pesten i Helsingør og København 1710—11).

Ialt døde 1227 i St. Olai Menighed og 582 i St. Mariæ, og Byens Indbyggertal har ligget paa ca. 5000 — altsaa de $\frac{2}{3}$ af Helsingør Indbyggere døde af Pest i 1711.

Ikke underligt, at den unge 24 aarige Sognepræst ved St. Olai Kirke, Andr. Wöldicke, i sin Nytaarsprædiken 1712 kan sige som Indledning:

Saa mange var de svundne Aars Døde, som Morderenglen efter Guds Befaling til Straf for vore Misgerninger, med sin tunge Haand bortrev. Hellige Gud, Retfærdige Dommer, vore Synder have forskyldt ikke blot disse dine Vredes Straffedomme, men endogsaa langt haardere. Se dog, du Menneskeslægtens store Forbarmer, ikke alene hen til vore Overtrædelser, men til din elskelige Søn Jesu Christi Fortjeneste, ved hvilken de fuldgyldige Løsepenge er betalt for vore Synder.

Vi bede dig, at du for hans Vunders Skyld vil læge vore Saar, forlade os vore Synder, aflade fra din Vrede, saa vi kunne bedre os og i Naade afvende, at vi uden Frygt skulde have modtaget denne Revselse.

Med Glæde modtager vi dog nu de aabenbare Beviser paa din

faderlige Barmhjertighed, formedelst hvilken saa og formedelst vor eneste Frelzers Forbøn, du nu synes at have ladet det hævnende Sværd drage sig tilbage i Balgen. Hold ved, milde Fader, med at forbarme dig over de syge, at trøste de plagede, at oprejse

*Andreas Wøldicke. Kapellan 1709-1711.
Efter Maleri fra Viborg Domkirke.*

de nedslagne og at vende din Vrede til fuld Naade og Velsignelse for Jesu Christi, Vorherres Skyld.

Amen.

(Citeret efter Kirkebogen).

Lad nu dette Aar, 1712, ved Guds Godhed træde frem godt og lykkeligt, ja, glædeligere end det, der nu er tilbagelagt, giv det for din Miskundheds Skyld, Fader, at der dog maa blive en Levning tilbage iblandt os, der kunne være Vidner ikke mindre om din Barmhjertighed end om din Retfærdighed og lad ikke alle fortæres i din Vredes Flammehav. Men dem, som dit Raad i dette Aar vil føre over fra Forkrænkelighedens Land til Evighedens, lad dem, Herre, indgaa til din Salighed. Selv berede du ved din Helligaands Naade alle vore Hjerter saaledes, at naar Dødstimen kommer, vi da rensede fra Synden ved Jesu Døds Kraft med

Glæde og saligt Haab kunne føres bort fra denne Verdens Sorger og indgaa til evig Fred hos dig i Himmelen.

Amen. Amen.

Andreas Wöldicke var Kapellan ved St. Mariæ Kirke 1709—11, og i den sidste Del af Pestaaret maatte han næsten ene udføre alle kirkelige Handlinger i Helsingør.

Som Belønning for dette udnævntes han 24 Aar gammel til Sognepræst ved St. Olai Kirke, hvorfra han 1733 forflyttedes til Holmens Kirke i København, og 1735 kaldtes han til Biskop i Viborg (d. 13. November 1770).

En Brodersøn, Andreas Wöldicke, var Sognepræst ved St. Mariæ Kirke 1787—89.

Cai Burchard Zwergius (1711—39), født 1673 i Flensborg, hvor Faderen var Købmand. Sit første Embede havde han i Sørup Sogn ved Flensborg, hvor han virkede i 13 Aar, inden han 1711 blev kaldt til den tyske Kirke i Helsingør og Kronborg Slotskirke.

Han var gift med Margrethe Dorothea Krock fra Flensborg. Af deres fire Børn blev en Søn, Ditlev Gotthard, født 7. April 1699, Præst i Slangerup.

I 28^{1/2} Aar virkede han som Præst ved St. Mariæ Kirke og døde her 1739.

Valgsprog: Sey getrost und unversagt und harre des Herrn. Ps. XXVII, 14.

Præstebillederne fra den Tid viser en Parykstil, som ligger vor Tid fjern. Det er Tiden, hvor Holberg revser alt det forlorne — og selv gaar med Paryk.

Det gælder vel ogsaa Præsterne paa den Tid, at de revsede strengt adskillige Udyder for selv at falde i andre.

I de fattige Aar efter Pesten 1711 har det været næsten umuligt at klare Udgifterne til Kirkens og de tilhørende Bygningers Vedligeholdelse.

Kirkens Indkomster er saa ringe, at Præsten og Kirkens Forstander Vilh. Garben indsender en Klage til Kongen, hvori meddeles, at Bygningerne forfalder, og de i 1706 bevilligede 100 Rdl.

Cai Burchard Zwergius 1711-1739.

Indskrift paa Rammen: Dominvs Cajvs Bvrchardvs Zwergivs Slesvic eccles. Sörvp in præfectura Flensbvg v. d. minister annis XIII hinc vocatvs eccles. Corvneb et Helsingör Germ. debita fidelitate præfuit pastor regis ann. XXVIII et VI mens mortvvs est ann. r. s. MDCCXXXIX, d. v. dec. ætat LXVI ann. VIII mens., d. v. s.: Herr Cay Burchard Zwergius fra Sörup Sogn i Flensborg Pastorat i Slesvig, den sande Guds Tjener i 13 Aar. Kaldet herfra, forestod han Kronborgs og den tyske Kirke i Helsingör med skyldig Troskab i 28 Aar (og) 6 Maaneder.

Han døde i det Herrens Aar 1739 og forlod Livet i sin Alders 66 Aar og 8 Maaneder.

af Øresundstoldens Fattigpenge ikke forslaar at dække Udgifterne.

Der ansøges om yderligere 100 Rdl., og Ansøgningen begrundes med, at den tyske Kirke benyttes af Øresunds Toldbetjente

og de Søfolk, der gør Ophold i Helsingør, og som betjener sig af det tyske Sprog.

Som Svar derpaa giver Kongen under 4. November 1735 en Bevilling paa yderligere 100 Rdl. aarlig af »de Øresundske fattig Penge«.

Men et smukt Minde fra den Tid ejer Kirken dog i det fornemme Antependium, der i gyldent Traadarbejde slynger Kongens Navnetræk ind i en Ramme, der bærer Frederik den Fjerdes Valgsprog: Dominus mihi adjutor.

Det synes, som om Kirkegangen i Pastor Zwergius sidste Aar har været nedadgaende, og Grunden dertil angives at være den, at mange af dem, der var henlagt til den tyske Kirke, ikke forstod dette Sprog.

I Slutningen af 1739 fremsendes en Beklagelse til Kongen over dette Forhold.

Der anføres 7 Punkter:

- 1) at selv tyske Undersaatter bosatte i Helsingør maa betale til den danske Præst ved Daab, Vielse og Begravelse, hvorved de er besværede med dobbelt Byrde, og hvorfra kun Toldbetjentene er »exciperede«, idet de har Frihed til at holde sig til hvilken Kirke, de vil, uden at betale noget til den anden.
- 2) at Hammermøllens Arbejdere, som for første Delen er tyske, stadig maa betale Præsten i Tikøb 20 Rdl. aarlig.
- 3) at mange drages fra den tyske Kirke, fordi der ikke bliver prædikedet paa Dansk, som baade Garnisonen og Slotsbetjentene paa Kronborg bedre forstaar, og de tyske Familiers Tjenestefolk, der skulde søge den tyske Kirke, gaar til den danske i Stedet for, da de ikke forstaar det tyske Sprog.
- 4) at Kantor og Klokker ved den tyske Kirke har lidet »eller moxen intet« at leve af.
- 5) at de, der bringes døde ind fra Skibene i Øresund, ikke mere som forhen begraves paa den tyske Kirkegaard, som nu ogsaa mister den Accidens.
- 6) at den tyske Kirke har meget faa Revenuer, saa den Tid efter anden forfalder.

7) at det geraader den tyske Menighed til Skade, at den tyske Præst ej altid er med i Inspektionen over Fattigvæsenet eller er til Stede ved Uddelingen af de fattiges Penge.

Ved et Reglement af 5. Februar 1740 afgør Kongen Sagen saaledes:

at den danske Kirke og dens Betjente stadig skal beholde »de frivillige Gaver« fra Byens Borgere. Men de, der virkelig er tyske, skal have deres Samvittigheds Frihed til at søge Opbyggelse, hvor de vil, uden Forpligtelse til at betale den danske Præst for Daab, Vielse og Begravelse, der udføres af den tyske Præst, ligesom Forholdet er i København. Øresunds Toldbetjentene og Kronborgs Betjente skal »ligge til« den tyske Kirke. Ligeledes skal de tyske paa Hammermøllen, naar den nuværende Præst i Tikøb afgaar, høre til den tyske Menighed og ikke mere svare de 20 Rdl. til Tikøb Sognekalder. Endelig bestemmes, at den *beskikkede Kapellan ved den tyske Kirke alle Søndage ved Aftensang* (Eftermiddagsgudstjeneste) *skal holde dansk Gudstjeneste for de tyske Familiers Tjenestefolk.*

For at forbedre Klokkerens Løn skal denne, ligesom Klokkeren ved den danske Kirke fungere som Bedemand ved Ligbegængelse.

Den tyske Præst faar Adgang sideordnet med den danske til at være tilstede ved Uddelingen af de fattiges Penge.

Herved er altsaa dansk Gudstjeneste indført, ganske vist som noget sekundært, og Hensynet er ikke, at der tilkommer det danske Sprog nogen Forret, men det synes udelukkende at være selve den tyske Kirkes Tarv og Økonomi, der afgør Sagen. Men nu er Vejen aabnet for dansk Sprog i den tyske Kirke, og fem Aar senere indføres ogsaa Altergang paa dansk een Gang om Maanednen.

Det kongelige Reskript af 5. Februar 1740 falder paa en Tid, da der er Vacance i Embedet.

Zwergius er død i December 1739, og Bluhme kaldes i Marts 1740.

Det er den første, der rejser Sagen, men det bliver Eftermanden, som høster Frugterne og faar de dermed følgende Vanskeligheder med Præsten ved St. Olai Kirke.

Pastor Zwergius døde 4. December 1739. »Han forlod Livet i

sin Alders 66 Aar 8 Maaneder«. Han stod endnu paa den gamle Ortodoxis Grund, og som saa mange andre Præster forstod han ikke den nye Tid, der kom med Pietismen.

Christopher Johannes Bluhme (1740—51) fødtes i Bohren i Angel, hvor hans Fader, Johannes Bartholomæus Bluhme da var Sognepræst, 29. August 1708.

Sønnen blev sendt til Tyskland, hvor han besøgte Universitetet i Jena og blev Student 1727.

Senere studerede han i København, hvor han blev Magister 1732 paa en Disputats »de morte Christi«.

Aaret efter blev Faderen kgl. Konfessionarius og Hofpræst hos Christian den Sjette, paa hvem han fik den største Indflydelse ved sin pietistiske Livsanskuelse, der faldt godt sammen med Kongens. Det var Hofpræst Bluhme, der var Kongens Raadgiver ved Konfirmationens Indførelse 1736. 1737 blev Bluhme Medlem af det nyoprettede General-Kirkeinspektionskollegie.

Han døde 1753 under Frederik den Femte.

Sin Stilling beholdt han, men hans personlige Indflydelse hørte op ved Christian den Sjettes Død.

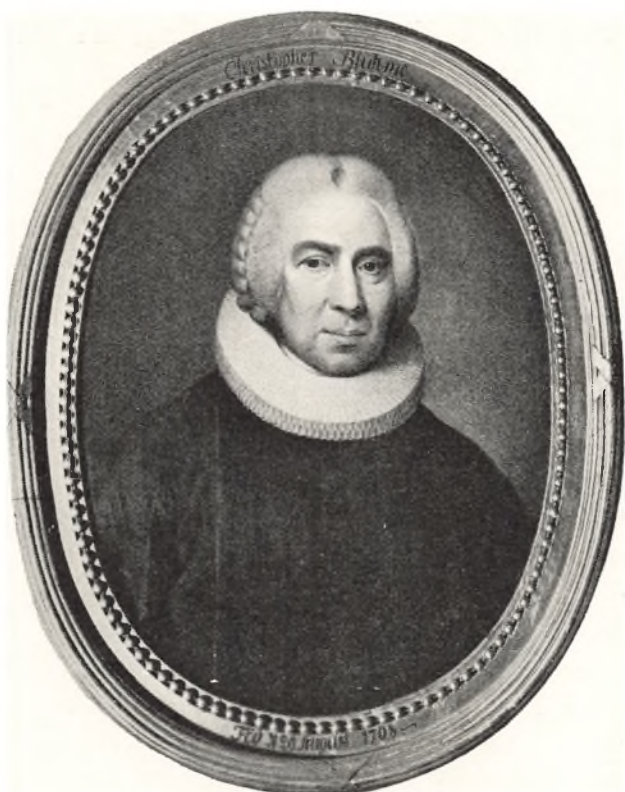
Hvormeget han har paavirket Sønnen i aandelig Henseende, er vanskeligt at sige.

Derimod betød det sikkert en hel Del for dennes præstelige Løbebane, at Faderen sad som Kongens Raadgiver.

Christopher Bluhme blev i 1734 Sognepræst i Eskris i Angel, hvorfra han fire Aar senere, 1738, fik Ansættelse som Arkediakon i Tønder.

I denne Stilling søgte han samme Aar et Professorat. Rimeligvis har han holdt Prøveforelæsning for det teologiske Fakultet. I hvert Fald gav dette ham det Vidnesbyrd, at han »har udi det hebraiske Sprog saa god Færdighed og Kundskab, at han kunde med Frugt og Nytte læse lectiones publicas og holde Collegia og bibringe studiosis alt det, som af dem udkræves i Eders kgl. Majestæts Foundation, og at han derhos har meget gode Gaver til at undervise.«

(Genealogisk og biografisk Arkiv S. 347).

Christopher Bluhme. 1740-1751.

Indskrift: Christopher Bluhme, født den 29. Avgust 1708.

Det teologiske Fakultet indstillede ham til det ledige Professorat, men J. C. Kall blev foretrukket.

Muligvis var det for at give ham en Trøst i denne Skuffelse, at han to Aar senere, 1740, blev kaldet til den tyske Kirke i Helsingør.

Han var gift først med Magdalene Catherina Ægidius og efter dennes Død med Dorothea, født Behring, der var Enke efter Sognepræst Nyholm i Faxe.

Hun var Datter af Comerceraad Vitus Behring. I dette Ægteskab var der tre Børn.

En Broder til Christopher Bluhme, Christian Albrecht Bluhme, blev 1750 Toldkammererer i Helsingør.

Om Christopher Bluhme i sine Præstear i Helsingør har været

præget af det pietistiske Kirkesyn, kan ikke afgøres af Arkivet for disse Aar.

Men med Hensyn til dansk Gudstjeneste førte han den Linie videre, som var begyndt i 1740 ved Reglement af 5. Februar. Den 20. Maj 1745 henvender han sig til Kirkebestyrelsen og Kongen med Anmodning om, at der ogsaa maa holdes Communion i det danske Sprog, »da nogle Lemmer af den tyske Menighed ikke forstaar det tyske Sprog«.

Der henvises til, at Kapellanen holder *dansk* Aftensang om Søndagen.

Bluhme anmoder om, at der ogsaa maa holdes dansk Altergang paa de Fredage, da Kapellanen har Altergangsgudstjeneste.

I en Skrivelse af 30. Juli 1745 bevilger Kongen, »at der hver fjerde Fredag i den tyske Kirke maa holdes dansk Prædiken og Communion, hvilket hver Gang skal tillyses og gives Menigheden tilkende«.

Da Kapellanen Jens Jensen Holm (født 29. Marts 1711) i 1744 udnævntes til Sognepræst i Norge, anmoder Bluhme om, at der beskikkes en Kapellan, som kan prædike baade i det danske og tyske Sprog.

Samtidig ordnes Kapellanens Lønningsforhold.

Jens Holm har som Kapellan modtaget af Sognepræsten ved den tyske Kirke 66 Rdl. og desuden af Menigheden tre Offerdage aarligt samt 160 Rdl. af Øresundstoldkammerets »Fattigkasse«, saa at Kapellanens Løn har været ca. 300 Rdl. aarlig.

Kongen beskikkede nu »en Person ved Navn Jacob Christian Pingel« til at være residerende Kapellan ved Slots- og Garnisonsmenigheden i Helsingør.

Han og hans Efterfølgere i Embedet skal for Fremtiden nyde:

1. af Sognepræsten ved samme Menighed 66 Rdl. 4 Mrk.
2. af Øresunds Fattiges Kasse aarlig 160 Rdl. 0 Mrk.
3. det, som Menigheden aarlig vil give paa tre Offerdage og til Nytaar.
4. Enten Fribolig eller Lejegendtgørelse, saa det kan beløbe sig til 300 Rdl. aarlig »med hvilken aarlig Løn den residerende Kapellan skal være tilfreds og fornøjet«.

Det indskærpes den nye Kapellan ikke at befatte sig med Dis-

puter om yderligere Accidenser, og Kongen giver sin Finansdirektør, Wilhelm August von der Osten, Befaling til at lade den nævnte Sum udbetale gennem Øresunds Fattigkassen.

Givet paa vort Slot Christiansborg i den kgl. Residensstad København 11. December 1744.

Christian R.

Disse Bestemmelser om dansk Gudstjeneste i den tyske Kirke blev ikke vel modtaget af alle.

Forordningerne af 5. Februar 1740, 11. December 1744 og 30. Juli 1745 fik Sognepræsten ved den danske Kirke, Peder Orsleff, til at fremsende en hjerteskrærende Klage til Biskoppen og Kongen.

Heri fremhæver han, at med Fritagelse for de tyske Borgere i Helsingør til Oftring ved Daab, Bryllup og Begravelse ogsaa til den danske Præst berøves han en hundredaarig Ret, og det givne Reskript strider mod hans »Bestalling og Vocation«.

Han bebrejder ikke direkte Kongen og Styrelsen noget, men hævder, at de har været uvidende om Tingenes rette Sammenhæng.

»Udi slige Ting plejede de naadige og fromme Konger altid at indhente Erklæringer om Sagen, hvilket alle tro Undersaatter har været glade for og trøstet sig med; men i denne Sag var jeg saa ulykkelig at blive dømt som den, der havde tilegnet mig noget med Uret«. Den nye Ordning, som hverken Biskoppen eller den nuværende tyske Præst (Bluhme) er Skyld i, er blevet til Ruin for ham. Der var nemlig ingen tysk Præst i Helsingør paa den Tid; thi Zwergius var død og Bluhme ikke kaldet (5. Februar 1740).

»Allernaadigste Konge! dette har jeg med Taalmodighed baaret . . . Jeg kræver Gud til Vidne paa, at det baade har krænket mit Sind og kostet mig mange Suk og Taarer, at Folk, som har holdt sig til den danske Menighed, tvinges til at søge den tyske, saa og at det har sat min Tilstand meget tilbage, idet Helsingørs danske Kald desuden er meget maadeligt«.

Pastor Orsleff henviser til, at hans Formand, nuværende Biskop Wöldicke, i de 22 Aar, han var Præst ved den danske Kirke, holdt sig fri for Gæld, og Mag. Zwergius (den tyske Præst) ejede intet,

da han kom til Kaldet her, og dog efterlod han sig Midler, »og jeg, som sidder med Hustru og 8 Børn (13 Børn fødtes i Orsleffs Ægteskab i Aarene 1731—1747), deraf 7 Sønner at holde frem, ikke har mit daglige Brød og var kommen til Helsingør Kald blot af Lydighed mod den kongelige Vocation fra Holmens øverste Kapellani, hvor jeg havde ulige bedre Indkomster og mit Levebrød«.

Denne Ansøgning, der altsaa gaar ud paa, at alle i Helsingør boende tyske Undersaatter og Betjente paa Kronborg skal ofre til den danske Præst, sendes til Erklæring i Canceliet, til Amtmanden Fredr. Carl von Gram og Hofprædikant Bartholomæus Bluhme (Fader til Christopher Bluhme).

Sagen afgøres i Februar 1747 ved Canceliets Skrivelse saaledes, at det skal have sin Forbliven ved den engang trufne Ligning mellem Præsterne ved den danske og den tyske Kirke og status quo opretholdes.

Det er uvist, om det nære Slægtskab mellem den tyske Præst og Kongens Raadgiver har spillet nogen Rolle, men 10. Juni 1748 døde Pastor Orsleff fra sin store Børneflokk, 40 Aar gammel.

Muligvis tog han sin Død over at være »forurettet«.

Og allerede 1751 drog Bluhme til København som tysk Hofpræst efter Joh. Aug. Seydlitz.

Saa vidt vi kan se, var han personlig en fredselskende Mand, der nødig vilde gøre nogen Uret. I hvert Fald giver hans gode Ven, Historikeren P. F. Suhm, ham et smukt Vidnesbyrd for Lærdom og ægte kristelig Vandel.

Og Zwergius nævner ham i sit Værk om Sjællands Clereci (udgivet 1754) som en lærd Mand, der disputerede paa Latin ved Københavns Universitet i 1730 og 31 om Kristi Døds Betydning.

1752 udgav Bluhme sine Disputatser paa Latin. De viser, at han er paavirket af sin Lærer ved Københavns Universitet Professor theol. Hans Steenbuck, hvis Kristologi han især havde tilegnet sig, og som ved sin Personlighed øvede en stærk Indflydelse paa ham i Studieaarene.

Og de Ord, som J. Langebek skrev om Steenbuck ved dennes Død, kunde maaske i nogen Maade ogsaa gælde Christ. Bluhme:

»Han var et Lys i Verden, gudfrygtig, saare sagtmodig, oprigtig, from, medlidende og velgørende.

Hans Lyst var at udøve daglig Miskundhed imod fattige, Enker og faderløse.«

Der er over Bluhmes Portræt i St. Mariæ Kirke et Præg af aandelig Dybde forenet med mandig Handlekraft.

En fint kultiveret Mand i Besiddelse af Tidens Kundskaber forenet med den Fromhed, der gjorde Pietismen til en Nydannelse i dansk Kirkeliv.

Bluhmes Præsteaar i Helsingør har haft sin store Betydning for hans Menighed ogsaa i Retning af, at Evangeliet blev forkyndt paa det Sprog, de fleste i Menigheden bedst forstod. I hvert Fald tager han Hensyn til den Del af Menigheden, som er svagest udrustet i timelig og aandelig Henseende, at de kan blive forsvarlig betjent.

Vilhelm Ulrik Frederiksen Piper (1751—68), født i Wilster i Holsten 22. Juni 1697, Søn af Sognepræst Philip Piper i Wilster.

Han blev Sognepræst ved den tyske Kirke 12. April 1751 og forblev her til sin Død 9. November 1768. Ugift.

Vilh. Piper havde til sit Valgsprog Ordet fra Daniel: 12,3: Men de forstandige skal skinne som Himmelhvælvingens Glans, og de, der førte de mange til Retfærdighed, skal lyse som Stjerner evigt og altid.

Dette Valgsprog peger unægtelig mere i Retning af Rationalisme end af Pietisme.

Faderen F. Philip Piper var Sognepræst i Holsten, i Byen Wilster ved Elbens Nordbred, 10 km vest for Itzehoe. Moderen var Margrethe Sophie Lassenius, hvis Fader var Diakon ved Petri Kirke i København. Vilh. Piper blev Kateket ved denne Kirke 1735 og fik 8. Maj 1751 Dispensation for theol. Examen, saa han kunde overtage Embedet som Præst ved den tyske Kirke i Helsingør, hvortil han var udnævnt 12. April samme Aar.

Af Arkivets forskellige Skrivelser fra den Tid synes det at

fremgaa, at Piper har været ret ukendt med dansk Lov og gældende Bestemmelser.

Men han er en forsigtig Mand, der hellere spørger en klogere til Raads end begaar Dumheder.

Kapellanen Frederik Lauritzen Juhl har været ham en god Hjælper; han var født i Helsingør, Søn af Materialforvalteren paa Kronborg.

Men han var kun i Tjeneste her fra 1755—1761. Det var særlig den dansktalende Del af den tyske Menighed, han betjente.

For Eksempel fremgaa det af Breve i Arkivet, at han tog de danske Tjenestefolk til Skrifte og Nadver.

Men en god Raadgiver havde Sognepræst Piper i sin Kollega i København kgl. Confessionarius, Slotspræst Frederik Petersen Quist.

Mange Breve er i Arkivet opbevaret fra ham til Piper, og vi kan forstaa, at denne i visse Tilfælde har prøvet paa at skyde Genvvej til Kongen gennem Konfessionarius — uden om Cancelliet, men Quist, som ogsaa er en forsigtig Mand, raader sin Kollega i Helsingør til at gaa Cancellivejen, selv om den er noget længere.

Det drejer sig om Tvivlsspørgsmaalet angaaende hvem, der hører til den tyske eller danske Menighed, Ansættelse af en ny Kapellan eller Kantor, Indsamlinger til kirkelige Formaal og særlig om Kirketugt med Hensyn til det 6. Bud.

Piper var Præst i en Overgangstid. Den blinde Tro paa Enevælden er ved at svinde i Oplysningstidens Morgenrøde. En ny Tid er ved at bryde frem. Enevælden har kulmineret. Folket er paa Vej frem. Det var fra Monarkens Side blevet almindeligt, at Kongen kaldte sig »Folkets første Tjener«.

Kong Frederik den Femtes Regering er præget af den frembrydende »Oplysningstid«, og Pietismens Aand er trængt i Baggrunden. Oplysningstiden og Humanismen kommer ligesom Reformationen og Pietismen i den tyske Form til Danmark.

Det enkelte Menneske, Individet, træder i Forgrunden, hvilket ogsaa mærkes i Kirkens Forhold til de enkelte i Menigheden.

Men ogsaa Danskheden faar en Blomstringstid. Kongen selv var dansk af Sind og Sprog, og den engelske Prinsesse Louise, han ægtede 1743, afskedigede hele sit engelske Tjenerskab og omgav

Vilhelm Ulrik Piper. 1751-1768.

Indskrift: Paa en Tavle over Rammen: Dan. XII V. J. Doctores splendebvnt vt splendor firmamenti et qui ad iustitiam eruditvnt multos qvasi stellæ perpetvas æternitates. Herunder et Vaaben; i dette en Tværbjælke paa hvilken 3 Kløverblade, endvidere delt vertikalt af en Pil. Felt I og IV hvide, II og III røde. Paa Vaabnet hviler en kronet Hjelm med 3 Pile som Hjelmtegn. Paa en Tavle under Billedet: Dominvs Valentinvs Vlrich Piper Ivcem primam adspexit Wilstrix Holsatorvm ao. MDCXCVII, die XXII jvni per XVI annos ad St. Petri ædem Germanicam, qvæ Havnix est, officio cathecetæ fvinctvs a clementissimo rege Frederico Vt. die XII aprilis ao. MDCCLI pastor arcis Coronæbvrgi et eclesix Germanicæ Helsingoræ est constitvts qui nvmeri (?) maxima fidelitate præsvit vsqve adobitvm svvm qui contigit die IX novembris hora Ima et dimidia matvtina ann. MDCCLXVIII ætatis LXXI mens IV d. XV, d. v. s.: Herr Valentin Ulrik Piper, saa Lyset første Gang i Wilster i Holsten 22. Juni 1697. I 16 Aar indehavde han Embedet som Kateket ved St. Petri tyske Kirke i København, (og) blev af den højmilde Konge Frederik den 5te den 12. April 1751 udnævnt til Præst ved Kronborg og den tyske Kirke i Helsingør. Han forestod dette Embede med største Trofasthed til sin Død, som indtraf 9. November 1768 Kl. 1½ Morgen i hans Alders 71 Aar, 4 Maaneder og 15 Dage.

sig med danske. Det er paa den Baggrund, vi maa se ogsaa den Udvikling, som i disse Aar foregaar i Helsingør, hvor den tyske Menighed nu faar en bevidst dansk Bevægelse at kæmpe med, og de tyske Præster i Helsingør er forstandige nok til at se, hvor Strømmen bærer hen. Selve Helsingør By er i disse Aar inde i en handelsmæssig Stagnation, saa der ikke tilføres nye udenlandske Købmænd.

Alene Øresundstolden holder Byens Liv i Gang baade økonomisk og kulturelt. .

Pastor Vilh. Piper hører ikke til de lærde Præster; han blev endog fritaget for theol. Embedseksamen. Hans mangeaarige Katekettjeneste ved Petri Kirke i København har mere udviklet Pædagogen end Theologen. I sin Embedsgerning i Helsingør er han en saare velmenende Tjener, en lille forsigtig Embedsmand.

I Skrivelser fra den Tid bruges meget Superlativer, saa selv de foresatte underskriver sig som »ydmygste Tjenere« i de sædvanlige Embedsskrivelser.

Piper spørger sig for, inden han handler, støtter sig til sin danske Kapellan eller til danske Embedsbrødre. Han vil nødig i Konflikt med sin Kollega ved St. Olai Kirke, den norsk fødte Sognepræst Chr. Poppe, hvis Fader er Højesteretsassessor og selv har en Rem af Juristen.

Det er slet ikke let paa den Tid at være »tysk« Præst i Helsingør.

Men Piper er blevet for gammel til at søge bort, og han faar Lov til at dø i Fred i sit Embede en Novemberdag 1768.

Men det er forstaaeligt, at den nye tyske Præst, der kun er 38 Aar gammel ved sin Kaldelse, snart søger bort. Der er ringet Afgang for de tyskfødte Præster i Helsingør, og Pipers Eftermand drager Konsekvenserne af denne Udvikling — og søger herfra snarest belejligt.

Johan Hieronimus Johansen Chemnitz (1769—72), født i Magdeburg 10. Oktober 1730, blev Student i Halle, Præst ved Christ Kirken i Rendsborg 1762 og Sognepræst for den tyske Menighed i Helsingør 20. Januar 1769.

Allerede tre Aar senere, 13. Februar 1772, blev han kaldet til tysk Præst ved Garnisonskirken i København, hvor han døde 18. September 1800.

Der findes i Kirken intet Billede af Chemnitz, og hans korte Ophold ved Menigheden her har, saa vidt det kan ses, ikke efterladt noget blivende Spor.

Ved kgl. Bevilling af 5. Oktober 1770 faar Baron Schimmelmänn Tilladelse til at indrette et Kapel (indviet 5. November 1786) ved Kronborg Geværfabrik (Hammermøllen i Hellebæk) for de derværende danske og tyske, som derefter skulde ophøre at søge St. Mariæ Kirke (jvf. Kanc. Skriv. 24. Juni 1786) og henhøre under Sognepræsten i Tikøb.

Pastor Chemnitz er den sidste tyskfødte Præst her. Alle de følgende Sognepræster er født i Danmark, og det kendes mere og mere, at de danske Gudstjenester og dansk Kirkeliv er i Vækst, medens Tilslutningen til den tyske Kirke og Skole er i Tilbagegang. Den sidste havde i 1806, da Biskop Balle visiterede den, kun 4 Elever, og det var egentlig ikke nogen Skole.

Pastor Chemnitz kom fra rent tyske Forhold, født i Magdeburg og vokset op der i Faderens Præstegaard, studerede i Halle. Som ganske ung Theolog blev han Kabinetspræst hos Fyrstinden af Ostfriesland, Sophie Caroline, i København. 1757 blev han Legationspræst i Wien og fem Aar senere Andenpræst ved Christ Kirken i Rendsborg. Helsingør er for ham kun et Gennemgangsled, og hans Gerning her blev uden Betydning og kunde i hvert Fald ikke vende Udviklingen i Retning af større Tilslutning til den tyske Kirke.

Pastor Chemnitz døde som før nævnt i Aaret 1800 som tysk Sognepræst ved Garnisonskirken i København, et Embede, der forøvrigt blev nedlagt faa Aar efter hans Død — ogsaa paa Grund af manglende Tilgang. Han er en flittig og lærd Præst, men hans Interesse ligger særlig paa det naturvidenskabelige Omraade. Ganske vist udgav han en enkelt Prædiken og skrev om Gudstjenesten ved Gesandtskabet i Wien, men den største Fortjeneste indlægger han sig ved sine lærde Afhandlinger om Konkylier, Snegle og Forsteninger.

Hans Samling af Konkylier blev 1802 solgt for 8000 Fr. til

»Raritetshandler« Antonio Cetti, der senere afhændede den til Videnskabernes Akademi i St. Petersborg.

Som Hædersbevisning for sine naturvidenskabelige Afhandlinger optages han i videnskabelige Selskaber i Trondhjem, Berlin, Danzig og Lund.

Biskop J. P. Mynster skriver om ham i »Meddelelser om mit Levned«:

Hvo, der kun har kendt ham fra Prædikestolen, vil undre sig over, at han var saa underholdende i sit Hjem (Mynster kom der som Elev af den ældste Søn, Martin).

Han var en anset Konkylolog og fortsatte Martinis »Konkylie-Cabinet« i mange Kvartbind med illumerede Kobbere, hvorfor der stedse var en Maler i Huset. Denne anselige Entreprise, den store, velordnede Samling, de Kasser med Konkylies, der stedse ankom og efterhaanden blev sorterede, havde virkelig noget storartet.

Her havde nu den gamle Mand sit egentlige Hjem. Biskop Mynster omtaler meget fornøjeligt denne Naturhistoriepræsts Snaksomhed og Godgørenhed. Han fik ikke særlig Gavn af disse »Konkylie Forelæsninger« eller af den Samling, han fik som Gave, men »jeg skylder den gode Mand mange behagelige Timer«.

Pastor Chemnitz havde fra sin Ungdom den naturvidenskabelige Trang i sig, og selv om han i sine lærde Afhandlinger giver Gud Æren for Naturens Vidundere og benytter enhver Lejlighed til derigennem at paavise den almægtige Skabers Haand, var hans Præstegerning baade her og i København en Bibeskæftigelse, omend den var aldrig saa ærlig ment.

V.

Danske Præster ved den tyske Kirke

Jes Vester Jacobsen Bjørnsen (1772—1786), født i Aabenraa 28. Januar 1737, blev theol. Kandidat 1759 og Præst ved Citadellet i København 28. November 1766.

Til Helsingør tyske Kirke kaldtes han 5. Marts 1772, og her virkede han som Sognepræst til sin Død 8. December 1786.

Han var Søn af Raadmand Jacob Bjørnsen i Aabenraa og Hustru Maria Vesterdatter.

Den 24. Februar 1769 ægtede han Sophie Magdalene Braun. I Ægteskabet var der syv Børn.

Jes Vester Bjørnsen var en Mand, der gerne vilde i Forbindelse med Befolkningen i Helsingør. Han var selv udgaaet fra det jævne Folk, og det var ikke let for ham at gaa ind i den Ramme, de mange Forordninger havde opstillet om den tyske Præst og hans Arbejde. Det varer da heller ikke mere end et Par Aar efter hans Tiltrædelse, før vi hører, at der er »ulige Meninger« mellem ham og den danske Sognepræst, Hans Pedersen Lund, der kun virkede to Aar i dette Embede (1775—77). Men snart efter dennes Tiltrædelse, i December 1775, er der altsaa »ulige Meninger« som saa ofte før. Denne Gang gælder det de danske Tjenestepiger hos de tyske Familier.

Ifølge deres Tyendeforhold ved en tysk Husbond, hørte de til den tyske Menighed, men dansktalende, som de var, vilde de helst vies i den danske Kirke. Det synes, som om de har prøvet at gaa en lille Omvej, f. Eks. ved at gaa til Alters et Par Gange hos den danske Præst og saaledes var indskrevet i hans Communionbog.

Det er denne Praxis, Bjørnsen klager over til Cancelliet, der da 27. December 1775 bestemmer, at en Pige, som tjener hos en tysk

Familie og ikke har faaet sit Flyttepas paategnet af den tyske Præst og ikke er lovformelig tilmeldt den danske, skal vies af den tyske Præst, selv om den Mand, hun træder i Ægteskab med, tilhører den danske Menighed.

Hvis en Pige forlader sin Tjeneste for at giftes, maa hun straks forlange »Skudsmaal og Pas« af den Præst, hvis Menighed hun forlader, og straks tilmelde sig den anden, og naar hun da der søger Dug og Disk, hører hun rettelig til denne Præsts Menighed.

Ligeledes er der atter »ulige Mening« om de døde, der bringes ind fra Øresund.

Her henvises til Bestemmelsen fra 5. Februar 1740, idet man fra Styrelsens Side præciserer, at kun de forbipasserende Skibes Døde hører til den tyske Kirkes Omraade. Men de, der bringes syge i Land og hører til en dansk Menighed, skal begraves paa den danske Kirkes Kirkegaard.

Ligeledes kan der ingen Tvivl være om, at de fattige fra den tyske Menighed, som betjenes af dennes Præst, skal jordes i den tyske Kirkegaard, hvis de ikke hører til Hospitalet eller Fattighuset.

Men der er gaaet Skred i den tyske Menighed, og Stillingen som tysk Præst er under de givne Forhold meget utilfredsstillende.

Derfor indgaar Pastor Bjørnsen først paa Aaret 1776 til Cancelliet med et »Memoria«, hvori han nævner, at hans Menighed bestaar af:

- 1) Garnisonen, som hører til Kronborg,
- 2) dernæst af Toldkammerets Officianter,
- 3) og endelig af de tyske, som bor der i Staden.

Det er værd at se paa Rækkefølgen.

Det tyske Element nævnes til Slut, medens de ældre Resolutioner altid begynder fra den Side.

Naar han hertil føjer, at der iblandt disse sidste er en ikke ringe Del Tjenestefolk, som slet ikke forstaar Tysk, maa der ske visse Ændringer.

Af Hensyn til disse og den danske Garnison holdes der i Henhold til tidligere Forordninger en dansk Gudstjeneste og Altergang en Fredag hver Maaned.

Jes Vester Bjørnsen. 1772-1786.

Indskrift: Jes Vester Bjørnsen, geböhren den 28. Januari 1737, gestorben den 8. December 1786.

Men da mange af Militæret, som ikke har fri uden om Søndagen, derved maa betjenes med Alterets Sakrament i et Sprog, de ikke forstaar, ansøger Bjørnsen om, at der maa holdes een dansk Højmesse med Altergang om Maaneden.

Dette bevilges under 2. Maj 1776, saaledes at der paa den fjerde Søndag i Maaneden holdes dansk Højmesse og tysk Aftensang, og dette skal bekendtgøres for Menigheden i god Tid forud (jvf. Skrivelse af 7. Maj 1776).

En klar Afgørelse træffes dog først ved det 21. August 1782 givne Reglement for Grænserne mellem den danske og tyske Menighed i Helsingør.

Heri hedder det:

Den danske Kirke, St. Olai kaldet, bliver Stadens Hoved-Kirke, til hvilken skal høre:

- A. 1: De danske Borgere samt de Haandværksmestre, som vel er fødte i Tyskland, men siden er komne herind og her har lært deres Profession hos danske Borgere og derefter har lært det danske Sprog, samt giftet sig i Helsingør og der løst deres Borgerskab.
- 2: De danske Embedsmænd, naar deres Embeder ikke vedkommer Garnisonen, Kronborg Slot, eller Øresunds-Toldkammeret.
- 3: De danske Karakteriserede, naar de ikke har Embede de fornævnte Steder.
- 4: De, som bringes syge i Land og dør i Land af de Øresund passerende Skibe, bør, naar de dør i den danske Menighed, tilhøre den danske Kirke, og der eller paa dens Kirkegaard begravnes.
- B. Til den tyske Kirke i Helsingør skal derimod tilhøre:
- 1: Kronborg Slot og det ved Helsingør liggende Lystslot, Marienlyst, med alle dertil hørende Betjente.
- 2: Øresundstoldkammeret med alle dertilhørende Betjente.
- 3: Garnisonen i Helsingør af alle Vaabenarter.
- 4: Alle de Militære, som enten er afskedigede med Pension eller staar paa Ventepenge.
- 5: Alle Tyske, der er saadanne, som paa Tysk er undervist i deres Kristendom og paa Tysk konfirmerede.
- 6: De fremmede Nationers Konsuler og andre sig der opholdende Fremmede har Frihed til at søge, hvilken Kirke, de vil.
- 7: Til den Kirke, Husbonden søger, skal ogsaa høre alle hans Husfolk og Betjente, som i hans Hus nyder Kost og Kammer. De, som bor udenfor deres Husbonds Hus, hører til den danske Kirke, om de er danske, selv om de staar i Tjeneste hos en tysk Mand, og til den tyske Kirke, om de er tyske, selv om de staar i Tjeneste hos en dansk Mand.
- 8: En Enke, saalænge hun forbliver i ugift Stand, skal med sine Børn og Tjenestefolk blive ved den Kirke, hvortil hendes afgangne Mand har hørt.

9: De, som bringes døde i Land fra de Øresund passerende Skibe, skal høre til den tyske Kirke.

10: Trolovelse og Brudevielse skal forrettes i det Sogn, hvor Bruden bor.

Dette kgl. Reskript af 21. August 1782 er nu det gældende, indtil St. Mariæ Kirke ophører at være tysk Kirke og bliver en dansk Sognekirke 1. September 1819.

Om det har udelukket alle »ulige Meninger« er usikkert.

I hvert Fald opstod der senere en mindre Uenighed om, i hvilken Kirke Vielsen skulde foregaa, naar Bryllupsfesten holdtes i et lejet Lokale og ikke i Hjemmet!

Men Sagen kom ikke videre, end at Provsten kunde afgøre den saaledes, at man gerne kunde leje en Sal til Bryllupsfesten, uden at det havde nogen Betydning for, i hvilken Kirke Vielsen fandt Sted.

Pastor Bjørnsen døde knap 50 Aar gammel. Hans Ligsten, der bærer tysk Indskrift, findes indmuret i Nordskibets Væg nær ved Sakristiet.

Indskrift: Allhier rvhen bis zvr seligen avferstehvng die irdischen Theile des weiland getreven Lehrers Herrn Jess Vester Biörnsen welcher den 28sten Janvarii 1737 zv Apenrade gebohren ist. vnd in 5. Jahren als Prediger in der Citadelle Friederichshafen trat den 8ten Jvlii 1772 als Schloss vnd Garnisons Prediger bey der hiesigen St. Marien Kirche sein Amt an nach dessen getrev Verwaltvng in 14 Jahren er in dem Herrn entschlaff den 8ten December 1786. Apo cal 14. v. 13 Selig sind die Todten etc.

Slutningen er Henviisning til Joh. Aab. 14,13: Salige er de døde, som dør i Herren herefter. De skal hvile fra deres Møje, thi deres Gerninger følger dem.

Disse Ord passer godt til Bjørnsen, der, saa vidt vi kan se, var en flittig og nidkær Præst, som var besjælet af Oplysningstidens Tro paa Dyden og de gode Gerninger og stod den rationalistiske Skole lige saa nær som de fleste andre Præster i hans Samtid.

Pastor Bjørnsen var ogsaa meget interesseret i Skole- og Fat-

tigvæsenet. Det var sikkert ved hans Raad og Vejledning, at hans gode Ven Translatør ved Øresunds Toldkammeret, Justitsraad Søren Dolmer, oprettede et Testamente, 7. August 1784, for hvilket Pastor Bjørnsen var indsat som Exekutor, og hvori bestemtes, at Helsingør By ved Hjælp af forskellige Legater paa ialt 17765 Rdl. skulde oprette en Friskole for fattige Børn i Helsingør.

Dolmers Mindesten, som oprindeligt var indmuret i Øresunds Toldkammerets Friskole, findes nu i St. Mariæ Kirkes Sydskip, en meget naturlig Sag, da Dolmers Formue deltes i tre Dele: til en Friskole, til St. Mariæ Kirke og til Fattigvæsenet i Helsingør.

Men Bjørnsen fik ikke selv Lov til at opleve Udbetalingen af disse Legater, da Bøet først blev afsluttet sidst i Aaret 1790, og han døde 8. December 1786.

Men der er ingen Tvivl om, at han har været Søren Dolmers Raadgiver ved Testamentets Oprettelse.

Andreas Wöldike (1787—89), født i Haderslev 21. Januar 1752, Student 1769 og theol. Candidat 27. Marts 1776.

Egentlig skulde han have været Gesandtskabspræst i St. Petersborg efter sin Eksamen, men der kom en Opfordring til ham om at holde Prøveprædiken paa Vallø Stift, hvor Embedet som Stiftspræst var ledigt. Til dette Embede kaldtes han da 1777 den 2. Juli.

Andreas Wöldike tilhørte en gammel anset Præsteslægt; Faderen var Sognepræst i Haderslev og gennem sin Oldemoder Regina Böhme nedstammede han fra Hussiterføreren Johan Ziska (død 1419).

Efter Moderen Anna Catharina Arnkiels Død var han ved at afbryde den studerende Bane, men Grev J. H. E. Bernstorff fattede Interesse for den unge Mand og understøttede ham i Studietiden.

Da han blev Student 1769, kom han i Huset hos sin Slægtning, Professor J. C. Kall. Siden fik han Borks Kollegium, den Plads, der blev ledig ved Nic. Edinger Balles Kaldelse til Præst. Et Par Aar senere (1772) blev Balle Professor ved Københavns Universitet, og Wöldike hørte til den Kreds af Studenter, der sluttede sig om Balles bibeltro Forelæsnings.

De to Prædikensamlinger, Wöldike udsendte 1794 og 1802, vidner om, at han vel tilhørte den rationalistiske Retning i visse Former, men Hjertet havde en Dragelse bort fra den traditionelle Forstandskristendom mod den gammellutherske Forsoningsteologi.

*Andreas Wöldike.
(1737-1789).*

*Anna Hedvig, f. Jacobsen.
Død 1788.*

Oliemaleri fra 1777 af U. F. Beenfeldt.

I en Prædiken ved en Bispevisitats fra 1791 udtaler han sin uforbeholdne Lovprisning af Biskop Balle, hans gamle Universitetslærer.

Jesu Død for Syndere og i Synderes Sted er det centrale i hans Forkyndelse. Han regner Balle og sig selv iblandt dem, der ikke vilde bøje Knæ for Tidernes Baal, ligesom han udtaler sin Glæde over, at Biskop Balle som en redelig Tilsynsmand vaager over, at »dette herlige Klenodie ikke skal fralistes den danske Kirke«.

Andreas Wöldike blev 10 Aar i Vallø, og her giftede han sig med Anna Hedvig Jacobsen, den fra Digteren Johannes Evald kendte Anna Hedvig fra Rungsted.

Hvornaar Anna Hedvig blev forlovet med Wöldike, vides ikke. Wöldike var omtrent 10 Aar yngre end Ewald. Hendes Fader var den senere kgl. Fiskemester og Ejer af Rungsted Kro, Ole Jacobsen. Evalds Ophold i Rungsted varede fra Foraaret 1773 til Efteraaret 1775. Men Kendskabet stammer sikkert fra de Aar, da Wöldike som Student prædikede om Søndagen som Kabinetsprædikant for Stiftsamtmand Levetzau paa Kokkedal ved Hørs-

holm. Anna Hedvig var 26 Aar gammel og Wöldike 25, da de blev gift 1777.

Den 18. Januar 1787 kaldtes Wöldike til Præst ved den tyske Kirke i Helsingør og Kronborg Slotskirke.

Her oplevede han den Sorg at miste sin Ungdoms elskede. Kun 37 Aar gammel døde Anna Hedvig. Hvor tung en Sorg, det var for ham, kan vi læse i Ligtalen, som blev holdt i St. Mariæ Kirke, hvor hun ligger begravet:

»Her staar jeg med et af de otte Børn ved Haanden, som hun elskede som Moder.«

Muligvis denne Hjertesorg gjorde ham Opholdet i Helsingør uudholdeligt. Muligvis ogsaa den tomme Kirke, der nu rummede en hensygnende tysk Menighed. I hvert Fald søgte han 1789 — kun to Aar efter sin Ansættelse — Store-Heddinge Sogne kald og fik det.

Her virkede han i 47 Aar til sin Død 29. December 1836. Men medens Biskop Andr. Wöldike mindedes sit Ophold i Helsingør med Glæde, siger hans Brodersøn og Navne i sin Afskedsprædiken, at det har været ham saa stor en Sorg, at han næppe kunde bære den, at der kom saa faa i Kirke: »mange tomme Stole faldt sædvanlig i Øje, saa mange, at fremmede undrede sig derover«.

Og dog kunde Andr. Wöldike nok ruske sine Tilhørere op. Det var vel heller ikke nogen let Overgang at gaa fra det fredelige Vallø Stift for adelige Damer til Kronborg Garnisons-Præsteembede.

En Prædiken fra Wöldikes første Præsteaar giver et godt Indblik deri.

En Soldat er netop henrettet og lagt paa Stejle og Hjul i den forløbne Uge.

Og saa indleder Wöldike sin Søndagsprædiken med de Ord: I hensvundne Uge har mange set med Gysen en af Syndens Bedragerier forblindet Ynglings Halshuggelse. Ukyndig var denne nu paa Stejl og Hjul Henlagde om Gud, og afskyelig hans Daad. Dog var det ham ej ubekjendt: Du skal ej slaa ihjel, ej bedrive Hoer, ej stjele, og at de, som bliver ved dermed uden Omvendelse, uden Sindsforandring vorde fordømte.

Men dette agtedes ikke af ham; thi han søgte kun deres Omgang, og saadanne Steder, hvor der bandes, sværges paa Løgne og føres utugtig Snak. Kun i dette Guds Hus kom han, naar han blev indtrommet, og da var han blandt de Soldater, der løbe ud ad den anden Kirkedør for at vinde mere Tid til at vanhellige Herrens Dag i Lastens Boliger. Arbejde var ham modbydeligt. Ogsaa var han, efter Tilstaaelse for mig, det 6te Buds ofte gjentagne Overtræder. Med tre andre af Regimentet vilde han deserte til Holland. Rejsepenge vilde han skaffe.

Det videre er bekendtgjort nok. At han paa Vejen til sin Moster, sin Velgjørerinde, der havde opdraget ham, og glædte sig over at se ham, gav ham et Maaltid, og nu da han havde spist sig mæt, drog en Strikke af Lommen, hvormed den stærke Yngling dræbte den svage Olding for at kunne bemægtige sig hendes Penge. At han under dette flere Gange følte Gysen har han sagt mig.

Mit Arbejde med ham er fuldendt.

Før Henrettelsen bad han mig udvirke, at han fik sin Moder i Tale. Han vilde, sagde han, anmode hende, at lade sin lille Broder gaa i Skole, for ikke at vorde et Skarnsmenneske.«

I en Prædiken 1812 siger han:

Over Walløe, min første lykkelige Befordring; over Helsingør, hvor mig megen Godhed bevistes, og hvor min Ungdoms Hustru efter at have født mig otte Børn, med sidst fødte ligger i St. Mariæ Kirke begravet, være Fred og Naade.

Wöldike selv havde ikke ret store Tanker om sin Gerning i Helsingør, men Spørgsmaalet er, om ikke netop hans bibelske og stærke Forkyndelse banede Vej for hans Efterfølger.

Ang. Wöldikes Præstegern. i Storeheddinge se J. Volf: Aarvog for Præstø Amt 1913.

Henrik Paulus Sandal (1789—1813) var født 7. Maj 1754 i Landsbyen Sørup paa Fyn, hvor hans Fader var Degn, gift med Ida Marie Schmidt.

Han gik i Odense Latinskole, hvor han blev Student 1772.

Det var Aaret for Struenses Fald, og politiske Spørgsmaal blev taget op til Diskussion blandt Studenterne, som nu følte sig kaldede til at varetage Folkets Interesser.

Det var med stort Mod paa Livet, den unge Student begav sig til København for at berede sig til theologisk Embedseksamen.

Da han imidlertid faa Dage efter sin Ankomst til Hovedstaden mistede sin Far og dermed den økonomiske Støtte, følte han sig saa forladt og hjælpeløs, at han lod sig hverve til Artillerikorpsset, hvor han forblev indtil 1780, da han ansattes ved Landkadet Akademiet. Det følgende Aar tog han den filosofiske Eksamen og 1782 i April theol. Embedseksamen med en meget lille Karakter, hvilket ikke skyldtes hans Evner, men de uheldige Studieforhold. Derefter virkede han som Lærer, indtil han 19. Maj 1786 blev kaldet til Sognepræst i Magleby paa Møen.

Til Helsingør tyske Kirke blev han kaldet 9. Oktober 1789.

Allerede 1778 havde han indgaaet Ægteskab med Sophie Louise Stålfest. I dette Ægteskab fødtes 7 Børn. Den ældste Datter, Bodil, blev gift med Konsul Baden, Helsingør.

I Helsingør blev Sandal ret hurtigt draget ind i stærke Brydninger indenfor det lille Bysamfund.

Ved kgl. Reskript af 18. Marts 1791 blev han Medlem af den »residerende Direktion« for Helsingør Hospital.

I en Skrivelse til Embedet 26. Marts 1791 udtaler Biskop Balle, der som Medlem af Stiftsøvrigheden sammen med Stiftsamtmændene udgør Hospitalets Overinspektion, at Sognepræsten ved den tyske Kirke, der har Embedsbolig i selve Hospitalsbygningen, indlemmes blandt de residerende Direktører, eftersom Ansvar ved at blive fordelt mellem flere bliver mindre føleligt for den enkelte, samt at der nu tilvejebringes et lige Forhold mellem de gejstlige og verdslige Direktører. Derfor har hans Majestæt resolveret, at saavel den nuværende som de kommende Sognepræster ved bemeldte Kirke skal indlemmes blandt de for Hospitalet beskikkede residerende Direktører.

Da der et halvt Hundrede Aar tidligere havde været Uorden i Hospitalets Midler, og den residerende Direktion efter en lang Retssag, som først blev afsluttet i December 1766, blev gjort ansvarlig for Tabet af 6130 Rdl., og da der forud for Pastor Sandals

Beskikkelse til resid. Direktør var gaaet nogle bitre Stridigheder mellem Hospitalsforstander, Justitsraad, Viceborgmester C. M. Olrik og Direktionen, følte Pastor Sandal, at denne Udnævnelse virkelig medførte et Ansvar — ogsaa økonomisk. Derfor krævede han inden Overtagelsen af dette, at den samlede Direktion skulde give Møde i Hospitalet Mandag den 20. Juni Kl. 3 Eftmd.

Især anmoder han om, at de, som har Nøglerne til »Kassen« (d. v. s. det jernbeslaaede Skrin), møder, for at den kontante Beholdning kan findes til Stede, og han kan vedgaa »sin Rettighed og Pligt«.

Ved denne Lejlighed konstateredes en Uoverensstemmelse mellem Regnskab og Kassebeholdning, som kort efter gav Anledning til en for Justitsraad Olrik ydmygende Suspension, saa man endog satte Segl for hans Kontor og forment ham Adgang til at fremdrage det, der kunde tjene til Sagens fulde Opklaring.

Med denne Sag er Sandal midt inde i et større Opgør. Han stiller sig ret stejl overfor mindelige Afgørelser. Sagen angaaende Olrik kunde sikkert være ordnet paa en mere diplomatisk og mindre ydmygende Maade, hvilket Forstanderen fortjente efter 26 Aars Tjeneste; det viste sig da ogsaa, at Hospitalets Status stod særdeles godt og led ikke noget Tab, takket være Holger Ludvig Olrik, der to Aar senere fulgte Faderen som Forstander.

Men Sandals militære Fortid med Disciplin i Rækkerne træder frem i en Række Artikler i det lille Tidsskrift »Iris«, hvor han i de følgende Aar kritiserer den private og offentlige Administration af Byens Institutioner. Han kommer som den fremmede og ser Tingene med helt andre Øjne end de gamle i Gaarde, og med en skarp Pen og rammende Vid dokumenterer han — dog ofte under anonymt Mærke — Evneløsheden og gl. Slendrian.

Det har for saa vidt ikke noget med hans Præstegerning at gøre, men det gavner den ikke blandt Byens Borgere. Og selv om han skriver anonymt, er hans Stil saa velkendt, at hans Artikler »om Uorden ved de offentlige Stiftelser i Helsingør« ikke er til at tage fejl af.

Men Sandal satte ikke helt sin Popularitet til ved denne Polemik med de offentlige Personer.

Tværtimod var Menigmand paa hans Side, og i en Erklæring, der

blev ham afkrævet et Aars Tid efter hans Ansættelse, udtaler han tillige med Kapellanen Knud Jørgensen i Modsætning til Præsterne ved St. Olai Kirke og Skolens Hørere, at Præste- og Degnepengene indbetaltes upaaklageligt. Ja, Sandal tilføjer endog i sin Betænkning, at efter den Erfaring han har kunnet gøre i sin korte Embedstid finder han, at »Helsingørs Beboere er de mest velgørende mod deres Præster fremfor paa noget andet ham bekendt Sted.«

Men der kom snart bevægede Tider ogsaa for Helsingør. Napoleonskrigene og de dermed følgende nationale og økonomiske Forskydninger mærkedes ogsaa i Sandals Præstetid, der afsluttedes her ved Statsbankerotten 1813.

Krigen med Tyskland satte ogsaa Spor i Helsingørs kirkelige Liv. De nationale Følelser blev stærkere, og gamle Stridigheder blev bilagt.

Det var med Ængstelse, Byens Borgere 30. Marts 1801 saa Admiral Parkers Flaade paa 53 Skibe løbe forbi Kronborg uden at tage Skade af Fæstningens Ild.

Der blev kæmpet tappert ved København i Paaskedagene, men de to engelske Admiraler, Parker og Nelson, havde langt de stærkeste Styrker, saa Danmark maatte slutte Vaabenstilstand.

Og ude i Europa gik Napoleon fra Sejr til Sejr i disse Aar.

Men i de Hvileaar, der i Danmark fulgte efter Slaget paa Københavns Red, fandt der en Fremgang Sted i Folkeoplysning, som satte Frugt i forbedrede Forhold for Bonde og Borger.

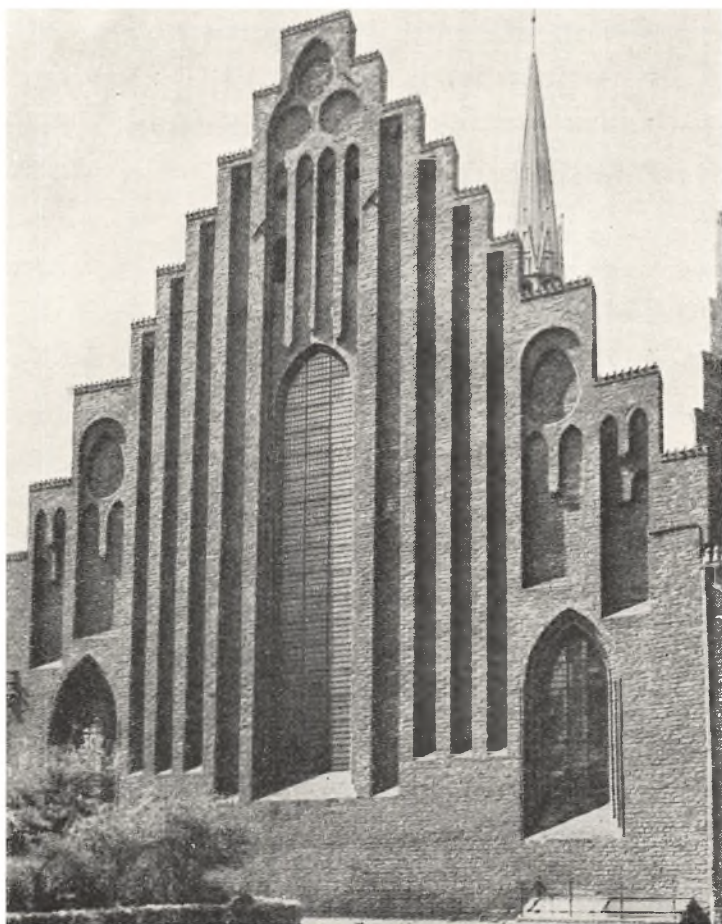
Det er ogsaa i disse Aar efter Aarhundredskiftet, at Skoleforholdene forbedres.

Allerede før Skoleloven af 1814 er der begyndt et stort Arbejde for Almuens Oplysning.

Kravet rejses om bedre og flere Lærerkrafter og nye Skoler. Dette kommer ogsaa til at berøre de kirkelige Embeder, idet nogle af disse nedlægges, og deres Midler anvendes til at forbedre Skolerne og give dem nye Lærerkrafter.

Saaledes greb det ogsaa ind i de kirkelige Forhold i Helsingør.

Ved Reskript af 29. Juli 1803 ophævedes det residerende Sognekapellani ved St. Mariæ Kirke, og Midlerne fra dette overgik til

Kirkens Østgavl med Spiret.

Skolelærerløn i den forbedrede Skole, som tiltrængtes i Helsingør.

Under 6. August 1803 tilskriver Biskoppen Embedet saaledes: Cancelliet har afgivet Betænkning og resolveret, at i Henseende til Folketallet kan enkelte gejstlige Embeder nedlægges . . . og derved Skolerne faa nye Hjælpekilder, og samtidig lettes Menigheden for Offerbyrden.

Blandt de Embeder, som nedlægges, er de residerende Kapellani-er ved Slots- og Garnisonskirken samt St. Olai Kirke i Helsingør.

De visse Indtægter henlægges til Skolevæsenet i de vedkommende Sogne, og Sognepræsten fritages i sin Embedstid for de 100

Rdl. aarlig, som hidtil er betalt af ham til Kapellanen, men de efterfølgende Sognepræster skal udrede Halvdelen deraf til Skolerne.

Aftensangen i den tyske Menighed skal efter Kapellaniets Ophævelse ophøre. I Stedet for skal der afholdes Katekisation over Ungdommen ved Sognepræsten eller Skolelærerne efter visse givne Regler.

Gudstjenesterne skal for Fremtiden fastsættes til Søndag Kl. 10 i Vinterhalvaaret og Kl. 9 i Sommerhalvaaret.

Da Kapellanen ved St. Mariæ Kirke, Elias Grüner er Lærer ved Latinskolen, bliver han i sin Stilling som Lærer, indtil han i 1813 afløste Sandal som Sognepræst.

Da Krigen med England atter brød ud, frygtede Kronprinsen og Rigets Styrelse, at Kronborg vilde komme i Fare, og for at redde det kostbare Inventarie fra Frederik IIs Tid, blev Prædikestol, Kirkestole m. m. brudt ned og flyttet til Tøjhuset i København.

Den Indskrænkning i de kirkelige Embeder, der fandt Sted i 1803, ophævedes saaledes ved Slotskirkens Lukning.

Men fra 1804 blev den præstlige Betjening af Hospitalet, der hidtil er overdraget til den residerende Kapellan ved St. Olai Kirke, knyttet til St. Mariæ Kirkes Sognepræsteembede. Da der 1804 kom en ny Ordning af Kapellanforholdene ved St. Olai Kirke, ansøgte Sandal om, at han uden Vederlag maatte overtage den præstlige Funktion ved Hospitalet, hvilket var saa meget mere naturligt, som Hospitalet var sammenbygget med selve Præsteboligen.

Senere fik Sognepræst Fischer ved kgl. Resolution af 19. April 1823 tillagt 100 Rdl. som Løn for denne Tjeneste, og ved kgl. Reskr. af 22. April 1843 forhøjedes Lønnen til 150 Rdl., men hermed fulgte Forpligtelse til at lønne en Medhjælper, som skulde prædike i Hospitalets Kirke de Søndage, da Sognepræsten prædikede i Kronborg Slotskirke, som blev taget i Brug 10. December 1843 efter en grundig Restaurering.

Gudstjenesterne i Hospitalskirken fik sit eget Præg derved, at Kirken blev benyttet baade til Beboelse og Sygestue, og ofte førte

disse Beboere private Samtaler bag deres Gardiner under Gudstjenesten.

Der stod i »Laxmandssalen« og den daværende Udbygning 18 Himmelsenge, og midt i Salen var der Bænke til Brug for Hospitalets Beboere og for Kirkesøgende fra Byen. Og den lille Hospitalskirke havde en særlig Attraktion, fordi den var opvarmet ved to store Jernovne, medens Byens to store Kirker endnu ikke havde Varmeindretninger, saa man frøs bravt ved Vintertid. Der var en særlig Stemning over disse Gudstjenester, der var ret korte og oplivedes ved »Syngedrengenes« klare Barnestemmer.

Hospitalets Degn fik 48 Rdl. 48 Sk. aarlig og Ringeren 8 Rdl.

Sandal blev 6. August 1813 kaldet til Sognepræst i Udby-Ørslev ved Vordingborg, hvor han blev Johan Grundtvigs Eftermand.

Samme Aar fik han Titel af Professor for sit Arbejde i Oplysningens Tjeneste.

I Ørslev virkede han til 2. Juni 1830, da han søgte sin Afsked paa Grund af Svaghed og Alder.

Derefter tog han Ophold i Rønne paa Bornholm, hvor han døde 27. Marts 1833.

Han har skrevet adskillige Artikler og mindre Afhandlinger om Skoleforhold, Fattigpleje og sociale Forbedringer. De fleste indeholder en Kritik af bestaaende Forhold, men ogsaa mange positive Forslag til bedre Tilstande.

Sandal var Oplysningsmand med Liv og Sjæl og en fuldgyldig Repræsentant for den Tids Præster, der betragtede sig som Foregangsmænd baade i Landbrug og i kommunale Spørgsmaal. Hans Prædikener er ikke opbevarede, men de har sikkert været aktuelle, hvad det praktiske Livs Forhold angaar og i Oplysningstidens Aand.

Elias Lauritz Grüner (1813—1819) (residerende Kapellan fra 1794). Elias Grüner fødtes 14. December 1761 i Ude-Sundby, Sjælland, hvor hans Fader Lauritz Grüner da var personel Kapellan, siden Sognepræst i Lille-Lyngby og Ølsted. Hans Moder, Catharine Becker Winding, var en Datter af Præsten Peter Nicolai Winding i Kullerup paa Fyn.

Grüner blev Student 1783 fra Frederiksborg Skole, og efter nogle Studieaar, hvor han ernærede sig som Privatlærer, blev han 1788 ansat som Lærer ved Helsingør Latinskole.

1793 tog han theologisk Embedseksamen med Laud og beskikkedes 1794 til residerende Kapellan ved St. Mariæ Kirke.

1790 ægtede han Karen Holm (død 1831), en Datter af Christoffer Holm, Helsingør.

Som Latinskolelærer oversatte han franske historiske Værker, og en Højmesseprædiken udgav han 1798.

Som Udgiver af »Helsingør Avisen« skrev han folke- og naturhistoriske Betragtninger, der udkom heftevis.

Den Løn, han fik: 400 Rdl., var ikke tilstrækkelig til at underholde hans Familie, hvorfor han efter Ansøgning i Oktober 1799 fik Tilladelse til at købe Michaelsens Trykkeri, hvortil han frimodigt laante 600 Rdl. Desuden fik han Bevilling paa at drive en Boghandel særlig med Skrifter, der vedrørte Sømandskundskab. Da Familien stadig voksede, saa der var elleve, som skulde have dagligt Brød, oprettede han et Læseselskab eller Lejebibliotek, der efterhaanden kom op paa ca. 1000 Bind.

Bogtrykker Michaelsen havde begyndt at udgive en Avis i Helsingør 1797; den udkom 2 Gange om Ugen. Dette Helsingørblad var den første lokale Avis, der særlig omhandlede de stedlige Interesser, og lidt efter lidt ogsaa blev et Avertissementsblad.

Den 6. December 1799 fik han efter Ansøgning Tilladelse til at udgive et Tillæg til Torsdags Avisen, der skulde indeholde Nyheder indløbet i Ugens første Dage, og fra 1. April 1800 begyndte Grüner Udgivelsen af »Helsingør kgl. alene privilegerede ind- og udenlandske Nyheder«.

Grüner var en umaadelig flittig og alsidig Mand, en fulgyldig Repræsentant for Oplysningstiden. Selv efter at han i 1813, ved Pastor Sandals Forflyttelse, var blevet Sognepræst, fortsatte han Udgivelsen af sin Avis.

Pastor Grüner har i Helsingørs Historie efterladt sig det bedste Eftermæle.

Hans Interesse for Byens Handel og Vandel, Udgivelsen af de daglige Nyheder og hans redelige Forkyndelse, der ikke gik høj-

*Kirken før Restaureringen, set fra Alteret.
Prædikestol mod Nord, Loger mod Syd og »Fuglebure« under Orgelpulpituret.*

ere, end den jævne Mand kunde følge ham, gav ham en grundfæstet Stilling i Byens borgerlige Liv.

Han var en saare beskedene Mand, der ikke satte sin Person i Forgrunden, men hans Gerning faldt i saa begivenhedsrige Aar for vort Land, at han følte det som sin Borgerpligt og sit Kristenkald at være med i Genrejsningen af Folket, saa det kunde tage Ansvaret for den Frihed, der som en ny Dag brød frem efter de store politiske Omvæltninger i Europa omkring Aarhundredskiftet.

Det har ikke været muligt at finde et Portræt af Grüner, men hans Indsats i Helsingørs Historie er mere end et Maleri eller et Portræt.

VI.

Sognepræster ved St. Mariæ Kirke

Peter Ephraim de Fischer (1819—1862), født i Horsens 19. November 1785.

Faderen var da Regimentskvartermester ved det slesvigske Rytter-Regiment og blev siden Generalkrigskommissær. Moderen var Frederikke Lovise Monrad, Datter af Stiftsprovst i Aarhus, Peter Ephraim Monrad.

Faderen blev adlet i 1811, og derfra stammer det lille »de« foran Navnet Fischer.

Sønnen blev 1803 Student fra Horsens Latinskole med Udmærkelse og 1806 theol. Kand. med Laud.

Derefter rejste han 3—4 Aar i Udlandet, bl. a. med Ophold ved Universitetet i Göttingen. Senere besøgte han Wien og Schweiz, Frankrig og Italien, hvor han studerede Oldtidshistorie og Litteratur.

Efter sin Hjemkomst fortsatte han sin Uddannelse i København et Aars Tid og blev 1813 kaldet til Sognepræst i Olsker og Allinge paa Bornholm. Den 16. April 1819 blev han udnævnt til Sognepræst ved St. Mariæ Kirke i Helsingør, Hospitals- og Garnisonspræst samt Slotspræst paa Kronborg. 1836 fik han Rang med Københavns Sognepræster og udnævntes 1842 til Ridder af Dannebrog.

20. Juli 1813 ægtede han Frederikke Johanne Elisabeth Aagesen, sit Næstsøskendebarn, Datter af Etatsraad Peter C. R. Aagesen, København. I Ægteskabet var der fem Børn.

Det var en betydelig videnskabelig Uddannelse, den nye Sognepræst havde, og det kom ham til Gode i det ret krævende Embede, hvor han uden Kapellan maatte betjene baade Kirken, Hospitalet og Garnisonen.

Man kan maaske undre sig over, at der ikke fra ham foreligger nogen Litteratur.

Det lille Skrift, han udgav 1844 om Kronborg Slotskirkes Indvielse efter Restaureringen, viser, at han havde let ved at skrive grundigt og fængslende.

Men det daglige Arbejde har taget hans Tid, og han fik en lang Arbejdsdag ved St. Mariæ Kirke. Ingen anden Sognepræst har siden Reformationen virket her i saa mange Aar (43). De sidste Aar var det vel smaat med Kirkebesøget, men lige til sin Død var han en flittig og optaget Mand i sin Gerning, selv om den opvoksende Slægt saa paa ham som antikveret. Mellem de gamle i Hospitalet havde han sin særlige Opgave, som han aldrig svigtede, og i den Aldersklasse hørte han de senere Aar mest hjemme.

Hans Kaldelse til St. Mariæ Kirke faldt sammen med Byens Deling i to Sogne, hver med sin Sognekirke, en Afgørelse, der har betydet meget for Byens senere Kirkeliv. Der skete nemlig 1819 det ejendommelige, at Byens to »Sognepræster« døde i Begyndelsen af Aaret.

Pastor Grüner døde 28. Januar og Knud Jørgensen ved St. Olai Kirke 22. April.

Vejen var saaledes aaben for en Deling af Byen, idet den nye Sognepræst ved St. Olai Kirke kunde kaldes paa Grundlag af denne Sognedeling.

Det danske Kancelli udbad sig Erklæringer fra Amtmand, Biskop og Amtsprovst samt fra Helsingørs Magistrat og Politimester.

Det var paa Grundlag af disse Oplysninger, Byen deltes i to Kirkesogne i Henh. til Reskr. af 1. September 1819.

Det hedder herom i Embedsbogen:

Vi give dig hermed tilkende, at eftersom Vort danske Cancelli Allerunderdanigst er bleven foredraget tvende af vedkommende Amtmand og Amtsprovst i Forening med Byens Magistrat og Politimester forfattede Forslag angaaende en nærmere Bestemmelse af Præstens Embedsforhold og Rettigheder i vor Købstad Helsingørs 2det Sognekald, nemlig St. Mariæ eller Slots- og Garnisons Præsteembedet og St. Olai Sognekald i Anledning af den i begge disse Embeder for kort Tid siden indtrufne Vakance, da ville vi

efter allernaadigst at have overvejet denne Sag med samtlige dens Omstændigheder og den i denne Anledning afgivne Betænkning, hvilket alt af bemeldte Cancelli allerunderdanigst er os foredraget, hermed allernaadigst have anordnet og fastsat som Regel for Fremtiden i denne Henseende som følger:

1.

Sognepræsten til St. Mariæ Kirke i Helsingør skal som hidtil vedblive at prædike saavel i det tyske som danske Sprog, dog skal han indtil videre ikkun være pligtig at holde tysk Prædiken hver 4. Søndag.

2.

St. Mariæ Kirke vedbliver som hidtil at være Garnisonskirke, men skal fra nu af tillige være Sognekirke for den Del af vor Købstad Helsingør, som herefter beskrives.

3.

Købstaden Helsingør med alt, hvad der hører til samme og er beliggende paa dens Grund og Ejendomme, deles i tvende Sogne, der have deres bestemte i det følgende angivne Grænser, og hvoraf ethvert faar sin egen Kirke og Sognepræst.

4.

Til St. Mariæ Kirke og Sogn skal henhøre:

- a) Kronborg Fæstning, dens Grænser og Besætning, alle ved samme ansatte Embedsmænd og alt, hvad der opholder sig indenfor Fæstningens Garnison.
- b) Slottet Marienlyst, alle ved samme ansatte Embedsmænd og Betjente.
- c) Byens Garnison og alle Militære, være sig af Sø- eller Land-Etaten, følgelig ogsaa Vagtskibet, dets Mandskab og Besætning tilligemed deres Familier, Børn og Tjenestetyende.
- d) Alle afskedigede Militære, være sig af Sø- eller Land-Etaten, hvad enten de er benaadede med Pension eller Vartpenge, saalænge de ikke driver nogen borgerlig Næring eller have noget Slags civilt Embede eller Bestalling, i hvilket Tilfælde de høre til det Sogn, indenfor hvis Grænser deres Bopæl er beliggende. Familierne, Børnene, Tjenestetyendet følger Husfaderen i Henseende til Sogneforbindelsen.

e) Af Byen og dens Tilhørende: Hele Stengaden fra Glasiet indtil det nordlige Hjørne af Bjergegade og det nordlige Hjørne af Bramstræde (begge Hjørner inklusive), hele Sofiegaden, Hestemøllestrædet, St. Annagaden, Brøndstrædet fra St. Annagaden til det nordlige Hjørne af Bjergegaden, Sudergaden, ligeledes Groskenstrædet, ligeledes Kongensgade fra Vejen langs Grønnehave ligeledes til det nordlige Hjørne af Bjergegaden. De, som bor paa begge Kirkegaardene og i det mellem-løbende Stræde, Byens almindelige Hospital, de, som bo paa Vejen langs Grønnehave og den derfra løbende nye Gade, Strædet mellem St. Annagade og Bøddelgaden, hele Bøddelgaden, hele Lappen, Huse og Gaarde ved Vejen fra Lappeporten til Marienlyst, alt hvad der ligger norden for Marienlyst paa Vejen til Hellebæk og endelig den hele nordlige Side af Bjergegaden fra Hjørnet af Stengaden til Bøddelgaden.

5.

Til St. Olai Kirke og Sogn henlægges den øvrige ikke i foregaaende 4 §er benævnte Del af Byen og dens Tilhørende.

6.

I Tilfælde af ulige Mening, til hvilken Gade et Hus eller en Gaard henhører, følges ellers i Almindelighed den Regel, at Huset eller Gaarden henhører til den Gade, til hvilken dets Hovedindgang eller Port for nærværende Tid gaar ud.

7.

Fremmede Konsuler høre for dem selv og deres Familie til hvilken Menighed, de selv ville vælge.

8.

Enker efter Militære høre med deres Børn og Tyende til det Sogn, indenfor hvis Grænser de bor.

9.

Saa vel fremmede Søfarende, der dø i Sygehospitalet, som de, der fra Skibene bringes døde i Land, begravnes paa det Sogns Kirkegaard, inden hvis Grænser Sygehospitalet ligger; men de Folk, der fra Byen indlægges i Hospitalet som syge, vedbliver i deres Sogne-

forbindelse og begravet i Tilfælde af Dødsfald paa det Sogns Kirkegaard, til hvilket de i Live have hørt.

10.

I Forhold til de her bestemte Menigheders Størrelse bliver Købstaden Helsingørs Kirkegaard at dele mellem Sognene saaledes, at hvert Sogn faar sin bestemte og adskilte Del.

Frederiksborg, d. 1. Septbr. 1819.

I Henhold til samme Cirkulære erholder Sognepræsten for St. Olai Menighed 800 Rdl. Sølv aarlig og Sognepræsten for St. Mariæ 500 Rdl. Sølv.

Desuden skal hvert Sogns Medlemmer yde Højtidsoffer og Accidenser til deres Sognepræst.

Som Hospitalspræst modtager Sognepræsten ved St. Mariæ Kirke 100 Rdl. aarlig af Hospitalets Kasse.

At Sognedelingen var meget ligelig i Forhold til den Tids Bebyggelse, fremgaar af Skolebørnenes Antal fra de to Sogne, i 1820 ca. 180 Børn fra hvert Sogn, medens Borgerskolen, der oprettedes 1817 havde ca. 90 Børn fra begge Sogne.

Hver Sognepræst havde Tilsyn med sit Sogns Skoler, og den nye Sognepræst ved St. Olai Kirke, Hans Bertram Trojel, gjorde et stort Arbejde for at skabe bedre Skoleforhold i Helsingør. En Del Børn gik i Privatskoler, og Pastor Trojel skriver om disse, at »Officerer, Korporaler, gamle og unge Fruer og Madammer, Frøkner og Jomfruer og flere andre, som ingen Næringsvej har, give sig af med at holde Skole, aldeles efter deres egne Hoveder«.

Kirkernes Kantor- og Klokkerembeder forenedes med Lærereembederne, saaledes at Skoleplanen af 1. August 1820 kunde gennemføres uden alt for store Skoleudgifter. Kateketen blev desuden »Overlærer« ved det offl. Skolevæsen.

I 1821 var der ved en Optælling ca. 900 Børn over 6 Aar.

Den 12. Juni 1821 visiterede Biskop Münster første Gang efter den nye Sognedeling, og han skriver i Embedets Journal:

I Aaret 1821 d. 12. Juni visiterede jeg i Helsingør St. Mariæ Kirke, hvor en talrig Ungdom var forsamlet, som viste god og færdig Religionskundskab.

Gud velsigne fremdeles den brave Lærers samvittighedsfulde Arbejde!

Ogsaa med stor Kundskab, som andre Skolebørn lagde for Dagen, havde jeg al Aarsag til at være veltilfreds.

D. Frederik Münter.

Biskoppen synes at være en meget velvillig Tilsynsførende:

I Aaret 1827 den 6. Maj visiterede jeg tredje Gang i Helsingør. Begge Menigheders Ungdom var forsamlet i St. Olai Kirke og gav mig Lejlighed til megen Glæde over de færdige og forstandige Religionskundskaber, der lagdes for Dagen. Bog og Psalme-læsning var ej heller forsømt. Gud lade de alvorlige Lærere endnu i mange Aar faa de skønne Frugter af deres samvittighedsfulde Arbejde.

D. Frederik Münter.

19. Juni 1829 visiterede Provst Brøndsted Konfirmander og øvrige Skolebørn. »Den ordinerede Catekets Overhøring er meget tilfredsstillende«. Han roser de tvende elskværdige, redelige og nidkære Sognepræster for deres ufortrødne Embedsiver og ønsker dem mange Arbejdsaar.

Dette Ønske gik i særlig Grad i Opfyldelse for Pastor Fischers Vedkommende, medens Trojel ved St. Olai Kirke døde 6 Aar senere.

En af de største Glæder Slotspræst Fischer oplevede i sin lange Embedstid var sikkert Kronborg Kirkes Genaabning 10. December 1843.

Om denne Begivenhed har Fischer udgivet en lille Beretning (trykt hos P. V. Grüner og Co. 1844).

I denne findes baade Biskop Mynsters Indvielsestale og Sognepræstens Prædiken med Tekst fra Luc. 11, 25—37. Denne Prædiken, der indeholder en Del af Kirkens Historie, er den eneste der er opbevaret fra Fischers Præstetid. Hans Forkyndelse har været bibelsk med mange Citater fra Skriften, luthersk og dogmatisk korrekt, men ikke særlig personlig og fængslende. At den ogsaa er kongetro og nævner alle Kongehusets Medlemmer ved Navn og en særlig Bøn for hver enkelt, er vel for Lejligheden fremkaldt ved Majestæternes Nærværelse ved denne Indvielsesgudstjeneste.

Til Gudstjenesten havde Sognepræst Boye ved St. Olai Kirke skrevet fire Salmer, som ogsaa findes i Slotspræst Fischers lille Bog om Indvielsen.

At Dagen forløb festligt, fremgaar af den Afskedshilsen, Kongen bragte det forsamlede Folk ved sin Bortkørsel: »Folkets Kjerlighed er Fyrstens største Løn. Jeg har nydt denne Dag i fuldeste Maal«.

Hermed begynder atter de regelmæssige Gudstjenester i Kronborg Slotskirke en Søndag hver Maaned, de tre store Højtidsdage og hver Nytaarsdag samt St. Bededag. Garnisonen og Slotsbetjentene kan forlange deres kirkelige Handlinger udført i Slotskirken, dog at Kirkebogen føres under eet for begge Kirker.

Denne Ordning har med faa Ændringer været gældende siden.

At Biskop Mynster har været interesseret i det kirkelige Liv i Helsingør, viser hans Visitats allerede Aaret efter.

Embedsbogen siger herom:

1844 den 27. Maj, 2den Pintsedag visiterede jeg i St. Mariæ Kirke. Menigheden viste sin Deltagelse ved i temmelig stort Antal at komme tilstede, og den særdeles talrige Ungdom af alle Klasser udviste meget god Christendomskundskab og vidnede om den gode Forberedelse, den havde modtaget.

Med sand Glæde har jeg tilendebragt denne Visitats og ønsker Kirkens højærværdige Lærer, at han endnu i mange Aar maa som hidtil, ved sund Lære og hæderligt Exempel kunne virke til Menighedens Gavn.

J. P. Mynster.

Aaret før sin Død visiterede den flittige Biskop atter i Helsingør.

»1853 den 30. Juli visiterede jeg 3die Gang i St. Mariæ Kirke. Jeg fandt Kirkens højærværdige Lærer Hr. Slotspræst Fischer endnu i fremrykket Alder virkende med samme Omhu og Kærlighed i sit Kald og for sin Menighed, hvis Agtelse og Kærlighed ogsaa er hans skiønneste Løn.

Herren skienke fremdeles Kraft og Velsignelse.«

J. P. Mynster.

(Skrevet med rystende Haand og næsten ulæseligt).

Biskop Mynster visiterede første Gang 11. Juni 1836. Om Sognepræsten skriver Biskoppen, at han har allerede virket her en lang Aarrække og arbejdet samvittighedsfuldt, saa han har vundet almindelig Agtelse i Menigheden.

Ved kgl. Resolution af 20. Juli 1851 bortfaldt den sidste tyske Gudstjeneste, som ifølge kgl. Resolution af 1. September 1819 var blevet indskrænket til hver fjerde Søndag, ganske.

Men ejendommeligt nok indførtes ved kgl. Resolution af 22. Oktober 1852 atter tysk Gudstjeneste i Kronborg Slotskirke (jvf. Resolution af 8. November 1842 og 2. Januar 1844), saalænge tysktalende Tropper er garnisonerede i Helsingør. Gudstjenesten finder Sted Kl. 1 Eftermiddag en Gang maanedlig.

Rimeligvis fortsatte disse tyske Gudstjenester i Kronborg lige indtil Krigen 1864.

Hvor svært det har været at komme bort fra den tyske Gudstjeneste, viser en Ansøgning, Slotspræst Fischer indsendte til Kancelliet 12. November 1839 om helt at ophøre med de tyske Gudstjenester i St. Mariæ Kirke. Rimeligvis har Kongeskiftet dette Aar og den nye Konges mere folkelige Indstilling faaet ham til at vove dette Skridt. Der kom heller ingen til disse Gudstjenester.

Men 14. Maj 1840 svarer Kancelliet, at de tyske Gudstjenester maa fortsætte i Henhold til Reskript af 1. September 1819.

Og hvis der er tyske boende i St. Olai Sogn, kan de faa deres kirkelige Handlinger udført i St. Mariæ Kirke, »dog at der intet afgaar Sognepræsten og Kirkebetjentene i St. Olai Kirke«.

Altsaa først efter Trearskrigen ophører de tyske Gudstjenester i St. Mariæ Kirke og efter 1864 i Kronborg Slotskirke.

Slotspræst Fischer døde, som Kirkebogen siger, »af Alderdom« 12. Februar 1862.

I næsten hele hans lange Embedstid var Cancelliraad F. A. Bjerg Hospitalsforstander (1825—70). De hørte begge til de stille i Landet, men som de boede Dør om Dør, var de begge tro Embedsmænd i deres Gerning og gode Venner.

Redaktør Galschiøt har i sin Bog: »Helsingør omkring Midten af forrige Aarhundrede«, 1921, Side 266 flg., givet et troværdigt

Billede af det gamle Hospital med dets Beboere og den dertil hørende Præstegaard: »Pastor Fischer passede forsaavidt godt til alt det øvrige i denne gamle Anstalt med dens vanrøgtede Kirke- og Klosterbygninger, der trods Forfald laa saa kønt med de hvidkalkede Mure og Trappegavle mellem grønne Træer, og som udvendig frembød en Labyrinth af lange Gange, smalle Korridorer, gamle Døre med Klinkefald, Trapper op og Trapper ned til Hospitalsforstanderens og Kirkebetjentens Lejligheder med Værelser i forskellig Højde og Trappetrin imellem Stuerne.

Og baade oppe og nede var der smukke Rum med Søjler og Krydshvælvinger som Refektoriesalen i Stuen, hvor Friskolens viltre Drengesummede og sang, og Kapitelsalen, der var indrettet baade til Kirke og Opholdsrum for de gamle Koner. De havde hver sin lille Baas mellem Skærmbredter, de venlige gamle Mennesker, der befolkede Trapper og Gange og gerne vilde have at vide, hvem man skulde besøge.

Og Klostergaarden . . . der var fæle Ting i den: Aftrædelsesrum for Skolebørn, smaa og store Vinduer og Vasketude fra Lejlighedernes Køkkener rundt om i Murene, utætte Nedløbsrender fra Taget med smudsige Striber nedover kalkede Vægge, gamle Bygningsmaterialer i Bunke o. s. v. . . . og dog kunde der Sommersolskinsdage være en Charme over denne Fratergaard.«

Philip Christopher Friedenreich (1862—1895), født i København 29. Januar 1814, Søn af Oberstløjtnant, Kommandør for Københavns borgerlige Infanteri, Vinhandler Peder Johannes F. Hans Farfar var Magister Christopher Diderik F., Præst i Farum.

Moderen var Anne Cathrine Ordtholm.

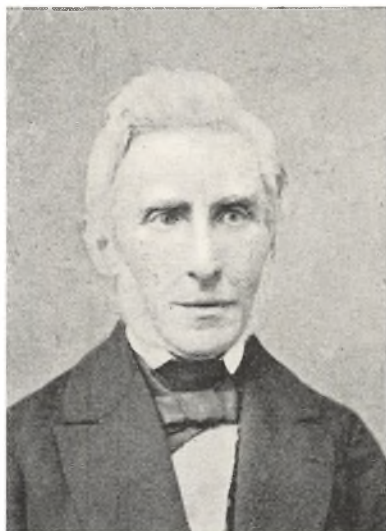
Friedenreich blev Student fra Borgerdydskolen 1833 og theologisk Kandidat 1838.

Fra 1835 virkede han som Lærer ved Efterslægtsselskabets Realskole, og senere blev han Inspektør ved Fr. Friis' Realskole som Faglærer i Religion, Historie, Geografi og Tysk. 1852 udnævntes han til Kateket og Førstelærer ved Borgerskolen i Næstved.

1846 ægtede han Nicoline Semine Bang, Datter af Sognepræst N. R. Bang i Sønder Kirkeby og Sønder-Alslev paa Falster.

Friedenreick udgav som Lærer nogle Lærebøger til Skolebrug om Jordbeskrivelse og Geografi, og i 1855 oversatte han Luthers »Store Katekismus«.

Hans Interesser peger saaledes baade paa det naturvidenskabe-

*Philip C. Friedenreick. 1863-1895.
Død 1898.*

lige og det kristelige, og den Forening prægede ogsaa hans Præstegerning, da han 27. Maj 1863 kaldtes til Sognepræst ved St. Mariæ Kirke i Helsingør.

Som Sognepræst ved St. Mariæ Kirke kom Friedenreick til at virke i 33 Aar.

Hans Interesse for Byens borgerlige Liv førte ham en kort Tid ind i Byraadet, hvor særlig Skolen havde hans Kærlighed. Men ganske naturligt faldt hans Gerning i Kirkerne og Hospitalet.

Han havde et varmt Hjerter for Byens Fattige, og mange søgte hans Hjælp, naar der var Smalhals i Hjemmet eller Sygdom.

Det daglige Arbejde med Søndagsgudstjenester, Bryllupper, Begravelser og Husbesøg har optaget Pastor Friedenreicks Tid.

Det er ikke de store Begivenheder, der markerer denne Periode, men som Aarene gik, svækkedes F.s Arbejdsevne, og efter et uanmeldt Besøg, som Biskop Rørdam aflagde i 1895, kort efter sin

Udnævnelse til Sjællands Biskop, søgte F. sin Afsked og fik den bevilget »paa Grund af Alder og Svagelighed«.

Da han døde 8. April 1898, skrev Helsingør Avis: I Gaar Formiddags Kl. 10 er Pastor Friedenreick afgaaet ved Døden.

Dette Budskab vil vække Deltagelse overalt i Helsingør. Den gamle, nidkære Herrens Tjener var jo kendt af næsten hvert Barn, og mangt et fattigt Hjem vil med Taknemmelighed minde den trofaste Sjælesørger, som delte ud ikke alene af Trøstens Ord — dog altid stille og skjult, som den rette Frimurer han var — støttende sine fattige Sognebørn pekuniært og med andre Gaver.

Pastor F. var en gammel Mand; han havde vel egentlig overlevet sig selv, da han for et Par Aar siden tog sin Afsked.

Men han vilde saa nødig ud af den gamle Præstegaard, fordi hans Pension ikke vilde tillade ham at gøre godt som forhen. Men han magtede ikke at røgte Kaldet som i Manddomsdage, da den yndede Prædikant ved hver Gudstjeneste i St. Mariæ Kirke kunde se denne fuld af andægtige Tilhørere, og derfor maatte han træde tilbage.

Paa hans beskedne Gravsten staar kun de Ord: Herren velsigne dig.

Med Pastor Friedenreicks Bortgang afsluttes et Kapitel af St. Mariæ Kirkes Historie.

Han var i ydre Fremtræden og i sin Forkyndelse af den Mynsterske Præstetype, en smuk og værdig Kirkens Tjener.

For de efterfølgende Præster skal kun de særlige Data nævnes. Der maa en større Afstand til, for at de kan ses i Historiens Perspektiv.

Henrik Isidor Levinsen (1896—1909), født 26. Januar 1848 i Aalborg, Søn af Købmand og Fabrikant Søren Levinsen. Student Aalborg 1865, theol. cand. 1870. Virkede som Lærer ved Ranum Seminarium indtil 1873. Efter nogle Studieaar og Udenlandsrejser blev han 1878 Sømandspræst i London, hvor han udrettede et stort Arbejde for Søfolkene og de i London boende Danske.

1884 kaldtes han til Sognepræst i Karrebæk, hvor han virkede

indtil 14. Januar 1896, da han udnævntes til Sognepræst ved St. Mariæ Kirke.

Pastor Levinsen var en meget kundskabsrig Mand, særlig havde han studeret gammeltestamentlig Theologi og semitiske Sprog.

Henrik I. Levinsen. 1896-1909.

Som Prædikant var han en Inspirationens Mand om end ikke dens Mester.

Han vilde helst tale uden skriftlig Forberedelse; derfor blev hans Forkyndelse springende og noget usammenhængende.

Men han var en saare godhjertet Mand. Han vilde praktisere sin Kristendom, hvilket mange Fattige nød godt af. Men ofte blev hans Godgørenhed ogsaa misbrugt.

Selv levede han yderst nøjsomt for at kunne hjælpe andre.

Pastor Levinsen ægtede 27. August 1879 Helga Marie Amalie von Mehren, Datter af Professor Dr. phil. Aug. Ferd. Michael von Mehren.

Hans Præstegerning i de senere Aar var hemmet af en stadig tiltagende Asthma og Nervøsitet, saa Kirkegangen gik stærkt tilbage.

Dette skyldtes maaske ogsaa, at St. Mariæ Kirke i flere Aar var lukket paa Grund af Klosterets og Kirkens Restaurering (1901—1907), og Gudstjenesterne var i den Tid henlagt til Kronborg Slotskirke, medens en Del af de kirkelige Handlinger foregik i St. Olai Kirke.

Restaureringen var meget omfattende og blev ledet af Professor Storck ved Bevilling paa Finansloven gennem flere Aar.

Kirkens Restaurering 1901—06 og Tiden derefter.

Den Interesse, der opstod i Slutningen af forrige Aarhundrede for at værne Fortidsminder og restaurere de gamle Slotte, Borge og Kirker, kom ogsaa St. Mariæ Kirke til Gode.

Paa Finansloven for Finansaaret 1899—1900 afsattes saaledes et Beløb paa 50.000 Kr. til foreløbige Arbejder i Anledning af en paatænkt Restaurering af St. Mariæ Kirke og Kloster i Helsingør og Ringsted St. Bendts Kirke.

I Anmærkning til denne Udgift, siges bl. a. (i Rigsdagstidende 1898—99 Tillæg A Sp. 1649): »Kirken er et aneligt Monument i reneste Spidsbuestil. Det er jo øjensynligt, at dens Former skjules under de talrige og store Pulpiturer, og at Kirken som arkitektonisk Kunstværk vil fremtræde langt skønnere, naar disse borttages. Men dette Interiør har jo ogsaa sin historiske Berettigelse, og det vil formentlig være ønskeligt, at der ved den nødvendige Borttagelse af enkelte Pulpiturer gaas frem med en vis Varsomhed.

Det er saaledes saavel Bygningens ejendommelige Skønhed som dens delvise Uberørthed, der gør Restaureringen ønskelig i kunstnerisk og historisk Henseende . . . Bygningens nuværende forfaldne Tilstand gør en Restaurering absolut nødvendig.

Allerede i 1885 har Etatsraad Herholdt udarbejdet Planer til omfattende Arbejder saavel ved Klosterets som ved Kirkens Ydre. Senere har Professor Storck udarbejdet et fuldstændigt Forslag til en gennemgaaende Restaurering og Bygningernes Tilbageførelse til deres oprindelige Skikkelse.

Dette Forslag, der har været forelagt det særlige Kirkesyn i 1894 og af dette er anbefalet paa det varmeste, gaar altsaa videre

end Herholdts, idet det sigter paa en Rekonstruktion af det oprindelige — særlig Opførelsen af den søndre Omgang og de deraf følgende Forandringer ved Kirkebygningens nordre Sideskib.«

Derefter følger en Specifikation over Restaureringens Enkeltheder, hvoraf kan nævnes: Al Murværk istandsættes, Vestgavlen i øverste Del genopføres, Nordsidens Vinduer tilmures, Pulpiturnerne forandres af Hensyn til Lysforholdene, en Tagrytter opføres, Inventaret, der indeholder værdifulde Ting fra Renæssance-tiden, istandsættes, og Vinduerne fornyes.

Under den paafølgende Finanslovdebat udtalte Folketingsmand Krabbe bl. a., at man maatte tage Hensyn til at indrette det fornyede Bygningsværk til passende Brug, som stemmer med den Karakter, disse Bygninger har. Naar man anvender 270.000 Kr. og vore bedste kunstneriske Kræfter derpaa, maa der forud foreligge en Plan for disse Bygningers Anvendelse i Fremtiden . . . Disse Bemærkninger gælder i særlig Grad Klosteret. Kirkens fremtidige Anvendelse er givet.

Ligeledes gives en Specifikation over Klosterets Istandsættelse. (Rigsdagstidende, Folketinget 1898—99, Sp. 2366 flg.).

I den følgende Rigsdagssamling er Planen for Restaureringen nøjere udformet, og Udgifterne til Bygningernes Istandsættelse specificerede (se Rigsdagstidende 1899—1900, Tillæg A. Sp. 1666) saaledes:

Kirken ialt	127.316,50 Kr.
Klosteret	319.344,08 Kr.
	<hr/>
	446.660,58 Kr.

Henved en halv Million ofredes paa Restaureringen eller Ombygningen, om man vil. Nogle fandt den for haardhændet, men Tiden har vist, at Professor Storck handlede ret, og ingen samtidig kunde bedre end han gennemføre dette Arbejde, der paa mange Maader ændrede det forfaldne Klosters Struktur med dets Tilbygninger og Tilmuringer, men samtidig førte det skønne Bygningskompleks tilbage, saa vidt gørligt, til dets oprindelige Skikkelse.

St. Mariæ Kirke staar nu som en af vore skønneste forreformatriske Købstadskirker saavel i det Ydre som i det Indre.

Sikkert har dets Østgavl inspireret Grundtvigskirkens Bygme-

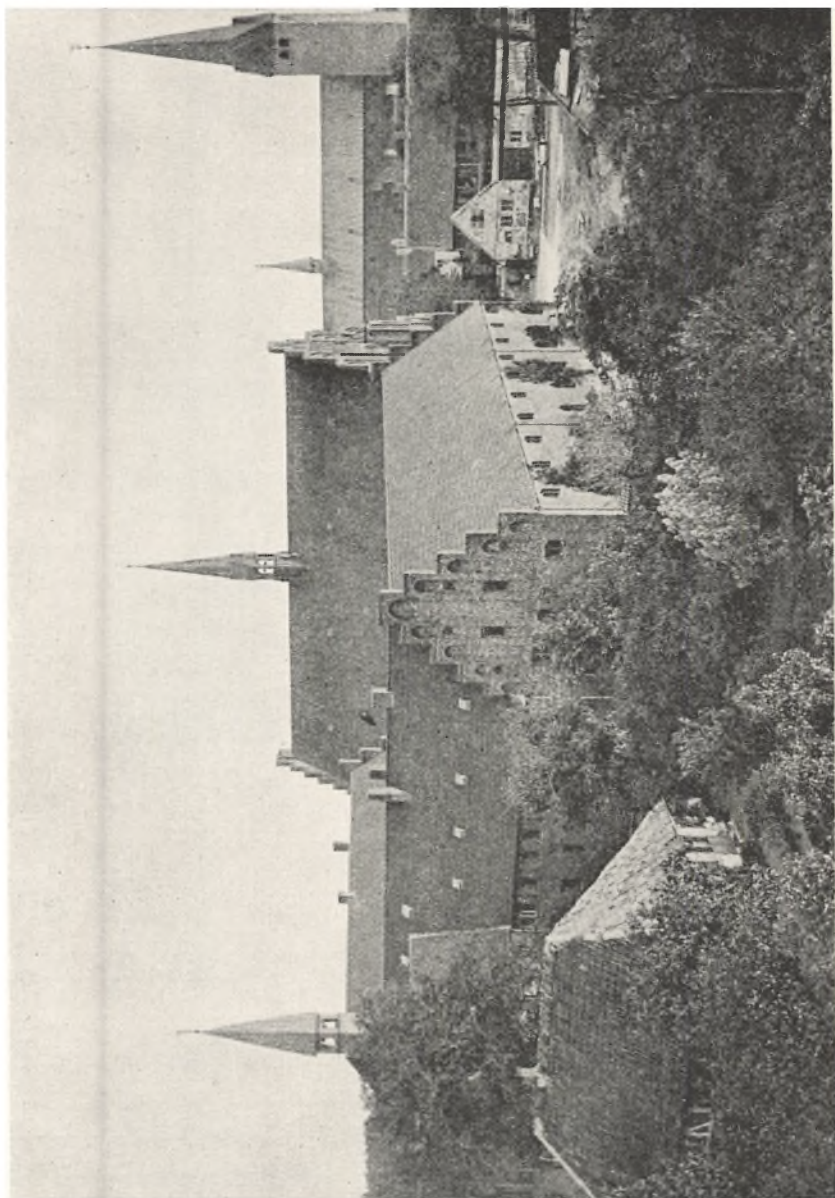

*Kirkens Vestgavl før Restaureringen.
Trappegavlen afskaaret.*

ster til Bispebjerg »Domkirke«, og det Indre har ikke blot været et Hjem for en Menighed, der hver Søndag glæder sig over dette Kirkerum, men det besøges aarlig af Tusinder af Turister fra Ind- og Udlandet.

Kirken og Klosterkomplekset er enestaaende i Norden, og dets Beliggenhed i Helsingør, hvor den nordiske Rejsestrøm gaar igennem, fremmer Besøget fra vore nordiske Broderlande.

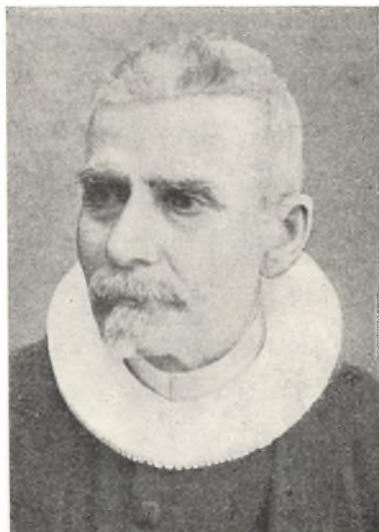
Og det er et Besøg værd. Med Rette kan siges her, at »Stenene taler«. Kirken er, set med en Turists Øjne, et kirkehistorisk Museum, et Stykke af vort Lands Kulturhistorie, men for den Menighed, der samles her Søndag efter Søndag, er det et Guds Hus og et Hjem for St. Mariæ Sogns Kirkefolk.

Efter Restaurationen: Udsigt over Klosteret, St. Mariæ og St. Olai Kirker.

Det er denne Kirkens indre Historie, der er skitseret gennem et halvt Tusinde Aar.

Præsterne, som har tjent her, har staaet ved Døbefond, Alter og paa Prædikestolen med Ærbødighed for dem, der gik forud,

*Provst J. A. Heiberg. 1909-1915.
Død 1936.*

vel vidende, at Tjenerne skifter, men Herren er den samme.

Kirkens Historie for de sidste 50 Aar skal ikke her optegnes. Dertil er Udviklingen for lidt afklaret.

Kun Sognepræsternes Navne og Data skal nævnes samt nogle af dem, der fik Betydning i denne Tid som Kirkens Tjenere og Menighedens Repræsentanter efter Menighedsraadslovens Indførelse.

Johan Alfred Heiberg (1909—1915), født 2. Juli 1848 i København, Søn af Professor, Sognepræst Søren Joh. Heiberg og Hustru Engelke Marie Rørdam.

Student fra Metropolitanskolen 1866 og cand. theol. 1872. I 1873 rejste han til U. S. A. som Præst for den ev. luth. Menighed i Chicago.

Hjemkommen fra Amerika udnævntes Heiberg til Sognepræst

for Aulum-Hodsager 1879 og tillige Provst for Hammerum Herred 1881. Sognepræst Vejlbj, Fyn, 1885, Vor Frue Kirke, Odense, 1888. 1900 kom han til København som Sognepræst ved den nybyggede Kristkirke paa Vesterbro, hvorfra han 1909 udnævntes

*Provst Hans Simon Hansen. 1915-1932.
Død 1937.*

til Sognepræst ved St. Mariæ Kirke. 1901—1909 var han tillige Provst for Københavns Vestre Provsti. R. af Dbg. 1898.

Heiberg skrev adskillige Prædikener i Indre Missions Tidende og Nationaltidende og udførte et stort Arbejde for den frie Hjelpekasse i København samt i Redningsarbejdet for Børn.

Den 12. Juni 1873 viedes han i Frue Kirke til Julie Magdalene Lorentzen, Datter af Vexelmægler Edv. Joh. Lorentzen.

Provst Heiberg søgte sin Afsked 1915 og levede de sidste Aar i København om Vinteren og i sin Villa i Hellebæk om Sommeren. Død 12. Maj 1936, 88 Aar gl.

Hans Simon Hansen (1915—1932), født i Lille Bøgebjerg 21. December 1863, Søn af Gaardfæster Hans Rud. Hansen og Hustru Larsine Simonsdatter.

Student fra Odense 1884, theol. cand. 1891. Lærer ved Slo-mans Skole 1885—91. Ord. Kath. og Førstelærer Ribe Borger-skole 8. December 1891. Stiftsbibliotekar 1893. Bestyrer af Ribe Stifts gejstlige Enkekasse 1898, Stifter af og Forstander for Ribe Seminarie 1. September 1899. Redaktør af Nordslev. Søndagsblad 1909. Formd. for Foreningen til vildfarne Børns Redning i Ribe Stift. Sognepræst ved Ribe St. Kathrine Kirke 20. Marts 1895. 1915 kaldtes han til Sognepræst ved St. Mariæ Kirke i Helsingør, og 1923 udnævntes S. H. til Provst for Lyng-Kronborg Herred. 1917—33 var han Formand for kristelig Forening for Børns Redning og udførte her et stort Arbejde.

Gift med Anna Fasting, født 5. December 1866, Datter af Forpagter Carl Ludvig Fasting, St. Bøgebjerg.

Provst Simon Hansen søgte sin Afsked 1932 og døde 26. Ja-nuar 1937, 73 Aar gl. R. af Dgb. 1923. Dbm. 1930.

Johannes Sørensen Dalsager (fra 1932), født i Egaa ved Aar-hus 13. December 1887, Søn af kongevalgt Landstingsmand, Gaardejer Niels Rasmussen Sørensen, Egaa, og Hustru Johanne Marie Sørensen.

Lærer ved Mallings Landbrugsskole 1908, Student fra Hjorth og Langs Kursus 1911, theol. cand. 1915. Personel Kapellan i Storehedinge hos Stiftsprovst Volf 1915—19, Sognepræst i Hel-lested 1919—22, derefter Sognepræst i Herfølge 1922—32. 1932 udnævnt til Sognepræst ved St. Mariæ Kirke. Kredsformand for Santalmissionen i Præstø Amt. Fra 1924—30 Formand for Hjel-peindsamlingen til Københavns Kirkefond i Præstø Amt. 1930 Bestyrelsesmedl. (Repræsentant) i Københavns Kirkef., Hel-singør Retskreds Repræsentant for Fængselshjælpen og Dansk Værne- og Tilsynsselskab fra 1934. Formd. for Grænseforeningen for Helsingør og Omegn. R. af Dgb. 1949.

Udgav 1934: En Vejledning over St. Mariæ Kirke og Karme-literklosteret i Helsingør. 1941: Helsingør alm. Hospitals Histo-rie 1541—1941.

Gift 1915 med Ruth Mary Rasmussen, Datter af Malermester

Joachim Blunck Rasmussen og Hustru Louise Caroline Soldath, Frederiksberg.

Et særligt Kapitel i St. Mariæ Kirkes Historie fortjener de fem Besættelsesaar 1940—45.

Ottende Dagen efter Invasionen mødte to tyske Feltpræster op i Præstegaarden. De var i Officersuniform og bar Pistol ved Bæltet. Den ene bar ogsaa Jernkorset og havde høje blanke Skafte-støvler forede med Lammeskind. Efter at de havde præsenteret sig som Feltpræster for Besættelsesmagten, den ene evangelisk-luthersk og den anden rom. kath., anmodede de meget høfligt men bestemt (wir wünschen) om at faa St. Mariæ Kirke aabnet for de tyske Militærgudstjenester.

Jeg satte mig pr. Telefon i Forbindelse med Biskop Fuglsang-Damgaard, som gav den ønskede Tilladelse, dog saaledes at disse Gudstjenester ikke kom i Vejen for de danske Gudstjenester.

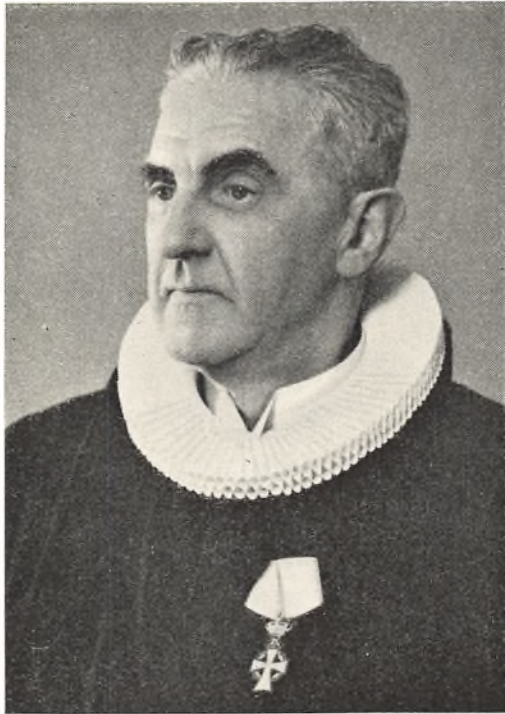
Den første tyske Militærgudstjeneste fandt da Sted Søndag den 21. April Kl. 8,30. Feltpræsten, Otto Mohr, havde omdelt et Par Hundrede Feltsangbøger paa Kirkens Bænke, idet han ventede ret stor Deltagelse.

Der mødte 15, og de maatte hentes ind fra Gaden. Dette ringe Antal maa sikkert tilskrives de fremmede Troppers Ukendskab med Byen og dens Kirker. Thi midt under den første Salme forlod tre Kirken for at opsøge den katholske Kirke.

Prædikenen mandede ud i en Tak til Gud, som havde givet dem Danmark til »saa billig en Pris«, og en Bøn om at »vore Kammerater ogsaa snart maatte være Herrer i Norge«. Naar de senere tyske Feltpræster klagede over Uvenlighed fra de danske Præsters Side, maatte de da forstaa, at vi ikke kunde række dem Haand paa en saadan Bøn.

Ved de følgende Gudstjenester mødte Mandskabet »frivilligt men under Kommando«. Ofte kom de med Staalhjeml paa og bevæbnede.

Dog bad jeg de første Præster om at lægge Vaabnet fra sig, før de gik for Alteret. Jeg vilde gerne med mit Liv indestaa for deres Sikkerhed, saalænge de var i Kirken. Efter Sommeren 1941 mødte ingen tysk Præst bevæbnet i St. Mariæ Kirke.

Jobs. S. Dalsager.

Men disse Soldatergudstjenester for de stadig skiftende Tropper gav et ejendommeligt Spejlbillede af hele Udviklingen fra Sejr til Kapitulation. Førerrforgudelsen afløstes af Forsynstroen. Saa taltes der om »Skæbnen«, den uafvendelige »Belastningsprøve«, der skulde vise, om de stadig kunde bære Sejrens Fane frem.

Et Vendepunkt i Forkyndelsen naaedes ved en Gudstjeneste 22. Oktober 1944, da Præsten valgte som Tekst Johs. 16, 33 b: I Verden have I Trængsel, men værer frimodige, jeg har overvundet Verden.

Medens Jesu Navn i de første Aar sjældent blev nævnet i Prædikenen, kom det nu frem, idet Jesus Kristus ogsaa maatte gennem Lidelser og Død før Paaskesejren. Derfor maa vi se hen til hans Kors og hente Kraft under Trængslerne. »Alt er forgængeligt. Kun Guds Naade varer evigt«, sluttede Præsten, som forøvrigt var en af de mest evangeliske, vi hørte.

I Sakristiet stod han før Gudstjenesten og græd over, at hans

Fratergaarden Sommeren 1940. Buegangene var Beskyttelsesrum.

Hjem i Dresden var bombet i Grus, og han anede intet om sin Families Skæbne.

Det var ikke let nu at sætte Mod i disse Tropper, der efterhaanden fik Ansigter som skaaret i Træ.

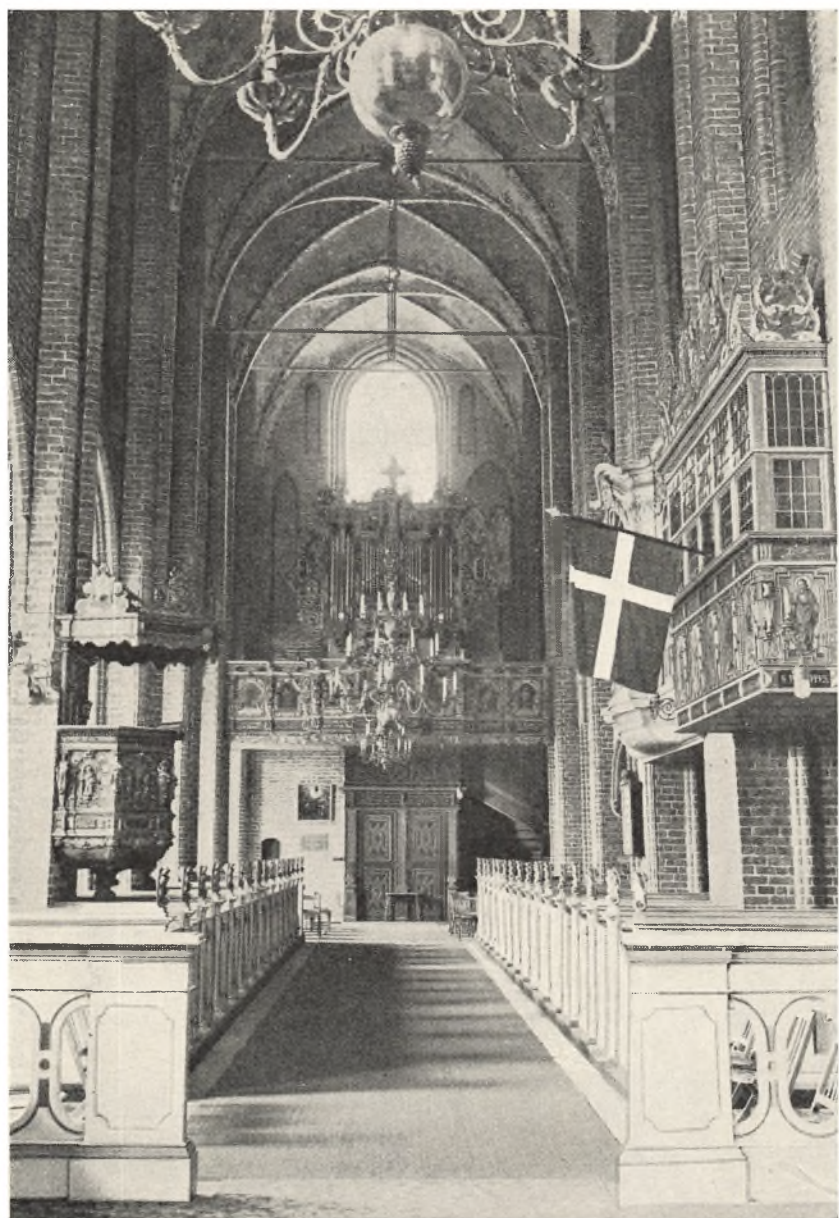
Den 8. April 1945 Kl. 8,45 holdtes den sidste tyske Militærgudstjeneste ved en ung Marinepræst. Der var mødt ca. 400 af Marinen og Værnemagten.

Over 100 tog Del i Altergangen, hvilket kom som en stor Overraskelse for Præsten, der udtalte til mig, at de færreste havde haft Religionsundervisning i Skolen.

Men deres Ydre viste Situationens Alvor. Mange var saarede, og alle var trætte, modløse og daarligt klædte.

En Epoke i Verdenshistorien var ved at afsluttes, og den gamle Garnisonskirke havde igen hørt tysk Gudstjeneste i Tale og Sang, men denne Gang var det ikke fredelige Handelsfolk eller Kronborg Militær, men en Besættelsesmagt, som fyldte Stolene.

Den 8. April 1945 blev en Mærkedag, men endnu større blev den 5. og 6. Maj 1945, Natten mellem Lørdag og Søndag, da et Par Hundrede af den danske Brigade fra Sverig søgte Natteher-

Kirken med »Fribedsfanena», Maj 1945.

berge paa Gulvmaatterne i St. Mariæ Kirke afventende Marschordre til København.

De maatte vente til Søndag Middag. Derfor kunde en stor Del af Brigaden overvære Takkegudstjenesten Søndag Kl. 10, hvor baade Sognepræsten og Feltpræst H. Sandbæk talte.

Ganske naturligt blev det Kirkerne i Helsingør, der bød Brigaden velkommen hjem. Og over Menigheden i St. Mariæ Kirke vajede Spejdernes Fane fra Kongelogen.

Da det efter Invasionen 9. April blev danske Foreninger forbudt at bære Faner paa Gaderne, stillede Spejderne deres Fane ind i St. Mariæ Kirke. Men paa Kongens 70 Aars Fødselsdag 26. September 1940 blev den foldet ud fra et Vindue i Kongelogen, og der beholdt den sin Plads under hele Besættelsen, dels for at holde Modet oppe hos Menigheden, og ogsaa for at sige til de tyske Tropper, at det var en dansk Kirke trods de tyske Inskriptioner.

Efter Befrielsen skænkede Menighedens Kvinder den Silkefane, der nu findes ophængt i Kirken, som en Tak til Gud, fordi Kirken var blevet skaanet under Krigen.

VII.

St. Mariæ Kirke under Menighedsraadslovene

Ved Lov af 15. Maj 1903 bestemtes, at der i hvert Sogn skal oprettes Menighedsraad, valgt af Sognets til Folkekirken hørende Beboere, der er fyldt 25 Aar og har fast Bopæl i Sognet.

Dette Menighedsraad skal tage Beslutning om Kirkernes Opvarmning, Konfirmationstiderne, Salmebøger, Liturgi ved Daab og Nadver og autoriserede Lærebøgers Indførelse i Skolerne.

Menighedsraadet vælges i Løbet af 1903 og begynder at fungere fra 1. Januar 1904.

Sognepræsten er Raadets Formand.

Som man vil se, er det en meget begrænset Myndighed, disse første Menighedsraad har, og Loven har kun Gyldighed til 1. Januar 1910. Det er saaledes nærmest et Forsøg.

For St. Mariæ Kirkes Vedkommende faar dette første Menighedsraad ikke stor Betydning. Det er netop i Restaureringsaarene, hvor Gudstjenesten er henlagt til Kronborg Slotskirke. Nogle Gange forsøger Menighedsraadet en Henstilling til Ministeriet angaaende visse Ønsker om Kirken, f. Eks. de tyske Inskriptioner, »Logerne« i Kirken, ogsaa kaldet »Fugleburene«, og Prædikestolens Flytning, men Arkitekt Storck fulgte ikke nogen Henstilling af den Art.

Det er stadig Kirkeinspektionen, der har Økonomien og Kirkens Bygninger under sig.

Søndagen den 29. November 1908 var St. Mariæ Kirkes Restaurering saa vidt fuldført, at der igen kunde holdes Gudstjeneste.

Genindvielsen skete ved Sognepræst Levinsen, der dog ikke kom til at virke ret mange Gange i den restaurerede Kirke, idet

han snart efter maatte rejse bort paa Grund af Sygdom, og den 9. Maj 1909 døde han paa et Sygehjem i Hornbæk.

Samme Aar blev Provst J. A. Heiberg udnævnt til Sognepræst, og det viste sig snart, at Kirken havde faaet en myndig Formand baade for Kirkeinspektionen og Menighedsraadet.

Et Udtryk for dette er Sagen om Kirkens Alterbillede. Arkitekt Storck havde fjernet Kirkens Alterbillede, Mariæ Bebudelse, og indsat det ældre, de sovende Apostle i Getsemane Have. Ingen af disse Alterbilleder har større kunstnerisk Værdi. Men Menigheden holdt mest af det første. Derfor byttede man dem om i Marts 1911, og først i Juli indsendtes der en Begæring til Ministeriet og det særlige Syn om Tilladelse til Ombytningen.

Dette gav Anledning til en langvarig og til Tider ret skarp Strid mellem Menighedsraadet og Sognepræsten paa den ene Side og det særlige Syn paa den anden Side. Kirkeministeriet staar mæglende mellem de to Parter og først 22. Januar 1914 afgøres Sagen til Gunst for Menighedsraadets Synspunkt, dog saaledes at det kasserede Alterbillede ophænges i Kirkens nordre Sideskib saa nær ved Alteret som muligt.

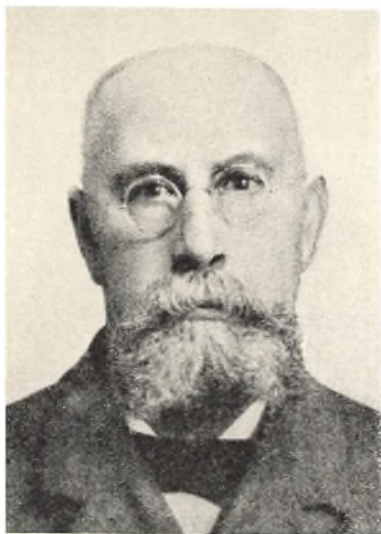
Da Menighedsraadsloven af 15. Maj 1903 ikke blev fornyet inden 1. Januar 1910, kom der et Interregnum paa et Par Aar, men fra 1. Søndag i Advent 1912 traadte et nyt Menighedsraad til efter den nye Menighedsraadslov af 10. Maj 1912. Dette Menighedsraad bestaar af ni valgte Medlemmer og Sognepræsten, der vælges til Formand.

I dette Menighedsraad indvalgte Kaptajn Bülow, Overretssagfører Mourier, Togfører Poulsen og Grosserer Jonassen, som især fik Betydning for Menighedens og Kirkens Styrelse de følgende Aar. Da St. Mariæ Kirke har gennemgaaet en stor Restaurering, har Menighedsraadet meget faa Opgaver i Retning af Kirkens Udsmykning og Nyanskaffelser. Den store Fornyelse, der sker i disse Aar i mange Sognekirker, findes ganske naturligt ikke her.

Men der er Opgaver af anden Art: Kirkens Betjening og Opvarmning, som optager Interessen.

Særlig Varmeinstallationen voldte Vanskeligheder, et Forhold, der er paa Dagsordenen lige til nu.

Provst Heiberg afløses i Slutningen af 1915 af Pastor Simon

*Grosserer Jens Jonassen.
Formand 1932-1936.*

*Snedkermester O. Kryger.
Formand fra 1936.*

Hansen fra Ribe, der fungerer som Formand for Menighedsraadet hele sin Embedstid til 1932.

St. Mariæ Menighedsraad har med stor Interesse varetaget Kirkens og Menighedens Tarv. Det er ikke blot de administrative Forhold, men selve Deltagelsen i Gudstjenesterne og Menighedsarbejdet, saa Kirkens Sognepræster har haft en god Støtte i disse valgte Menighedsrepræsentanter.

Siden 1932 har først Grosserer J. Jonassen og dernæst Snedkermester O. Kryger været Formænd for Menighedsraadet. Den sidste afløste ogsaa Skoleinspektør A. O. Arkil som Kirkeværge.

Af Kirkens Funktionærer i de senere Aar kan der være Grund til at nævne fhv. Kantor O. Lund, der begyndte ved Kirken som Medhjælper for Kantoren 1881, og med en Afbrydelse fra 1885 til 1896 virkede her som Kordegn og Kantor, indtil han tog sin Afsked 1934, 74 Aar gammel. Kantor Lund følger stadig trods sine 88 Aar hver Søndagsgudstjeneste, og staar for Menigheden som den værdige og ærbødige Kirkens Tjener, der passer godt til det smukke gamle Kirkerum.

Kirkens Organist har siden 1920 været Frk. Gerda Nørregaard,

og Kantor er Fru Lilly Lestrup. Kordegn ved Kirken: C. A. Madelung og Kirkebetjent H. Terkelsen.

Men for alle Kirkens Arbejdere gælder det, at vi føler os som Led i den lange Kæde af Tjenere, der nu gennem 500 Aar har fungeret i det skønne Kirkerum, som har saa rige Traditioner, og vi føler alle Ansvaret ved at tjene paa hellig Grund under Gudstjenester og kirkelige Handlinger.

Det er da saa naturligt, at vi gerne vil markere en Mindedag som den, der passeres 24. Maj 1950.

Ganske vist fejredes 1930 et 500 Aars Jubilæum for Oprettelsen af Karmelitermunkenes Kloster og Kirke; men Kirkens Historie blev ikke skrevet ved den Lejlighed.

Og den nuværende Kirke- og Klosterbygning kan først nu i 1950 fejre sit 500 Aars Jubilæum paa Grundlag af Kong Kristian den Førstes Kongebrev.

Det er med Tak til Gud og Medarbejdere for mange gode og lykkelige Præstear for St. Mariæ Kirke, jeg har skrevet denne »St. Mariæ Kirkes Historie gennem et halvt Tusinde Aar«. Jeg ønsker kommende Kirketjenere al Lykke og Velsignelse i Gerningen.

Gid der altid maa samles en levende Menighed i dette Kirkerum, der har set saa mange Slægters Sorger og Glæder.

De mange Turister, der besøger denne Kirke, kan fristes til at se paa disse Fortidsminder ud fra et kunstnerisk, historisk eller teknisk Syn, men for os, der samles her Søndag efter Søndag, er det først og sidst et Guds Hus, hvor vi mindes Salmens Ord:

Kirken den er et gammelt Hus,
staar, om end Taarnene falde,
Taarne fuldmange sank i Grus,
Klokker end kime og kalde.
Kalde paa gammel og paa ung,
Mest dog paa Sjælen træt og tung,
Syg for den evige Hvile.

.